

GÂNDIREA

ANUL XIV — Nr. 6

IUNIE 1935

S U M A R U L :

ȘTIINȚĂ ȘI SPIRITUALISM

VICTOR PAPILIAN : Știință și spiritualism	281
RADU GYR : Poesii	287
VALERIU L. BOLOGA : Necesitatea sintezei în științe	289
ALEXANDRU PUȘCHIN : Țigani, poem trad. de I. Buzdugan	295
VASILE BĂNCILĂ : Știință și spirit metafizic	300
TOMA VLĂDESCU : Poesia lui Vasile Voiculescu	309
DRAGOȘ PROTOPOPE : † Edwin Arlington-Robinson	317

IDEI, OAMENI, FAPTE

MARIELA SEULESCU : Desvoltarea femeii noastre și știința	325
--	-----

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA : Matei Alexandrescu : Leagăn de Ingeri. — Iulian Vesper : Constelații. — Octav Șu- luțiu : Ambigen. — N. D. Cocea : Nea Nae. — Dan Petrașincu : Sângele. — M. D. Ioanid : Desmeticire.	328
PAN. M. VIZIRESCU : Gîb. I. Mithăescu : Zilele și nopțile unui student întârziat.	331

CRONICA MĂRUNȚĂ

I. B. : Alexandru Pușchin și „Țigani”	333
T. V. : Revista scriitoarelor și scriitorilor români	334
NICHIFOR CRAINIC : Mussolini și latinitatea. — Rânduiala. — Lirica latină. — Avram Iancu	335

DESENE ÎN INTERIOR : Demian și Șt. Dimitrescu.

EXEMPLARUL 20 LEI

**PUTEȚI
avea la
îndemâna Dv.
cea mai bună
apă de băut**

**și în același timp o
apă foarte activă aju-
tând la eliminarea re-
ziduurilor acumulate
în organism grație**

Sels Lithinés Chatelain

**care datorit compoziției sale disolvă
acidul uric spală rinichii mărește
diureza prevenind astfel un mare
număr de boli**

Produs al Laboratorului Urodonal

De vânzare la toate farmaciile și Drogueriile din țară.

GÂNDIREA

ȘTIINȚĂ ȘI SPIRITUALISM

DE

VICTOR PAPILIAN

După simțul comun, care, pentru epoca noastră, hotărăște „tainul de valoare” acordat unui ins sau instituțiuni, laboratorul este socotit drept cetatea liberei, și mai cu seamă, a cinstitei cugetări. Și cu drept cuvânt! Atâta gălăgie s'a făcut cu claxoanele raționamentului, logicii, experienței și măsurii; atâta reclamă luminoasă cu moleculele, atomii, electronii și quantele, încât omul privește plin de admirație, dar și uluit, operațiunile laboratorului, cu aceeași smerenie și convingere cu care privește pe fereastră, într'o farmacie, la drămuirea prafurilor de chinină (care, știe el, îi face bine).

Realitatea e însă alta. Laboratorul are o mentalitate de bisericuță: convingerea înlocuită prin ritual; taine prefăcute în dogme; critica „aranjată” după un singur tipic; și mai ales, un anumit pontificalism, îndreptând gândirea sînic sau pe nesimțite, către un țel hotărît de mai înainte.

De aceea oamenii la laborator, de obicei cu interese științifice limitate, fericiți că laboratorul le pune la îndemână uneltele necesare și le asigură o satisfacție imediată, lucrează, în această ambianță, fără multă bătaie de cap, ca și țârcovnicul, care își cântă psaltichia, știind că la sfârșit îl așteaptă o porție sigură de colivă și colaci.

Teoretic, materialismul, pozitivismul și mecanicismul sunt trei doctrine diferite. În laborator, ele fuzionează într'una singură, în care materialismul dă substanța; mecanicismul, explicația; și pozitivismul, tehnica. Materia reglementată exclusiv de legi fizice, care pot fi găsite prin observație și experiență! Și atunci, totul se rezolvă precis: mecanic și geometric. Nu există decât cauze eficiente, prin care se combină sau se desbină elementele simple. Nimic nou nu apare în univers; creațiunea este o iluziune, iar evoluțiunea, o înșirare de aspecte nouă. Noțiunea de cauzalitate atrage pe cea de determinism. De la mișcarea astrului pe cer și până la actele voluntare ale omului, totul e determinat printr'o necesitate exclusivă.

Viața poate fi explicată, de asemeni, în chip mecanic. Primele ființe vii n'au fost altceva decât niște mici cantități de substanță albuminoidă, născută spontan ca și cristalele printr'o acțiune de grupare a unui număr de elemente chimice, luate din regnul mineral. Aceste mase primare au evoluat și, grație posibilității de a se adapta la mediu și de a varia, au dat naștere la toată multiplicitatea făpturii de azi. Omul nu este decât exemplarul perfecționat, „determinat” de aplicarea acestor legi. Sufletul lui este un complex (nu unitar) de fenomene nervoase, iar gândirea, ca și voința și afectivitatea, poate fi explicată tot ca valoare determinată, pornind de la elementele psihice: senzațiile. Iată în această privință un pasaj caracteristic din Gustave le Bon:

„Un principe fondamental, celui de cause, domine aujourd'hui l'ensemble de nos connaissances. Suivant ce principe, tous les phénomènes de la nature sans exception, qu'il s'agisse de la chute d'un corps, d'une combinaison chimique ou du développement de l'intelligence, sont produits par des lois invariables ne connaissant pas d'exception. Il y a de telles lois pour l'évaporation d'une goutte d'eau, pour les mouvements d'un grain de sable, pour la série des événements qui constituent l'histoire.

C'est surtout pour tous les phénomènes placés jusqu'ici par les historiens sous l'influence de la volonté humaine, de la providence ou du hasard, que l'existence des lois fixes et inexorables fut longtemps méconnu. Ce n'est guère que du jour où la science est arrivée à déterminer d'avance par le calcul un certain nombre de ces phénomènes, qu'une telle notion a pu commencer à se répandre. On peut aujourd'hui, comme nous le verrons dans ce livre, prédire avec des chances d'erreur fort minimes combien, sur un nombre d'hommes déterminés, il s'en trouvera qui atteindront un âge donné, combien se marieront et à quel âge, quel nombre d'enfants ils auront, et combien de temps ces enfants vivront“.

Știința neagă spiritualismul. Posibilitatea sintezei materie-spirit într-o singură unitate, pentru mulți, este o rămășiță a acelei observațiuni vulgare, medievale, nimicită de ri-goarea științei pozitive, sau trecută cu binișorul în domeniul inofensivelor datini. Spirit-materie, valori ce nu pot fi comparate cu aceeași măsură, contradictorii chiar, cu nepu-tință de armonizat în același acord mental.

Și atunci, ortodocșii materialismului, pentru care numai condițiunile fizice determină stările de conștiință, au ajuns la concepțiunea epifenomenelor, adică a unor fenomene accesorii, reziduale, mai mult gălăgioase decât efective, cum ar fi scânteia copitei față de fuga calului, și care, întâmplător, la om au căpătat o demnitate nemeritată.

În forma aceasta, concepția materialistă n'a putut rezista. O modificare s'a impus, și astfel a luat naștere ipoteza paralelistă, după care o anumită stare de conștiință este de-terminată de un anumit proces cerebral, astfel că între fizic și psihic este același raport (comparația e consacrată) ca între un text și o traducere. Că psihicul este legat de creier, după cum viața de corp, este o noțiune atât de banală, încât argumentele nu trebuiesc scoase din visteria ascunsă a științei și filosofiei. Problema e alta. Bergson „cred că e dintre cei care au formulat-o în termeni mai preciși. Psihicul depășește sau nu cere-bralul? Critica noastră are ca punct de plecare următoarea propozițiune a lui James: „Viața sufletească este înainte de toate finalism“.

Finalism? Alt cuvânt odios oamenilor de știință. Multe neajunsuri i se impută. În primul rând, ideea unei forțe conștiente, care ar fi creat lumea, ca un maestru în atelier, și ar conduce-o mai departe, orânduind faptele și hotărînd destinele. Apoi, ideea de scop, oarecum edulcorată de moralism. Și în sfârșit, auto-îndrumarea voluntară și eventual conștientă a făpturii vii, către un termen scop. În rezumat, finalismul se opune în bună parte noțiunii de cauză eficientă și contrazice ca atare strictul determinism. Dar finalitatea spiritului, numai din conceptul integral al vieții, se poate deduce. Categorie deci, resping lipsurile temporale ale științei ca argumente în sprijinul principiului de finalitate. Mai mult, sunt convins că pe un plan subordonat menținută, și ca ipoteză de lucru, teoria mecanicistă fizico-chimică este singură folositoare, ca rezultate practice. Problema însă de-pășește datele imediate ale utilului, pentru a da satisfacție cerințelor metafizice ale creierului.

Conversation entre M. Mesure et M. Vieilhomme :

Mesure. Un être vivant est un espace limité dans lequel se passent certaines choses dans certaines circonstances ; j'en dirai autant d'un caillou.

Vieilhomme. Mais il ne passent pas les mêmes choses.

Mesure. D'accord ; la fourmi est fourmi, le caillou est caillou.

Vieilhomme. La fourmi fait ce qu'elle veut.

Mesure. Savez-vous ce qu'elle veut ?

Vieilhomme. Je le devine d'après ce qu'elle fait.

Mesure. Et le caillou?... quand il a exécuté un mouvement, croyez-vous qu'il l'a voulu ?

Vieilhomme. Vous vous moquez : le caillou obéit passivement ; la fourmi est libre.

Mesure. Il est plus facile, je l'avoue, de se faire obéir d'un caillou que d'une fourmi : cependant, d'ingénieux psychologues se font obéir assez convenablement d'animaux très vivants. On n'attrape pas les mouches avec du vinaigre, mais on les attire avec du miel.

Vieilhomme. Parce qu'elles aiment le miel ; elles vont au miel parce que cela leur plaît.

Mesure. Vous avez raison ; mais c'est déjà quelque chose pour moi que de prévoir ce qui leur plaira. Si je savais d'avance tout ce qu'elles aiment, je me ferais obéir d'elles comme d'un caillou. Je pourrais d'ailleurs vous parler d'un caillou dans les mêmes termes ; j'ai appris par une longue observation, que le caillou aime à tomber, et à se dilater quand il le peut ; si je le lache il tombera, si je le chauffe il se dilatera, parce que cela lui plaît. (Le Dantec : Science et Conscience).

La această convorbire, care readuce totul la măsură, s'ar nimeri foarte bine drept răspuns fantazia capriciu a lui Eddington. Tema : un elefant alunecă dealungul unei pante înverzite. Și acum comentariul : Elefantul?... Să-l măsurăm ! Acul cadranelui unui cântar ne răspunde : o masă de două tone... Mai departe. Panta?... O înclinare de 60°, citite pe indicatorul raportorului. Iarba verde ? Un coeficient de frecare... etc. etc...

Încă odată, departe de mine gândul ca prin ușoare butade de humor englezesc, să bagatelizez valoarea experimentului și a măsurii în studiul fenomenelor biologice, dar nici nu voi să mă las surprins de argumente specioase : strălucite în aparență și seci în fond ; iar spiritul meu critic nu se pleacă prestigiului, adeseaori snob, al formulilor matematice. Fenomenele vieții, comparativ, toate se pot asemui celor fizice. Nutrițiunea?... Foarte simplu : orice cristal, într'o soluțiune suprasaturată, încorporează particule chimice, adică se nutrește. Iratabilitatea?... Ce filosofie : o proprietate de tot banală, ca o fabulă pentru copii : scântea și butoiul de pulbere... etc. etc.

Dar acestor argumente, truate în studio-ul fizico-chimic, le-am putea opune, dac'ar fi să ne ținem de ghidușii, păcăleli la fel suflăte cu un glaș experimental. De pildă : câteva cristale de sulfat de fier într'o soluțiune de silicat de sodiu, produc o multiplicitate de filamente verzi, simple sau ramificate, asemănătoare cu talul algelor. Alți autori, ca Le Duc, au obținut făpturi vii de aceeași valoare, plante arborescente, alge, ciuperci, foi de nufăr, prin jocul cristalelor de clorur de cupru într'o soluțiune de ferocianur de potasiu. (Faure).

Dar analogiile în biologie, ca și metaforele în filosofie, nu pot fi folosite decât cel mult să dea fosforescența unui adevăr, ținut, de întunericul cuvintelor, în umbră. Altcum am reedita vechea dispută dintre cunoașterea sensibilă și cea rațională, de data aceasta în detrimentul ultimei.

O definiție, fără greș, a vieții, în actuala stare a științei, nu avem. Există însă priviri sintetice, din care ne putem lămuri în deajuns. Să ne adresăm la doi dintre cei mai reprezentativi autori : Le Dantec (*Mesure*) și Bergson (*Vieilhomme*) : „La forme de la flamme ne change pas, et cependant son contenu se renouvelle à chaque instant ; la flamme est à chaque instant le siège d'un phénomène, la combustion, dans l'air, du gaz arrivant par

le tuyau, phénomène, qui, dans les conditions considérées, crée à chaque instant la forme de la flamme. De même, le corps de l'être vivant dépourvu de squelette solide est le siège d'un phénomène, la vie, qui, dans les conditions considérées, construit à chaque instant la forme de l'être vivant. (Le Dantec: La science de la vie).“

„Bref, la matière est inertie, géométrie, nécessité. Mais avec la vie apparaît le mouvement imprévisible et libre. L'être vivant choisit ou tend à choisir. Son rôle est de créer. (Bergson. L'énergie spirituelle).“

Inadins am apropiat pe cei doi autori adverși, pentru că și cel care măsoară, ca și cel care intuește, ajunge la noțiunea de creație, în caracterizarea vieții. Cu singura deosebire că, la Bergson, creația, prin spontaneitatea și puterea ei, învinge porunca strictă a determinismului, în timp ce la Le Dantec, ea ar fi un fenomen, în aparență doar activ, în realitate pasiv, supus factorilor hotărâtori fizico-chimici. Problema cred că se reîntoarce la punctul de plecare: există sau nu finalism în activitatea vieții? Verbal, fenomenele pot fi exprimate și în limba diplomatică a fizico-chimiștilor și în cea democratică a bunului simț. De pildă: * Pseudopodul amoebel e datorit unei variațiuni în tensiunea superficială, (cazul unei picături de ulei într'o soluțiune de carbonat de sodiu). Sau, pseudopodul e datorit pur și simplu necesităților animalculului.

Pentru un cercetător cinstit, care crede în observație și nu se lasă amețit de prestidigitațiunea formulelor, finalitatea fenomenelor vitale e neîndoioasă, afară dacă, de comun acord cu domnul Measure, nu spune: „Je ne suis ni fourmi, ni caillou“... În lucrarea lui Pierre Jean (La psychologie organique), găsim numeroase exemple luate din lumea animală și vegetală, care nu pot fi explicate prin determinismul fizico-chimic. Să revenim la amoebă. Locomoțiunea, prinderea prăzii, reacțiunile de apărare, la această masă de protoplasmă, au un caracter de spontaneitate și de inițiativă, care neagă determinismul fizico-chimic exclusiv. Sau, dacă vrem cu orice preț să folosim acest cuvânt scump fizicienilor, putem spune că ele sunt determinate, nu de reacțiunile fizico-chimice imediate, ci de echivalentul lor din trecut și viitor. Lîmbagiu obscur! Viața aduce, toată lumea e de acord, experiența trecutului. De bună-seamă, și piatra face la fel. (Am dreptul, cel puțin ipotetic, s'o cred). Dar experiența trecutului, în ea, e fără rezonanță în viitor. Piatra e numai un termen; furnica, atât cât trăiește, este un termen și un început. Furnica trăiește în viitor; piatra, nu. Fiindcă a trăi în viitor înseamnă ca, folosind experiența trecutului, să descoperi mijloacele cele mai potrivite existenței. Viitorul singur implică o inteligență. Principiul, care impregnează o parte din materie, ca să dea naștere vieții, a fost numit din vechime spirit. Spirit?... De ce nu l-am numi energie, ar răspunde imediat materialistii, și atunci, toate limbile s'ar descurca. N'am nimic împotrivă! Cu o singură condiție: Spiritul este o energie inteligentă!...

Doar admitând în principiu inteligența în determinarea vieții, putem explica adaptarea la mediu, evoluțiunea și transformarea speciilor și subordonarea organului la funcțiune, tocmai principalele caractere ale desfășurării vieții în timp. Determinismul strict împiedică orice explicație a vieții. Intr'adevăr, să presupunem un sistem fizic A , incident pe un punct viu B ; el se va reflecta ca o forță vie C . Dacă în același punct viu B , cade sistemul fizic imediat A' , reflectarea ca forță vie C' , va fi poate de altă intensitate și poate (puțin probabil) de altă natură. În orice caz, forțele reflectate vor fi separate între ele printr'un hiatus. Continuitatea reacțională sau legătura care să dea naștere unei aceleiaș

* Pierre Jean : Les théories de la vie.

funcțiuni, nu o poate face decât punctul viu, prin activitatea lui proprie, iar, ca această activitate să fie folositoare, nu lui, ci întregului, el trebuie să fie dotat cu inteligență.

Ce scandal! Vor vocifera materialişti... Iată-ne întorși la vechile concepții antropomorfe, de care abia am curățit templul științei. Ei bine... da! Nu există altă realitate, de care să fiu sigur, decât aceasta a gândirii. Cogito, ergo sum. Gândirea, de bunăseamă, a evoluat și va evolua. La mine, a plecat din pălpăirile inconștientului și a ajuns la un maximum de lumină. Dar totdeauna mi-a dat conștiință de mine. Pe de altă parte, cunosc cu precizie anatomia, istologia și fiziologia creierului. Presupun, prin imaginație, să ajung să cunosc dispozițiunea electronilor în atomi, ca a celulelor într'un câmp cito-architectonic. Chiar atunci, nu voiu putea cunoaște mecanismul gândirii. Gândirea l. Iată fenomenul ce trebuie să incurce pe toți materialişti. De bunăseamă, ușor se poate rezolva problema prin formule de felul acestora: Creierul secretă gândirea, ca parotida, saliva. Dar gândirea este cunoaștere de sine! Iată ce nu pot înțelege: un atom, particulă materială supusă determinismului fizico-chimic, în anumite împrejurări, prin același determinism fizico-chimic, să-și schimbe complet proprietatea, devenind o unitate gânditoare...

Am văzut că viața depășește materia organizată, printr'un element de înțelepciune, pe care l-am numit spirit. Lui, i-am atribuit proprietatea de a organiza materia, de a conduce și de a o face să evolueze. Sufletul este o etapă, poate nu cea din urmă, a spiritului. Apariția sufletului a condiționat apariția creierului. Creierul este un rezumat, sau mai bine zis, un extras al substanței iritabile, comună întregii materii vii. Alterațiunile lui împiedică manifestarea spiritului, după cum la indivizii viitori, mai evoluți ca noi, spiritul se va putea manifesta mai complet prin alte organe mai desăvârșite față de creierul nostru.

A fost, desigur, o lungă sforțare a filosofiei dealungul secolelor — dacă nu cea mai mare — pentru a putea găsi o posibilitate de legătură între cele două substanțe heterogene: materie-spirit. Și azi, materialişti stau pitiți în aceleași tranșee, ca și cum, în fața parapetului, ar avea să tragă de zor în a treia substanță (după concepția fericitului Augustin), rezultată din unirea materie-spirit.

Și totuși, azi, din ce în ce mai mult se accentuează o concepție unitară, de înțelegere; și ceea ce e mai curios, e că această concepție a purces, nu numai din speculațiunile filosofilor, dar chiar din inșeși calculele fizicienilor. Nimeni, cred că n'a arătat mai bine limita cunoștințelor fizice, totdeodată făcând și critica hipertrofiei acestor date, explicațiunea, nu a vieții, dar chiar a universului, ca Eddington. Pentru acest fizician, astronom și filosof, legile considerate drept „naturale“, aparțin legilor statistice. „Uniformitatea aparentă a naturii este în special o uniformitate de medii. Dar regularitatea mediei este compatibilă cu o mare contingență în domeniul individualului“. *Legile veritabile, care domină lumea fizică, sunt legi transcendente* și privesc felul special de comportament al atomilor, electronilor și quantelor. Până la ele, spiritul nostru construiește potrivit propriilor lui mijloace de raționament. „Determinismul legilor fizice reflectează, pur și simplu, determinismul metodei de inferență“.

Abia ajunși la legile atomicității, „nu mai găsim în natură ceea ce noi am pus, suntem față în față cu propriul lor sistem“.

În această ordine de idei, asistăm la o schimbare de front a întregii concepțiuni științifice față de determinism. „Fizica nu mai este azi legată de un cadru de legi im-

plicând determinismul". Și fiindcă atomul este „o serie de lecturi de laureați legate de un fundament necunoscut“, Eddington îl leagă de „un principiu spiritual, a cărui proprietate principală este gândirea“. Concluziunea lui Eddington este că „stofa universului este o stofă spirituală“.

În viața de laborator, când vrei să ironizezi pe un coleg mai altcum decât media (media, care îți retează când capul, când picioarele, ca să te aducă la același nivel), îi spui: „poet“. L-ai calificat definitiv! Adică: superficial, neserios și prostuț (nu prost); în fine, o secătură sau o haimana a gândirii.

Se poate ca teoria lui Eddington, pentru mulți din colegii mei de laborator, să fie cea a unui poet... Dar ipoteza lui, deși nu o admit întocmai, nu-mi apare ca o simplă trănăneală a unui limbuz. Ea îmi conduce pașii judecării către o altă concepție, „cea a evoluției emergente“. Și aici, ca să impresionez, aș putea face uz de nume ilustre! Dar am oroare de cabotinajul risipei de erudiție, iar pe de altă parte, cu prestigiul unui nume, cred că nu este cinstit a face „protecție“ unei teorii. Însă, partizanii evoluției emergente sunt toți oameni de știință: atropologi, biologi, psihologi, fizicieni. Nu voiu intra în critica acestei teorii (mai bine zis, a acestor teorii). Ea poate fi astfel rezumată: Universul este în continuă schimbare și devenire, dar această devenire nu e condiționată de strictul determinism, ci de un determinism, aș putea spune de oportunitate, atât e de mare diferența dintre spirit și materie, încât lumea, pentru cei mai mulți, dintr'un început trebuie socotită ca o unitate psiho-fizică. Iată-ne întorși la geneză: „Peste fața adâncului de ape, era întuneric, și Duhul lui Dumnezeu se mișca pe deasupra apelor“. Lumea fizică a rămas, în dezvoltarea ulterioară, supusă principiului determinismului; lumea spirituală a înfrânt și continuă să înfrângă acest principiu.

Poezie și iar poezie... vor răspunde adversarii mei. În fața acestor intransigenți, nu-mi rămâne, ca ultim argument, decât sentimentul meu de revoltă. Poate este cel mai bun! Mă revolt!... Ei bine, sunt sigur că trăiesc!... Și că trăiesc prin gândire. Gândirea!... Din nou repet: iată ceva de care sunt absolut sigur. Când întreaga mea faptură este prinsă într'un roiu de țepușe, numite „cantități fizice“, fiecare cu un vârf luminat de propriul meu raționament, și cu celălalt ținut într'un întuneric, pe care totuși îl simt comun cu instinctul meu de viață, atunci, fără ezitare, înlătur tot ce e aparență, pentru ca gândirea mea, indiferent de mijloace, să-și satisfacă deadreptul și dela obârșie setea de adevăr. Poate aceasta e intuiția, și intuiția durează o clipă. Dar în acea clipă îmi dau seama că eu, care sunt un termen și un început în evoluțiune, pot să mă desfășor în timp, și că originea spiritului meu palpător într'o masă de protoplasmă, se va desăvârși în alți înși mai fericiți ca mine, care vor cuprinde spiritul universal și vor cunoaște pe Dumnezeu.

În același timp, pot să mă prelungesc și în adâncul clipei. Spiritul meu luminat se întinde tot mai mult, trecând dela conștient la subconștient și inconștient, fără a-și pierde pentru asta puterea de prindere a realității. Ci dimpotrivă! Parcă apropiindu-se de cel al animalelor, și scoborînd până la viața vegetativă a plantelor, spiritul capătă o putere de auto-convingere mai mare. Și asta e un fel de a raționa, de a prinde sensul vieții. E poate argumentul sfântului Francisc de Assisi: „Lupule, fratele meu!... Stejarule, fratele meu“!...

P O E S I I

DE

R A D U G Y R

CÂNTEC DE FOBURG

Fata care lâncezea
— tra - la - li - la - li - la - li —
în murdara cafenea
— Lola, Lili, sau Mimi... —

Fata care nu iubea,
avea zâmbet de vâpsea,
pleoape galbene de lut,
mâini cu sufletul zăcut.

Mulcomea un ceai târziu
— tra - la - li - la - li - la - li —
ca surâsul ei sălcîu,
— Lola, Lili sau Mimi... —

Militar sau negustor
îi făceau un semn ușor,
când surâsul ei amar
plutea, veșted, în pahar.

Fata fără nici un vis
— tra - la - li - la - li - la - li —
la hotel s'a sinucis
— Lola, Lili sau Mimi... —

În duhoarea de mangal
s'a 'ncheiat proces-verbal.
A 'njurat domnul portar,
s'a 'nchinat madama, rar...

Nici un inger trist și mic
— tra - la - li - la - li - la - li —
n'a venit să stea pe dric,
— Lola, Lili sau Mimi —

Dar la masă 'n cafenea,
— tra - la - li - la - li - la - li —
altă fată lâncezea
— Lola, Lili sau Mimi... —

CERC LUNAR

Spuma lunii — havaiană,
flaute și șaluri —
te cuprinde în liană,
rece, de opaluri.

Lung te bea: potir suleget,
amforă bălaie.
Basm și rouă te culege,
nufăr te desfoaie.

Te adoarme flutur clar pe
cearcăn de hipnoze.
Melodii te culcă 'n harpe
și patine roze.

Și te poartă în țipare,
vis cu luminișuri
plutitoare în cleștare
și păinjenșuri.

Când ostrov de basm mlădie
rai culcat pe dalii,
cu lumina ta îl scrie:
junglă și medalii...

Luna lîn aroma-ți trece
noptii, pe inele,
transparența ta să 'nnece
sommuri de gazele.

Și în crini adânci te sue
lung arcuș molatec,
gât de lebădă, cătue,
lampion lunatec...

CÂNTEC PENTRU CRIN

Leagănă-ți ofrandele
crinule de ghiață,
și 'ncovoale-mi candelile
albe, peste viață.

Muzici pune 'n goarile
tale de oglindă
și în mine toarnă-le
recea lor colindă.

Ia-mă sub îngustele
frunze somnoroase,
s'adorm ca lăcustele:
aur și mătase.

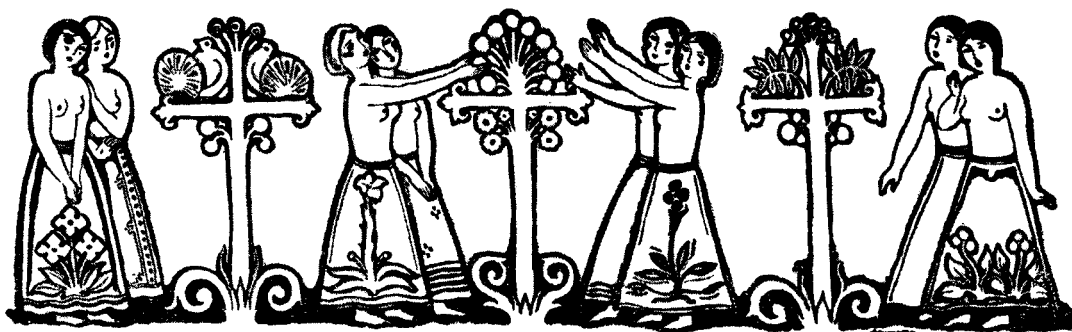
Inima, păingene,
sub polen zăcută.
Vis și viață, ninge-ne
crin cu alăută,

plânge-ne și rumpe-ne
în lumini domoale.
Pleacă-ți limpezi cumpene
lujerele tale

și adună 'n ciutură
cerească licoare.
Peste frunte-mi scutură
darul tău de floare,

și, încet, cu crinii mă
uită prin narcise,
cu această inimă,
cu aceste vise.

NECESITATEA SINTEZEI ÎN ȘTIINȚE

DE

VALERIU L. BOLOGA

I

Medicina este o știință și este o artă. Știință în ce privește metodele ei de investigație, căutarea normelor, esențialului, firii și denumirii proceselor fiziologice și patologice în organism, căutarea mijloacelor fizice, chimice, biologice și psihologice, care influențează și pot schimba mersul proceselor morbide. Medicul care analizează și observă în laborator și la patul bolnavului, *obiectiv*, toate aceste fenomene, este naturalist. Progresele științei medicale sunt strâns legate de propășirea chimiei, fizicii, biologiei. *Medicina ca știință* în ultima analiză nu este decât o aplicare asupra omului bolnav a științelor naturale.

Dar medicina, în ce privește exercitarea ei, este și o artă. Vom studia latura artistică a meseriei noastre și ne vom da seama că ea are cel puțin aceeași însemnătate ca și cea științifică.

II

Azi ne vom opri la *știința medicală* și, încadrând-o între celelalte științe naturale, vom căuta să ne dăm seama ce ne oferă, mai mult, *pentru ce este necesară* în împrejurările actuale o contemplare a științelor din punct de vedere istoric, *care este rostul istoriei științelor în cercetare și în învățământ*, în „universitas litterarum.“

Nimeni nu va nega că științele naturale au progresat în veacul al XIX-lea enorm; atât de mult încât, îmbogățindu-se materialul de cunoștințe, s'a ajuns în mod necesar la o hiperspecializare, care fără îndoială a promovat găsirea de amănunte tot mai precise, dar totodată a dat naștere, încă dela începutul veacului nostru, la o reacțiune, care din zi în zi devine tot mai intensă.

S'a resimțit primejdia destrămării unității științei despre natură. După o amănunțire analitică, cu tendințe tot mai vădite spre specializare, dusă la extrem, s'a ivit din nou dorința de sinteză.

Un moment se părea că o filosofie materialistă și pozitivistă, mai apropiată gândirii naturalistului, ar putea duce spre această țintă. Exagerări și insuficiențe, precum și concurența noului spiritualism și idealism, cari unei minți familiarizate cu gândirea metafizică totdeauna îi oferă mai mult decât pozitivismul limitat, au barat dela început noul drum pe care porniseră unii. Azi, ca și în veacul trecut, naturaliștii în marea lor majoritate se

feresc de incursiuni în domeniul filosofiei. Se pare deci că sinteza în științele naturale cu greu poate fi atinsă prin mijlocirea filosofiei pure.

Alta este direcția, care cu mai mulți sorți de izbândă va putea să redea științelor naturale unitatea aproape pierdută. Ea duce peste căile luminoase ale istoriei lor. Filosofia antichității, care cuprindea și cunoașterea naturii; filosofia evului mediu, atât de nedrept judecată până de curând și atât de strălucit reabilitată în zilele noastre, cu gândirea ei sintetică și în ce privește cunoașterea naturii; în sfârșit știința despre natură, devenită independentă și cultivată tot mai precis în timpul renașterii, considerau natura în toate manifestările ei mult mai unitar, deoarece gânditorul și cercetătorul nu se fărâmițau în imensitatea de amănunte, care face pe naturalistul modern să-și piardă vederea de ansamblu. Înaintașii noștri priveau natura adesea în amănunte greșit, în totalitate însă mult mai sintetic și deci mai filosofic decât noi. *Istoria științelor, făcându-ne din nou accesibil felul de gândire al vechilor naturalisti, dă științei moderne posibilitatea de a reveni iarăși la unitate în contemplarea fenomenelor firii.*

A deschide o cale spre sinteză: iată importanța principială a istoriei științelor ca disciplină științifică de sine stătătoare.

Dar ea mai are și o importanță metodologică, Noi gândim astăzi sub influența principiului evoluției. Nu este straniu că tocmai naturalistul nu se simte îndemnat de a aplica gândirea evoluționistă în contemplarea însăși a științei pe care o cultivă? Pentru a întrebuița o imagine sugestivă, am asemăna pe acesta cu un histolog, care privește un organ numai în secțiune; abia suprapunând secțiune peste secțiune vom putea câștiga intuiția stereoscopică a organului. Așa și naturalistul nu-și poate forma o imagine vie a științei sale dacă nu pătrunde în trecutul ei. Imbinând pe acesta cu prezentul, va rezulta pentru noi aspectul integral.

Din punct de vedere metodologic, istoria științelor trebuie să-i dea naturalistului posibilitățile de a cunoaște nașterea, devenirea și evoluția problemelor principale; de a controla problemele actuale, atât din punctul de vedere al originalității cât și al valorii lor; de a învăța din istoria erorilor științifice. Ea poate să ne arate calea spre o reinviere a unei serii de probleme vechi, obsolete, cari ar trebui studiate cu metode nouă. Peste genologia biografică, istoria științei ne călăuzește spre studiul psihologiei geniului și a talentului și în spre istoria creației științifice. Prin încadrarea istoriei științelor în istoria civilizației, ajungem să apreciem just locul și valoarea științei în evoluția umanității, să ne dăm seamă de înrăurirea gândirii științifice asupra istoriei politice și invers.

Încă un aport al istoriei științelor în „universitas litterarum“ îl găsim în restabilirea legăturii cu științele umaniste și cu spiritualitatea modernă. Această legătură lipsește prea des cu desăvârșire în gândirea naturalistului contemporan, care astfel rămâne izolat de marile curente de gândire ale prezentului, rămâne unilateral în tehnicismele sale, fiind tot mai mult grevat de reproșul de a fi lipsit de o perspectivă culturală generală.

III

Se va pune întrebarea îndreptățită dacă creerul unui om normal este capabil de o astfel de multilateralitate. Noi credem — și experiența a arătat-o, — că da! Ideea neohumanismului, susținută atât de luminos de *George Sarton*, cuprinde în sine acest nou enciclopedism. Fiecare specialitate a științelor e în funcție de dezvoltarea celorlalte specialități. Cu toată diviziunea muncii, interdependența între ele e manifestă și vedește unitatea științei despre natură. Ramificarea ei este un produs de neînălțurat, dar secundar, al înmulțirii cunoștințelor noastre, e o necesitate izvorită din incapacitatea intelectuală a omului de a domina toate amănuntele, care nu impietează însă asupra unității reale a științei.

Din motive practice, *dar numai din ele*, se impune deci specializarea. Recunoaştem că numai ea este o garanţie că se vor produce fapte noi în amănunte. Ea e utilă şi necesară, *primejdueşte însă totalitatea ideală a gândirii ştiinţifice, care trebuie păstrată cu orice preţ, pentru ca să se menţină şi mai departe o perspectivă largă asupra generalităţilor*. Fără ea orice muncă ştiinţifică se degradează la un simplu technicism, rămâne un promotor numai al *civilizaţiei*, nu însă şi al *culturii*.

Această primejdie nu poate fi ocolită decât printr'un *nou enciclopedism*, adaptat împrejurărilor actuale.

El nu este numai necesar, el este posibil. În argumentarea sa, Sarton îl aseamnă cu harta generală a pământului, care înfăţişează, — simplificat, — tot ceea ce s'a stabilit definitiv în munca migăloasă a mii şi mii de geografi specializaţi şi ultraspecializaţi. Precum cel ce face această sinteză cartografică nu se poate dispensa de munca celor cari au produs amănunte, nici despre ultraspecialistul, care toată viaţa a studiat în detaliu o singură regiune, nu se poate presupune că nu se va simţi îndrumat de a căuta ici, colea, o orientare generală pe harta întregului glob terestru. *Specialistul şi enciclopedistul, analiticianul şi sinteticianul, sânt deopotrivă de folositori ştiinţei*; ei se întregesc şi se ajută unul pe celălalt.

Hotărît, enciclopedismul nu trebuie să înlocuiască ci să sintetizeze ştiinţa specializată. El nu va fi superficial şi vag, ci trebuie să tindă spre organizare, grupare, clasificare şi simplificare a cunoştinţelor. Odată sinteza şi — implicit, — simplificarea făcută de enciclopedist, ea să-i fie dată specialistului, care astfel, fără o sforţare intelectuală, să fie în stare să-şi câştige orizontul larg, care-l face din technician, gânditor. În ultima analiză enciclopedismul modern e uşor de realizat printr'o organizare mai raţională a muncii intelectuale.

În ce priveşte enciclopedismul în învăţământ, ne dăm seama că enciclopedismul şcolastic al universităţilor medievale nu mai poate fi reinviat. Chiar şi enciclopedismul sintetic al renaşterii, *azi încă* mai apropiat felului nostru de a gândi, (*poate nu însă şi mâine*; tot mai mult se întrezăreşte în spiritualitatea modernă tendinţa de a reveni la unele forme ale gândirii medievale), nu mai este cu putinţă să existe, din motive pur tehnice şi psihologice. Ne împăcăm dar cu gândul la extrema specializare la care am ajuns, totuşi căutăm soluţiile posibile de a-i da studentului pornit pe calea specializării şi cercetătorului specializat, chiar prea specializat, acea platformă înălţată, pe care urcându-se din timp în timp să poată arunca o privire generală, ca să nu devie sufleteşte un orbete. I-ar putea-o da filosofia, dacă ea ar fi o ştiinţă şi nu un sistem de cugetare de tot personal, unic, legat odată pentru totdeauna de personalitatea care l-a gândit. Noi, naturaliştii, sântem educaţi spre observaţie obiectivă, impersonală; de aceea ne îndepărtăm de filosofie. Rămâne deci numai istoria ştiinţelor ca o cale înspre gândirea sintetică. A combina experienţa istorică cu cea ştiinţifică, înseamnă să cunoaştem *omul* în tot complexul său. Iată aici chintesenţa noţiunii de nou humanism. De aceea credem că istoria ştiinţelor, sau mai bine zis istoria *ştiinţei*, ar putea să devie una din pietrele unghiulare ale întregului sistem pedagogic universitar. Dacă am vorbit despre unilateralitatea naturaliştilor, nu putem să ne ascundem în faţa faptului că ea există, deşi poate într'o măsură ceva mai mică, — şi la istorici, literaţi, filologi, chiar şi la filosofi. Lipsiţi adesea de cunoaşterea naturii, ei nu ştiu să pătrundă şi din punct de vedere biologic în firea fenomenului „om,” care îi preocupă în manifestările sale intelectuale şi spirituale.

Mai mult: nu arareori, ei nu pot înţelege complet înlănţuirile cauzale în Cosmos, fiindcă le lipsesc elementele ştiinţifice. Gândiţi-vă numai la dificultatea penetrării ideilor Einsteiniene în filosofia modernă!. *Cu ajutorul istoriei ştiinţelor, ei ar putea să pătrundă*

în felul de gândire al nostru, al naturaliştilor, și ar putea să-și vadă problemele proprii și într'o altă, nouă lumină.

În privința aceasta, ideea de a introduce la noi istoria științelor în programul anului preparator, așa cum s'a preconizat în 1929, ne-a părut foarte fericită. Ar fi fost o inovație temerară, postulată azi tot mai energic în apus. Dintr'odată noi, Românii, am fi adus ceva de tot nou în învățământul universitar, ceva ce, sântem convinși, ar fi dat rezultate de importanță *fundamentală*. Această inovație revoluționară, care ar fi putut deveni pentru noi glorioasă, a fost abandonată. Când, la congresul al II-lea internațional de istoria științei din Londra, ținut în Iunie 1931, s'a citit raportul românesc, arătându-se programul de învățământ al istoriei științelor în anul preparator, aprobarea entuziastă a fost unanimă. Dar decepția a fost mare când la sfârșit s'a constatat că inovația a rămas literă moartă. Unul din congresiști a spus cu amărăciune că România a pierdut ocazia de a apărea în fața lumii ca novatoare, alături de Italia, care a introdus istoria științelor în învățământul secundar. Păcat! Totuși, dacă anul preparator, cu dreptate condamnat, a căzut, ceea ce a fost sănătos în alcătuirea sa, ar putea și *ar trebui* să se salveze într'un viitor program mai fericit.

IV

De bună seamă la mulți li se va părea uimitor că în lecția de deschidere a unui curs de istoria medicinei s'a vorbit până acum tot numai despre Istoria științelor. Iată tălcul: noi nu concepem istoria științei medicale trunchiată, scoasă din organismul viu al istoriei științei.

Totuși sântem nevoiți a acorda Istoriei medicinei o atențiune specială, deoarece ea prezintă unele aspecte proprii.

Timpu nu ne permite, — dupăcum am mai spus, — să tratăm în acest moment și problema medicinei ca artă, oricât de importantă ni se pare de altcum această chestiune, asupra căreia vom insista altădată după cuviință. Fie-ne îngăduit deci să amintim numai în treacăt în ce constă dubla personalitate a medicului ca om de știință și ca artist: *Știința* medicală caută, urmărește cunoașterea elementelor obiective, presupune o îndeletnicire pur intelectuală; *arta* medicală are la bază intuiția și talentul, am putea zice chiar un instinct medical propriu al celui care o exercită și *se manifestă în acțiunea personalității medicului asupra individului bolnav*.

Mulțumindu-ne a urmări azi numai importanța gândirii istorice în *știința* medicală, găsim și în această ordine de idei unele puncte de vedere speciale.

Până la începutul veacului trecut, medicina veche, hipocratică-galenică, *nu* era obiectul cercetărilor istorice *ci făcea parte din medicina vie a timpului*. Încă în epoca napoleoniană, dar și în timpul celui mai mare avânt al ei, facultatea din Paris avea o catedră de „Medicină hipocratică,” dela care profesa un clinician, nu un istoric. Lectura operelor „Tatălui Medicinei” sau a celor galenice eră pentru medicul medieval, al renașterii, al barocului, al empire-ului, o necesitate practică, de cea mai stringentă actualitate. Urmează — brusc — epoca medicinei științifice naturaliste a veacului trecut, analitică și obiectivă, reformatoare și novatoare „par excellence,” care, complet absorbită de imensitatea problemelor și descoperirilor noi, își pierde orice legătură vie cu trecutul, fără a avea de altă parte încă simțul istoric al zilelor noastre. Încheerea ei coincide, — nu din întâmplare, — cu începutul acelor fenomene și manifestări cari constituie ceea ce se chiamă azi *criza medicinei*.

Da, fără îndoială, cu toată desvoltarea uimitoare a medicinei moderne, există o criză a ei. Ea e un corelat al crizei intelectuale și spirituale, pe care o trăim și care ne permite

să ne dăm seama de fatalitatea de a ne găsi la hotar de vremuri noi. Criza medicinei e complexă și încă neclară, — *componentele* ei nu ne apar deocamdată bine caracterizate și delimitate, — dar simțim totuși intuiția existenței ei și — din păcate foarte dureros, — efectele ei.

Trei sânt cele mai principale din componentele acestei crize incipiente, pe cari chiar de acuma putem să le fixăm: *criza materială*, *criza etică* și, — ceeace nu vrem să numim încă *criză*, — *nestabilitatea doctrinară*. Cele două dintâi sânt între ele în raport de compatibilitate și interdependență. Ele țin de profesia și arta medicală, sânt de pe acum acute și amenințătoare. Nefiind în legătură directă, — ci numai tangențială, uneori, — cu *știința medicală*, sântem nevoiți a trece azi peste ele, deși s'ar putea arăta cum istoria medicinei, care se ocupă și cu istoria tagmei medicale și, — mai ales, — cu marile personalități de medici, *etica* dela *Sușruta*, *Hipocrat*, *Avicena* până la un *Fournier*, *Hupland*, sau *Osler*, ne dă la orice pas învățături și directive și în această privință.

Vom rupe deci din acest complex de fenomene critice unul singur, care ține de *știința medicală*: *instabilitatea doctrinară a medicinei științifice actuale*.

Ajunge să amintim nesfârșitele tatonări în fixarea esenței proceselor biologice și patologice, care se manifestă într'o oscilare continuă între humorism și solidism; concurența ideii anatomice și funcționale între patologia localistă, morfologică Vischariană și străvechea dar iarăși noua doctrină constituțională; lupta între farmaco — și fizioterapie; problema, ocolită de mulți, a raportului corp-suflet în teoria boalei și terapiei; trecerea dela concepția individualistă, terapeutică, a medicinei de azi spre cea colectivistă și preventivă a celei de mâine; discuția dacă medicina viitoare trebuie să-și păstreze caracterul ei general sau să evolueze spre o specializare extremă. Iată numai câteva din problemele fundamentale ale științei medicale de azi, — alese la repezeală, — pentru a arăta cum oscilăm, cât de nesiguri sântem în momentul acesta, ori de câte ori e vorba de a fixa chiar *bazele și esența științei noastre*.

Știința medicinei nu constă numai într'o grupare judicioasă a tâlcuirii unor fenomene fizico-chimice, biologice și psihologice în legătură cu sănătatea și boala omului; nu-i numai o serie de technisme cu ținta de a recunoaște și combate fenomenele boalei; ea este mult mai mult: o alcătuire intelectuală complexă, îndreptată spre atingerea acestor scopuri, vastă în rădăcinile și afinitățile ei; ea trebuie înțeleasă, învățată și aplicată, cu toată imensitatea ei, într'o unitate ideală. (Honigmann).

Și iată că am ajuns iarăși la „Leitmotivul“ nostru, la *sinteză*, la *gândirea filosofică*, a căror lipsă, prea frecvent observată în mentalitatea medicului modern, constituie, după părerea noastră, cauza principală a nesiguranței actuale a doctrinei medicale.

Fără îndoială, după interregnumul scurt și straniu al apriorismului și speculației medicale de pe la 1820—40, nimenea nu mai dorește să revenim dela medicina noastră inductivă, experimentală și de observație, la o medicină transcendentă, deductivă. *Tindem însă spre o viitoare aprofundare filosofică, spre o ordonare sintetică.*

Progresăm și vrem să progresăm, urmărind neconținut ținta să lărgim tot mai mult cercul cunoștințelor noastre, căutăm tot mai multe mijloace pentru soluționarea chestiunilor mărunte medicale, cari, — proteice, — își schimbă continuu aspectele și conținutul, *dar nu vrem să mai neglijăm problemele fundamentale ale gândirii medicale, să pierdem legătura cu ceeace a fost, nici să scăpăm din mână firul roșu care ne călăuzește spre ultima — și unica — țintă: de a vindeca omul bolnav! Știința medicală, care e pornită să devină numai și numai o știință experimentală, de laborator, se pierde pe sine însăși! Patologul experimental, în ipostaza extremă a omului de laborator și numai de laborator, care nu mai caută contactul cu omul bolnav, cu clinica, — o figură des întâlnită în*

zilele noastre, — e un excelent biolog, nu mai e însă *medic* în înțelesul clasic al cuvântului. Fiindcă boala nu-i o cultură de microorganisme patogene sau un filtrat de toxine, nu-i o entitate fixă, care să poată fi clasificată sistematic după genuri și specii, ci o complexă serie de reacțiuni fizico-chimice, biologice și psihologice ale întregului organism individual, variabile și variate dela om la om! Elementele cunoașterii medicale niciodată nu se repetă, cel mult se aseamănă! Nici superspecialistul modern, pentru care nu există microcosmul psihofisic „om,” ci numai un grup de organe sau câteva anumite tehnici, nu mai este *ιατρὸς*-ul hipocratic, cunoscătorul și tămăduitorul metehnelor *firii* omenești. Pentru ei s'a pierdut conținutul spiritual al științei medicale. Mulțimea amănunțelor de cunoaștere, pe cari medicina pozitivistă modernă o împune adeptului ei, adesea îi turbură posibilitatea unei orientări clare, neglijându-se a i se da criteriile pentru a recunoaște legăturile intime, lipsindu-i concepția largă și totuși unitară. Acesta este îndeosebi un defect al învățământului medical actual. Dă-i unui copil câteva fragmente de sticlă colorată - deși frumoase în strălucirea lor, ele rămân cioburi; așează-le în fața oglinzilor caleidoscopice: din cioburi se fac figuri simetrice, rezultă cele mai frumoase jocuri de linii și culori. Învățământul medical prea adesea îi oferă novicelui numai fragmentele, fără a-i pune în mână și caleidoscopul prin care să le privească.

Pentru a înțelege clar ideile fundamentale, ființa și scopul științei medicale, cu alte cuvinte, pentru a o concepe sintetic și a o pătrunde filosofic, nu trebuie numai să-i cunoaștem elementele actuale, dobândite prin inducție, ci să ne dăm seama în același timp de evoluția istorică a medicinei; trebuie să recunoaștem resorturile ei și ideile ei, așa cum au stat la baza începuturilor și cum s'au modificat în cursul veacurilor. Vom vedea atunci ceea ce și-a păstrat întotdeauna importanța, ce-i fundamental, și vom putea separa ceea ce e accesoriu. Diferența constantă între știința medicală și științele pure stă în faptul că ea nu ajunge numai la rezultate inductive, importante și izolat, prin esența lor, ci produce și valori în ce privește ținta vindecării oamenilor bolnavi. (*Honigmann*). Știința medicală deci e pragmatică. Și acest pragmatism îl putem cunoaște și aprecia numai prin contemplarea sintetică, istorică și genetică a medicinei. Pe calea aceasta ajungem mai sigur la aprecierea justă a conținutului, tendințelor și metodelor medicinei actuale.

Făcând istorie a medicinei, nu vrem numai să dăm medicului de azi posibilitatea de a-și reînprospăta și lărgi cultura generală; nu dorim numai să-i deschidem ochii pentru unul din cele mai frumoase capitole ale istoriei civilizației sau să-i dezvoltăm respectul pentru trecutul strălucit al tagmei noastre și al mărețelor ei reprezentanți; ci dorim să-l punem și pe această cale în contact viu cu actualitatea: să-i dăm instrumentul intelectual pentru cunoașterea rădăcinilor problemelor de azi și să-i indicăm drumurile pe cari „istoria magistra vitae” ni le arată pentru viitoarea ieșire din labirintul crizei de azi. Noi credem că învățământul istoriei medicinei nu-i numai un prilej de recreație intelectuală, o înlănțuire foiletonistică de anecdote și curiozități, sau, — în cazul cel mai rău, — o etalare de erudiție seacă, ci izvor viu de orientare doctrinară și etică, far îndrumător pe care ni l-a lăsat trecutul pentru a lumina viitorul. El ne va feri în aceeași măsură de speculații aprioristice ca și de un pozitivism plat, de colectivism vag, lipsit de critică și de dogmatism orb.

Prin sinteză cu ajutorul gândirii istorice, medicul poate ajunge la o pătrundere filosofică a științei sale, devenind iarăși hipocratic în înțelesul cuvântului plin de adâncime al „Tatălui medicinei,” : „Φιλόσοφος δὲ ἰατρὸς ἰσότητος” — „Medicul filosof e egal zeilor.”

ALEXANDRU PUȘCHIN

Ț I G A N I I

P O E M

Traducere de ION BUZDUGAN

Țigani în tabere, cu larmă,
Prin Basarabia colindă,
Azi poposesc, la râu, să doarmă,
Sub șetre seara să-i cuprindă.
Voios și vesel e'n câmpie
Popasul lor, în libertate,
Când somnul dulce îi imbie
Sub coviltire afumate.
In jurul focului, la vatră,
Fac de mâncare, anevoie,
Pe câmp pasc caii. După șatră
Un pui de urs se joacă'n voie.
Frumoasă-i noaptea în câmpii:
Foesc țiganii grijulii,
Căci mâni, cu zorii, iar pe cale,
In cânt de danci, plâns de copii
Și zângănit de nicovale.
Dar noaptea pogori în șoapte
Pe tabăra tăcută'n stepe,
Lătrat de câni se-aude'n noapte
Și tainic nechezat de iepe.
S'a stins jăratecul în vetre,
Peste câmpie luna crește.
Din cer, pe zdrențuite șetre,
Cu-argint și aur poleește.
Doar un moșneag sub cort veghează,
Stând lângă spuza de jăratec,
Tăciunii răscolind, oftează,

Privind în câmpul singuratec...
Zamfira, fiica lui iubită,
Și răsfățata ntregii gloate,
De șatră și țigani scârbită,
S'a dus, în câmpuri depărtate,
Ca să se plimbe'n libertate. —
Ea, pe'nserate, se va'ntoarce...
Dar, uite, luna, pe colină,
Mereu, sucindu-și firul, toarce
Din borangicul de lumină,
Și ghemul, după deal, și-ascunde...
Zamfira nu-i și nu-i... dar unde
Să fie? Se răcește cina...
Dar, uite-o, vine iar din urmă
Un tânăr peste câmp grăbește.
Țiganul nu-l cunoaște. Scurmă
Scrumu'n lulea, îl cântărește...
— Tăicuță, zise mândra fată,
Ți-aduc un oaspe. La movilă
L-am întâlnit și mi-a fost milă
Să-l las, în stepa inoptată.
Eu cred că tu mi-i înțelege:
El este prigonit de lege,
Și vrea, ca noi, țigan să fie...
Alecuașa îi zic pe nume,
Vrea să mă aibă de soție,
Să meargă după mine'n lume...

BĂTRANUL.

Mă bucur. Aici poți rămâne
Sub cortul nostru până mâne,
Au vei rămâne, de-o să-ți placă,
Mai mult. Eu bucuros cu tine,
Sub șatra noastră cea săracă,
Voiu împărți sălaş și pâine.
De vrei să guști a noastră soartă,
Să pribegești în libertate:
Căruța mea, de azi, te poartă
Pe drumuri noi și neumbrate.
Iar pentru gură, fă ce-ți place:
Vrei, bate fierul pe ilău,
Vrei, cântă cântece mereu,
Sau pune ursul meu să-ți joace...

ALECU.

Rămăiu!

ZAMFIRA

Al meu va fi pe viață!
Au cine-mi l-o goni din față?
Dar e târziu. Suveica lună
Iși țese pânza ei de ceață,
Mă prinde somnul,.. noapte bună...

În zori moșneagul hoinărește
În jurul șetrelor domoale.
— Zamfira, scoală, se zorește,
Lăsați, copii, culcușul moale.
Cu larmă se trezesc țigani,
Și-adună corturile'n care,
Și, iată-i. gata de plecare,
Cocori în șirul caravanii.
Și tabăra porni pe cale,
Împestritând câmpia'n vale:
Catării, legănând pe spete,
Copiii, în desaga spartă,
În pas domol cu grijă-i poartă;
Bărbați, femei, băeți și fete,
Din urmă vin fără zăbavă,
Bătrâni și tineri, pe'ndelete,
Cu chiot, cântec și gălceavă;
Mugește ursul prins în lanțuri;
Copii aleargă'n pielea goală,
Sbughind din cale peste șanțuri,
Moșnegi, în zdrențe pân'la poală,

Lătrat de câni, și trap de cai,
Cântări de fluer și țimbale,
Trist scârțâit de roți pe cale:
Ce pitoresc e-acest alai;
Acest convoiu de pribegie,
De bucurii și viață dornic,
Strein de lumea năzdrăvană,
Ce-și pierde zilele în goană
După norocul nestatornic,
Precum se pierde în câmpie
Un cântec jalnic, de robie...

În larguri tânărul privește,
Dar tristă e privirea lui.
Ce taină grea îl chinuește
Și el n'o spune nimănui?
Zamfira lui, cu ochi de prună,
Cu el e, lângă el intruna,
Și gustă el din libertate,
Iar soarele, din zări curate,
Revarsă harul de lumină,
De ce dar inima-i suspină;
Ce grije tainică îl roade?

Pasărea din cer nu știe
Nici de grije, nici de trudă,
Ea nu-și face pe vecie
Cuib sub streășina cea crudă.
Picură, pe-un ram, din fugă
Și trezită'n zori din somn,
Cântă vesela ei rugă,
Preamărind pe bunul Domn.
Primăvara trece sprinten,
Vara coace pe'ndelete,
După ele, bate'n pinten
Toamna, cu argint în plete.
Vreme rea, urât de moarte,
Păsările'n stol, din țară,
Pleacă'n alte zări, departe,
Pân'la zori de primăvară.

Asemeni păsării pribege
Și el fugar, în lumea mare,
Cuib de nădejde nu-și alege:
Hoinar, ca pasărea, sub soare,
El pretutindenea, în cale,
Află sălaş pentru odihnă,
Iar ziua și-o trăia în tihnă,

In voia Domnului, agale...
 Doar uneori, sclipind în treceri,
 O stea de glorie-1 momea:
 Trecute zile de petreceri,
 Pe-o clipă'n ochi îi strălucea.
 Deasupra frunții lui, sub zare,
 Adesea fulgeră și tună
 Iar el, ca'n zilele cu soare,
 Nepăsător stă sub furtună.
 Nepăsător înfruntă lege
 Și soarta-î nemiloasă, oarbă,
 Dar, Doamne, cine va'nțelege,
 Ce patimi crude prind să fiarbă
 În sufletul pândit de chin:
 Cum clocotesc, în piept, acuma,
 Ca'ntr'un infern, de patimi plin:
 S'a ostoit, pe-o clipă spuma:
 Dar vor sbucni: așteaptă, vin !..

ZAMFIRA

Prietene, nu-ți pare rău,
 De ce-ai lăsat pe totdeauna ?

ALECU

Dar ce-am lăsat ?

ZAMFIRA

Te 'nțeleg eu:
 Prieteni, țara, lume bună !..

ALECU

Să-mi pară rău ? O, dacă-ai ști ce lume,
 De ți-ai închipui, anume,
 Robia crudă din cetate:
 Acolo, oamenii grămadă,
 Se'năbușe într'o ogradă,
 Lipsiți de câmpuri miresmate,
 Orbiți de dragoste și ură,
 Iși vând și gând și libertate,
 Și, fruntea închinând la toate,
 Cer bani și lanțuri, și huzură.
 Dar ce-am pierdut ? Trădări haine,
 Osânda grea, ce mă așteaptă,
 Prigoana crudă și nedreaptă,
 Și strălucita mea rușine ?

ZAMFIRA

Dar acolo, aveai palate,
 Impodobite în covoare,

Petreceri, chef și desfătare,
 Și fete mândre și bogate !

ALECU

Ce-î veselie'n capitală
 Unde nu-î suflet, nu-î iubire,
 Iar fetele... tu n'ai egală,
 Deși n'ai perle și safire
 Podoabe mândre și spoială...
 Rămâi așa, cum ești, cu mine,
 Iar eu... am singura dorință:
 Să'mpart iubirea cu credință
 Să'ndur surghiunul lângă tine !

BĂTRÂNUL.

Tu ne iubești, deși născut
 În bogăție și palate,
 Dar grea e mândra libertate,
 La cel ce e'n belșug crescut...
 La noi trăește o poveste:
 A fost odată exilat,
 De-un țar, pe locurile-aceste,
 Din miază-zî, un biet strein,
 (Eu numele î l-am uitat).
 Era pe-atuncea el bătrân,
 Dar tânăr sufletu-i eră ;
 Avea el darul sfânt de cântec,
 Și glasul-î dulce murmură,
 Ca apele ce curg, descântec.
 Și l-a iubit, pe moș, o lume.
 Trăia aici, la Dunăre,
 Și anii, în povești și glume,
 Curgeau, fără să-î numere.
 La viață nu se pricepea,
 Ca un copil fără prihană,
 Alți oameni pentru el trăgea
 Năvodul, pescuindu-î hrană.
 Pe Dunăre, când da îngheț
 Și viforile trâmbișau,
 Pe bietul sfânt îl îmbrăcau
 În piei de urs și de mistreț.
 Dar el cu grijele vieții
 Nu s'a deprins o viață'ntrăgă,
 Și toată viața lui, pribeagă,
 S'a stins în ghiarele tristeții.
 Adesea povestea streinul,
 Că ispășește-o făr'de lege,
 Și'n rugă implora Divinul

De chin și patemi să-1 deslege.
Pe malul Dunării și dansul,
Trăindu-și viața lui amară,
Îl podidea adesea plânsul,
La amintirea lui de țară.
Și a rugat, cu glas de moarte,
De i-o fi scris, strein, să moară:
Să-i ducă oasele, departe,
Să doarmă, somn de veci, în Țară.

A L E C U

Aceasta este soarta oarbă,
O, Romă veche, cuib de glorie:
Poetii tăi și gânditorii
Paharul chinului să-ți soarbă!
Poet, ce ai cântat din liră
Iubirea, pe dulci corzi de aur,
Și Zei, ce'n moarte te slăviră
Ce ți-a rămas din foi de laur?
Sunt toate pulbere și fum,
Deșertăciune, precum este
Și-această falnică poveste,
Rostită de țigani acum.

Doi ani au pribegit cu șatra:
Țigani, rătăcind în cete,
Găsesc în orice loc o vatră,
Sălaș și hrană, pe'ndelete.
Uitând de lanțuri și cultură,
Alecui, liber, cu țigani,
Pe drumuri soarta lor îndură,
Cu șatra, irosindu-și anii.
Acelaș el, aceiași ei,
Trecutul i s'a șters din minte,
Cu gloata de copii, femei,
El s'a făcut țigan cuminte:
Iubește, ca și ei, popasul,
Sub cortul nopții instelate,
În limba lor își drege glasul
Și'n cântec, ursul lui, prin sate
Jucând, hazliu își saltă pasul.
În fața lumii adunate,
Prin satele moldovenesti,
Pe drumurile neumbrate,
Te plimbi și cânti, să tot trăiești,
Uitând de lupta vieții dârjă!
Alene-și bate toba'n pântec,
Bătrânul, sprijinit în cărjă!

Alecui-și joacă ursu'n cântec,
Zamfira umblă printre lume
Și-adună gologani, cu glume...
Coboară noaptea și toți trei
Fierb de cinat. De trudă mort,
Bătrânul doarme lângă ei...
E noapte și tăcere'n cort.

Bătrânul oasele-și prăjește
La soare, lenevos și tragăn,
Zamfira cântă lângă leagăn,
Alecui-ascultă și pălește.

Z A M F I R A (cântă)

Soț bătrân, soț hain,
Nu mi-i frică de chin:
Tae-mă, frige-mă,
Pe cărbune arde-mă.

Soț bătrân și urât
Piei, că-mi ești nesuferit,
Altuia îi port amor,
Pentru el, o să mor...

A L E C U

Taci. Nu-mi place-această melodie
Sălbatecă, să-mi mai suspine.

Z A M F I R A

Nu-ți place? și ce-mi pasă mie!
Eu cânt un cântec pentru mine.
Tae-mă, frige-mă,
Pe cărbune arde-mă:
Despre el, soț nebun,
Un cuvânt n'o să-ți spun!..
Ochii-cer de primăvară,
Când privesc, mă ard cu pară,
Paltin tânăr și drag:
Te iubesc, dor pribeg!
Într'o noapte cu stele,
Ne-am iubit noi în lunci:
Bătrânețelor grele,
Cum am răs noi atunci!

A L E C U

Zamfiro, gura nu-ți mai tace?

Z A M F I R A

Nu-ți place'n cântec vre-un cuvânt?

ALECU

Zamfiro!..

ZAMFIRA

Te poți tu supăra, de-ți place,
Eu ție cântecul ți-l cânt...
(Pleacă cântând: „Soț bătrân, soț hain, etc.)

BĂTRÂNUL

Țin minte că aceste glume,
Și'n vremea noastră se cântau:
De mult, batjocorind prin lume,
Se tot plimbau, se căutau...
Umblând prin stepile Cahule,
În nopți de iarnă, câte-odată,
Cântarea bietei Mariule
Imi dezmiarda în leagăn fata.
În mîntea mea, demult, cu anii,
S'au șters aducerile-aminte,
Dar cântecul plin de jelanii,
De-atunci, se cuibări în mînte...

Tăcere... Luna luminează
Tot cerul sudului, în noapte,
Zamfira, doar, sub cort veghează,
Bătrânului, vorbind în șoapte:
— Ascultă, tată, imi e groază
De-Alecu, noaptea, cum visează,
Cum plînge și suspină'n somn...

BĂTRÂNUL

— Să nu-l trezești! Cerescul Domn
La căpătăiu îl stă de pază.
Eu din bătrâni știu o poveste:
Că'n miezul nopții, duhuri rele
La patu-i vin, călări pe stele,
Dar zorii cum roșesc pe creste
Și duhul rău se'ndepărtează...
Cu mine tu, aici, veghează...

ZAMFIRA

— Ascultă, tată-a zis: „Zamfira!..“

BĂTRÂNUL

Și'n vis, pe tine te dorește:
Pe tine'n lume te iubește...

ZAMFIRA

Dar dragostea lui e ca spuma...
Mi s'a urât, vreau libertate,
Ascultă! El șoptește-acuma
Un nume nou, pe jumătate...

BĂTRÂNUL

Ce nume?

ZAMFIRA

Nu știu!. Geamăt scoate,
Scrășnind din dinți!.. Mî-e frică! poate,
Mai bine să-l trezesc...

BĂTRÂNUL

Dă-i pace:
Tu duhul rău tot nu-l poți face
Să iasă; singur se va duce...

ZAMFIRA

A tresărit, visând năluce,
Dar s'a trezit, mă cheamă... iată...
Mă duc... Adormi cu bine, tată.

ALECU

Unde-ai umblat?

ZAMFIRA

Am stat cu tata...
În tine duhuri au intrat
Și bietu-ți suflet noaptea toată
L-au chinuit, l-au frământat.
În somn, gemând scrășneai din dinți,
Și mă chemai...

ALECU

Eu te-am visat,
Un vis cumplit, de suferinți!..
Părea că văd!. Un vis ciudat!..

ZAMFIRA

Nu crede'n visuri fermecate!

ALECU

Vai, azi eu nu mai cred, niciuna:
Nici vis, nici inimei plecate,
Nici gurei tale, ca minciuna...

(Va urma)

ȘTIINȚA ȘI SPIRIT METAFIZIC

DE

VASILE BĂNCILĂ

De la originile magice și până astăzi, evoluția științei a fost o splendidă traectorie a spiritului uman. Poate că nicăieri nu se vede mai dârz și mai patetic puterea omului considerată în ea însăși, decât în istoria științelor. De aceea, această istorie e plină de aspecte sublime, dar și de mari riscuri. Pentru ca să se vadă ce a însemnat cu adevărat știința, trebuie să se vină însă la epoca modernă. Nu pentru că celelalte epoci n'ar fi avut o subtilitate intelectuală tot atât de fină și fermă în același timp ca și epoca noastră. Și nici măcar pentru că n'ar fi avut descoperiri științifice uneori tot atât de însemnate ca cele înaintea cărora ne extaziem cu drept cuvânt acum. În matematică, medicină, arhitectură, astronomie... Egiptenii și Grecii au cucerit adevăruri și au posedat secrete, care-i pun fără discuție, ca posibilități de a lucra la constituirea disciplinelor științifice, la nivelul nostru. Ceeace a lipsit însă atunci, era puțința ca știința să devină o matcă generală de activitate a spiritului, puțința de a imprima istoriei structura ei, puterea ei, aplicațiile ei.

Două serii de împrejurări au fost la baza înfloririi științei în vremea noastră. Întâia serie e reprezentată, oricât ar părea de curios și dovedind, prin aceasta, legătura organică ce există adesea în istorie între valori opuse, de Evul Mediu însuși. Evul Mediu nu numai că a avut o lumină de mare preț în cugetarea filosofică și teologică, care-l face cu totul străin de acuzația de barbarie, pe care încă i-o mai aruncă unii intelectuali întârziți, dar el a lucrat temeinic la creierea condițiilor pentru triumful de mai târziu al științei, asigurându-și astfel titluri sigure la recunoștința noastră sau chiar anume responsabilități în fața exceselor ulterioare în legătură cu știința. Rezultatul acesta a fost atins de Evul Mediu pe trei căi. În primul rând, cum au arătat Höffding în Apus și Rădulescu-Motru la noi, prin faptul că el a purificat spațiul universal de toate acele stihii autonome și capricioase ale viziunii antice. Prin proclamarea monoteismului creștin, universul era făcut propriu înțelegerii științifice. O singură lege sau un ansamblu de legi subordonate unei voințe supreme, rămăneau să guverneze realitatea, într'o atmosferă de coerență majestică. Și în antichitate a fost monoteism, dar el n'a fost pur ori a fost tardiv ori n'a

fost ceva general. În Evul Mediu, cu toate superstițiile ce se dezvoltau în popor și cu toate rămășițele păgâne, se creia un orizont lîmpede, avînd jurisdicție în fond unitară pe toată întinderea, care a fost cea mai bună bază pentru așezarea și funcționarea determinismului științific modern. Așa cum odinioară imperiul lui Alexandru cel Mare și imperiul roman au creat un cadru pentru creștinism, Evul Mediu a creat orizontul necesar pentru instaurarea legilor științifice, numai că avînd o amploare mult mai mare. În al doilea rînd, Evul Mediu a perfecționat, uneori chiar pînă la exasperare, instrumentul științei, adică raționamentul. Niciodată nu s'a raționat mai mult, chiar dacă s'a făcut în gol în cele mai multe cazuri, ca în acest timp. Logica și gramatica erau științe de temelie ale educației. Era fatal ca instrumentul, odată creat, să caute, la un moment dat, să se aplice într'un domeniu, la care medievalii nu se gîndiseră cu dinadinsul și astfel să se înceapă cariera modernă a științei. Nu are nici o însemnătate, pentru ceace vrem să spunem, că raționamentul medieval era cel deductiv. În ziua, în care oamenii aveau să descopere realitatea exterioară, vor raționa pe baza ei și cu aceiași frenezie, cu care înainte raționau în abstract. Așa numitul formalism al Evului Mediu, alături de marele său fond metafizic, religios, moral și biologic, n'a fost deci ceva atît de steril, ci a fost cauză în generarea unei noi epoci. În sfîrșit, în al treilea rînd, Evul Mediu a stimulat avîntul științific al epocii următoare prin logica de reacție. Ceeace a împiedicat ei să se facă, oamenii aveau să facă, apoi, cu atît mai mult. Fără interdicțiile Evului Mediu, știința nu ar fi căpătat o voință așa de vajnică în a se emancipa. Fără aceste interdicții, oamenii poate că n'ar fi ajuns niciodată să cunoască prețul științei. Evul Mediu, începînd dela un anume moment, a exasperat spiritul științific născînd și exasperarea a dat acestuia conștiința de sine, putere de luptă și de triumf. În acest sens, presiunea medievală a avut același rol, deși într'un chip diferit, ca și laboratoriile de mai târziu. Niciodată nu se știe, în istorie, ce promovează mai mult o mișcare. Sunt identități cari omoară și sunt contradicții creatoare de lumi. Aproape toată epoca modernă e clădită pe revolta contra epocii medievale, ceace înseamnă că trebuie să se recunoască acestuia anume paternități, fie și indirecte.

A doua serie de împrejurări, cari au condiționat avîntul modern al științei, reprezintă o natură mai diversă. Știința, în faza magiei, era într'o stare implicată, într'o stare prea subordonată și aproape inconștientă. În epoca antică, la Greci, era într'o formă prea desinteresată și teoretică. Nici într'un caz, nici în altul, ea nu putea să progreseze ca în timpul nostru. Factori numeroși au dat științei moderne, pe lângă conștiința de sine, pe care am văzut-o, și o îndreptare către aplicațiile practice, cari aveau să-i pecetluiască turnura și forța de expansiune. Vom enumera cîteva din acești factori. Spiritul practic al poporului roman, care nu apucase în vremea veche să ajungă la maturitate științifică, a rămas în stare de embrion în toată epoca medievală. Când, la începutul epocii moderne, a găsit momentul prielnic de a se dezvolta, a făcut-o în moduri din ce în ce mai caracterizate. Lucrul nu trebuie să mire, fiindcă și în alte privințe vremea noastră e debitoare spiritului roman. Tendința de organizare, de disciplină, de exemplu, moștenită de la Romani și întărită de catolicism, s'a aliat cu înclinarea practică și a făcut cu puțință, împreună cu alte elemente, marea activitate economică modernă. — Vremea noastră n'a mai avut sclavi, ca în antichitate. Ea a trebuit deci să ceară științei serviciile pe cari altădată le făceau sclavii. — Ținuturile ocupate de popoarele moderne sunt, în general, ținuturi sărace ori mediocre, sau cuprind bogății cari nu pot fi valorificate ușor: în toate cazurile, numai prin știință puteau fi făcute rentabile. Compararea cu situația popoarelor din antichitate e lămuritoare. — Creșterea populației moderne, produsă și de știință, a fost la rîndu-i, cauză de dezvoltare a științei, prin aplicarea acesteia ca să poată întreține o omenire atît de numeroasă. — Faptul că masele sociale și-au crescut necesitățile, a creat

debușuri economice interne; la acestea s'au adăugat coloniile, cu debușurile lor într'o vreme socotite inepuizabile, ceea ce a fost un impuls foarte însemnat pentru știința aplicată. — La toate acestea, se adaugă însă faptul suveran că aproape întreaga umanitate modernă a ținut și ține să se bucure din plin de lumea de aici, așa cum n'a făcut nici o altă epocă din istorie. Chiar și oamenii religioși nu disprețuesc confortul și-l aplică în viața lor particulară, iar uneori, chiar în ritualul religiilor respective. Dar această bucurie de viață în lumea sensibilă nu putea fi servită decât de aplicațiile științei. Și astfel s'a creiat tehnicismul modern ca stil de viață, ceea ce caracterizează vremea noastră fiind, în primul rând tehnicismul. Acest tehnicism a hotărît însă și soarta și amploarea situației ca atare. Prin el știința a devenit o stare generală, a intrat în istorie, a făcut istorie. Ceea ce dovedește că utilul e tot atât de necesar activității teoretice, cât e și aceasta pentru promovarea utilului, iar când e vorba de angajat stări sociale mai largi, atunci el e, fără îndoială, precumpănit.

Roadele aduse de știință au fost imense. În domeniul teoretic, multe simplificări bine-făcătoare și tot atâtea luări în primire de lumi noi. În domeniul practic, o amenajare a vieții atât de radicală și generală, încât pune în evidență definiția că omul e un animal de confort. Dar odată cu desvoltarea și regalitatea aceasta a științei și spiritului științifici au decurs și multe neajunsuri, cari interesează întim spiritualitatea și destinul omului. Nici-unul însă din aceste neajunsuri nu e mai grav decât cel referitor la trăirea și înțelegerea valorilor metafizice.

Marile descoperiri astronomice și biologice, care sunt la baza științei moderne, au schimbat perspectiva, sub care se priveau oamenii. Pământul, cunoscut ca o planetă modestă între alte planete, omul conceput ca un moment în seria zoologică, au adus degradarea absolutului uman, luând omul din centrul și scopul universului. Reacția conștiinței umane în fața acestei situații, reacție de compensație, a fost întreită. Pe deoparte, a accentuat apriorismul cunoașterii cu tendința de a da omului rolul principal în organizarea experienței și de a-l reintroduce astfel, pe o cale indirectă, în centrul realității. Pe de altă parte, a născocit metafizicele pansihiste și panlogice, căutând și în acest chip să așeze ceva din om, ori sugerat de om, în fundamentul realității ca atare. În al treilea rând, conștiința umană a încercat să se refugieze în absolutul vieții, cu uitarea sau excluderea voită a oricărui transcendent. Fenomenul a înlocuit metafizicul, vibrația vitală a căpătat rang de dogmă. Relativul și superficialul au devenit absolut, efemerul a fost pus pe altar de idoli. Fără să-și dea seama, oamenii făceau toate eforturile să monteze poate tot o metafizică, dar o metafizică à rebours, ceea ce-i îndepărta cu totul de adevărata metafizică. În lipsa absolutului propriu, oamenii moderni l-au căutat în multe locuri și au încercat să se amăgească, chiar când soluția găsită era pur și simplu bizară, unilaterală sau deadreptul copilăroasă. Nici un om din istorie nu a găsit rațiuni de viață mai fragmentare sau mai puerile. Viața omului modern e o fugă continuă. O fugă de realitate și de el însuși. E refuzul de a accepta realitatea și de a-și înțelege adevărata sa natură. De aceea nu e de mirare dacă întreita direcție de reacție, în fața noului orizont științific, a dus la un rezultat nesatisfăcător. Apriorismul cunoașterii a sfârșit în iluzionism, deși, dacă ar fi pus pe o bază mai puțin umanistă, el ar putea fi salvator. Metafizicile pansihiste sau panlogice au dus la subiectivitate sau chiar la anarhie spirituală. Refugiul în lumea simțurilor și în idolatria vieții, a dus la îndepărtarea treptată de misterele supreme, de culmile directoare ale existenței, acolo unde rezidă marile centrale metafizice. Reacția de compensație s'a dovedit astfel deficientă sau chiar periculoasă.

Dar neajunsurile de ordin metafizic se văd mai expresiv dacă se pun în legătură cu ideea de spațiu și timp. Respirația metafizică a epocilor istorice e în dependență di-

rectă de felul cum sunt intuite și valorificate aceste două forme suverane ale creației: spațiul și timpul. Ar părea că știința a pus în valoare pentru toți oamenii spațiul și timpul. N'a dizolvat ea granițele și toate soluțiile de continuitate, impunând majestatea geometrică a spațiului infinit și pur și linia fără de sfârșit a timpului? Și cu toate acestea, în realitate nu e așa. Nu vorbim de profitul, pe care l-au putut avea unii filosofi sau oamenii de știință pură, ci de tipul generic al culturii moderne. E adevărat că, obiectiv vorbind, știința a dat un spațiu și un timp infinit sau, cu alte cuvinte, a dat un infinit, teoretic. Dar subiectiv vorbind și considerând viața practică, viața curentă a oamenilor, acest infinit s'a transformat în finit, adeseori chiar în ceva deprimant de finit. Căci spațiul modern e din ce în ce mai văduvit de posibilități, de ingenuități, de nervuri creatoare, de farmec viu. E un spațiu teoreticește infinit, dar foarte sărac, fiindcă e egal cu el însuși și sterilizat de orice mitologie. În spațiul obiectiv limitat, cuprins între două orașe sau între doi munți, al omului antic sau al omului patriarhal, era mai multă bogăție decât în spațiul fără limite de astăzi, era un fel de infinit subiectiv. Nu e însă numai atât. Știința a mai produs și alt rezultat. Prin concursul dat tehnicii de tot felul și mai ales industrializării, ea a creat viața urbană modernă. Antichitatea a avut câteva orașe gigantice, dar ele nu reprezentau un stil general de viață, ci erau mai mult o excepție. Astăzi orașele tind să invadeze totul. Prin recente invenții tehnice, chiar și satele sunt anexate vieții și viziunii orașenești. Mergând în această direcție, se va ajunge ca omenirea să nu cuprindă decât orașeni cari stau la oraș, și orașeni cari stau la țară. Dar orașul și viziunea orașenească se caracterizează în primul rând prin deprecierea spațiului. Cosmosul propriu zis e înlocuit cu un cosmos de cabinet, cu un cosmos de studio. Când un Spengler a spus că simbolul culturii moderne e spațiul tridimensional infinit, n'a avut decât o dreptate parțială. Simbolul acestei culturi e mai degrabă salonul, trotuarul, cetatea, piața publică, spațiul compartimentat și substituit spațiului cosmic. Orașul a alungat infinitul în două sensuri: prin artificializarea sufletului și prin spațiul închis. Artificializarea sufletească a creat ființe minore, cari caută instinctiv spațiul familiar, aproape un spațiu de buduar. Spațiul limitat a transformat pe nesimțite barierele orașului într'un fel de bariere ontologice. Priviți viața oricărui orașan obișnuit: infinitul nu joacă nici un rol în viața sa. Practic și subiectiv, el a reușit să anuleze infinitul. E poate și acesta un fel de a face metafizică și de a ajunge la o acomodare prin suprimarea problemei însăși, dar această metafizică, ce a găsit soluția prin propria sa suprimare, e ori o mare desnădejde camuflată ori o uitare a derivațiilor primordiale ale vieții. Ultima alternativă e mai aproape de adevăr. Azi chiar, pentru locuitorul din afară de oraș, a devenit mai greu decât în trecut să trăiască spațiul mare, din cauza comunicației cu orașul și a obsesiei acestuia, cari produc oarecare absență față de peisagiu. Puterea metafizică e puterea de a evada din spațiul limitat și de a trece în spațiul larg, e chiar, la urmă, puterea de a evada din orice spațiu. Acomodarea profundă cu un peisagiu este, s'ar putea zice, solidaritatea cu locul, care revelează infinitul. Peisagiul devine fereastra spre infinit. Dar pentru moderni acest peisagiu a fost falsificat. El a devenit acuarelă. În loc de revelator al infinitului, s'a transformat în locul și mijlocul de a izola infinitul. Desigur, sunt și cazuri când spațiul foarte strâmt declanșează puterile imaginative și metafizice ale omului. Dar aceasta se întâmplă la exemplarele cu instincte mari și cu resurse majore, fiind cu neputință la cele cu reacții de scatii domesticiți.

În ceea ce privește timpul, el n'a avut în vremea noastră o soartă mai fericită. Deși cugetarea modernă a lucrat, cele mai adesea, cu timpul infinit și deși la aceasta s'a adăugat faptul că, în ultimele secole, dinamismul în toate ramurile vieții a devenit din ce în ce mai intens, ceea ce e în favoarea trăirii unui timp viu și interesant — și aici au în-

tervenit factori, cari au înlăturat efectele salutare ce se puteau aștepta. Acești factori sunt în legătură tot cu știința. Aceasta, e știut, lucrează cu ideea unui timp uniform și fără spontaneitate, a unui timp lipsit de personalitate. Timpul altădată avea o semnificație și o voință. Fără această concepție, nu s'ar fi putut naște tragediile grecești, de exemplu, și nici atâtea religii. Pe de altă parte, știința a avut o înrăurire și mai mare asupra ideii de timp pe o cale indirectă. Marea înflorire economică modernă și libertatea de mișcare au fost aduse, în mare măsură, de știință, tot așa cum această înflorire economică e cauză pentru prosperitatea științei. Știința și dezvoltarea economică au dat omului iluzia că a învins destinul ori că-l poate fabrica el. De aici și până la ideea că însuși timpul e dependent de noi, nu e aproape nici o distanță. Adevăratul destin ne-a lăsat o vreme să ne zbântuim în huzur, succes și iluzia puterii. Dacă ar fi continuat așa, tot globul s'ar fi acoperit cu o recoltă de prometei construiți în serie. Nu s'a ajuns la acest rezultat, dar conștiința de timp a avut de suferit. Omul modern având succes, s'a obișnuit să nu mai socotească cu factorul timp, s'a obișnuit să-l considere subordonat lui ori, mai mult încă, să-l considere ca ceva neutru, ca o arenă pasivă, în care evoluează elementele voinței lui. Măreția de altădată a timpului era înlocuită cu diferite idei de timp toate improprii: cu timpul — constantă mecanică, așa cum apare în calculele tehnicienilor, pe când în realitate timpul e incalculabil; cu timpul redus la „șanse“, adică la un ansamblu de posibilități domestice în sine, aproape atemporale; cu timpul socotit un cadru care ne așteaptă doar pe noi ca să ne demonstrăm voința, fără nici un amestec din partea lui. În felul acesta, timpul autentic mergea spre desființare în conștiința umană și oamenii se condamnau să trăiască doar un prezent precar. Spațiul finit și fără surprize se alătura prezentului sărac, crelând pentru om o dublă condiție nefavorabilă spiritului metafizic. Căci timpul e încă și mai mult în legătură cu elanurile metafizice decât spațiul. Metafizicul cere intuirea timpului lung, a timpului infinit, pentru a ajunge la urmă să evadeze din orice timp. Depărtările spațiului larg și problema începuturilor fără început și a sfârșiturilor fără consumare, produc gândul și ritmica metafizice.

Bilanțul spațiului și timpului la moderni s'ar putea rezuma la constatarea că infinitul teoretic al științei s'a convertit în finitul practic al vieții și al tehnicii sprijinite tot pe știință. Finitul vechiu juca, practic, rolul infinitului, al infinitului de perspective, de posibilități și trăiri mitice; infinitul modern, științific, joacă rolul finitului, realitatea apărând sărăcită și fără aroma miracolului. Experiența conștiinței umane în epoca noastră e oarecum comparabilă cu experiența foarte semnificativă, pe care, acum în urmă, a făcut-o un orb. Căpătând vederea, în urma unei intervenții curajoase și dibace, la vârsta de douăzeci de ani, a avut cea mai mare decepție din viața sa, ca și când ar fi fost surghiunit din Paradis. Imperiul spontaneității sale interioare era mai frumos decât imperiul retinei. Și cine poate spune că retina e mai adevărată decât spiritul? Sunt de atunci câteva sute de ani, eroi și vraci ai gândirii, prin operații îndrăznețe și ingenioase, au dat omenirii cunoștința realității așa cum apare simțurilor și rațiunii. Evenimentul a fost necesar. Dar cine poate adăuga că a fost în aceeași măsură și o mântuire? După izgonirea din Paradisul biblic, Dumnezeu lăăsase omului visul, ca să-i țină loc de ceea ce părăsise, atât cât aceasta se mai putea. După revoluția științifică, i s'a luat și această compensație sau ea a devenit cu mult mai grea.

Secătuirea sau vitregirea cea mai însemnată a puterii metafizice la omul modern, a fost însă în legătură cu raționalismul. Nu ne gândim la raționalismul clasic. Acesta, de cele mai multe ori, cădea de acord cu misterul sau îl pune în sistem. Concepțiile marilor filosofi sunt grandioase construcții sistematice, în cari s'a captat un mister. Acest raționalism nu e adus de știința modernă; din contră, știința a fost pentru el un obstacol sau

un scrupul adăugat. Raționalismul adus de știință e raționalismul pozitivist. E raționalismul faptelor constatabile. Omul modern are, în înțelegere, pasiunea faptelor. Inregistrarea și prelucrarea faptelor l-au îndepărtat însă de marele fapt unic al existenței, al realității totale. Faptele riscă să distrugă pentru om faptul ca atare. Acesta însă e de ordin metafizic.

Raționalismul pozitivist a avut două urmări fundamentale pentru metafizică sau pentru filosofie, căci metafizica e doar însuși sâmburele filosofiei. O urmare e că a făcut din filosofie mai mult un comentariu în marginea științei, fără să mai vorbim de aceia, cari din spirit de revoltă, au alunecat în filosofia capricioasă, direct subiectivă, care n'a mai vrut să țină seama de nici o știință, sau fără a vorbi de aceia cari au redus filosofia la istoria filosofiei și la exegeze mai mult sau mai puțin sterile. Dar filosofia sau metafizica în marginea științei erau o producție spirituală pedestră, nici filosofie și nici știință, ci un gen hibrid. Aproape întotdeauna reprezentanții acestei filosofii renunțau, după o discuție mai mult sau mai puțin didactică, să dea soluție problemei puse, declarând că știința nu a adunat încă suficient material de fapte, cari să poată fi utilizate de filosofie. Dar aceasta înseamnă a alunga metafizica sau filosofia la infinit. Cultura umană nu poate aștepta fără pedeapsă ca știința să-și termine misiunea — mai ales că aici nu există un termen — căci omenirea nu poate renunța la funcțiile ei esențiale! Așa cum istoria se face cu câte documente există la un moment dat, metafizica trebuie să se facă, iarăși, în raport cu câtă muncă științifică s'a realizat. Știința însăși construiește adesea teorii, înainte de a avea faptele. În esență, metafizica nu rezultă din fapte, tot așa cum spațiul nu poate rezulta numai din experiență. Ceea ce știința dă metafizicii, e material și sugestii, dar nu arhitectura ei și nici sensul de ansamblu. În fond, metafizica aici are aceeași poziție ca și religia: ea cată să fie numai în acord cu știința, să trăiască în bună tovărășie cu aceasta, dar nu rezultă din ea. Oricât ar fi de subtilă o metafizică și oricât ar respecta faptele, ea nu e prelungirea faptelor și e tot atât de „neștiințifică“, pe cât sunt și mitologiile omenirii preistorice. Metafizica autentică e prelungirea realității generale în noi și înflorirea ei în periscopul spiritului. De aceea, oricât ar fi ea de subiectivă în formă, dar are o obiectivitate de fond, însă altfel de obiectivitate decât cea din știință. Obiectivitatea științifică e curentul exterior al spiritului; obiectivitatea metafizică e curentul lăuntric și proiectiv. Între aceste două obiectivități, trebuie să fie armonie, dar nu continuitate de esență. A introduce între ele continuitatea de esență, înseamnă a le compromite pe amândouă.

Altă urmare a pozitivismului în filosofie, a fost exagerarea raportului subiect-obiect în cunoaștere. Această urmare, de altfel, e în strânsă legătură cu cea de mai sus, putând fi socotită ca un aspect al aceleiași atitudini. Epoca modernă în general a proclamat în cunoaștere suveranitatea raportului subiect-obiect. Și totuși acest raport nu poate fi universal. În anume domenii, cele mai adânci, cunoașterea adecuată e o revelație directă a fondului, e un fel de *emisiune în idee* a realității în chestiune. Sunt adevăruri sau sensuri, cari iau naștere în conștiință, așa cum mugurii apar și se desfac pe ramuri. Dar vremea noastră a nesocotit prea adesea toate aceste grădini spirituale, pe cari le purtăm în noi, toate aceste adevăruri, pe cari realitatea în sine le-a pus în ființa noastră, le-a nesocotit și le-a silit să se închircească. În locul vegetației luminoase și virile, am introdus un fel de agrimensură comodă, dar fără multiplicitate de planuri. S'a susținut chiar că intuiția nu e decât tot rațiune, fără să se observe că, în acest caz, și propoziția inversă se poate susține tot cu atâta legitimitate. Nu e gândire rațională mai însemnată, care să n'aibă nevoie de intuiție. Rațiunea curge pe un făgaș intuitiv, e alimentată de explozii intuitive și e făcută cu puțință de numeroase asocieri și comparări, dintre cari cel puțin o parte țin de stricta spontaneitate fără canoane a spiritului. Aici se poate face analogie cu un

fapt din psihologia atenției. William James afirma, cu bună dreptate, că atenția voluntară nu e absolut voluntară, ci e o succesiune de atenții involuntare, un fel de succesiune de măsuri muzicale, cari sunt hotărâte individual de voință, dar, odată puse la cale, se desfășoară singure. Gândirea rațională e în bună parte o serie de intuiții, numai că acestea nu sunt hotărâte de voința propriu-zisă, ci de tensiunea spiritului. Rațiunea e o instrumentare a depozitelor intuitive, fie că e vorba de intuiții sensibile, fie că e vorba de intuiții extrasensibile sau, mai bine zis, intrasensibile. Ceeace e curios, e că spiritul științific admite intuițiile sensibile, acestea nefiind decât faptele înseși, dar nu admite intuițiile celelalte, cari merg în miezul lucrurilor. Desigur, intuiția extrasensibilă nu dă adevărul pur și simplu, cum nu-l dă, pentru cine vrea o înțelegere mai adâncă, nici intuiția sensibilă, dar ea poate fi o vizitare din partea adevărului, un fel de prezență a lui sau o presimțire, așa cum lumina apare orbului: o fulgurare și o trăire, cari nu sunt lipsite de o valoare cardinală în destinul spiritului. Orbul, deși nu vede, nu e complet lipsit de trăirea luminii. Dar exclusivitatea raportului subiect-obiect în cunoaștere înlătură pentru noi orice lumină metafizică, fiindcă realitățile transcendente nu se constată cu aparate fotografice.

Cât de mult a scăzut spiritul metafizic paralel cu predominarea tipului științific de înțelegere, se vede și din tema umoristică, ce circulă uneori în zonele mai periferice ale filosofiei, temă ce constă din întrebarea: ce a fost la început, oul sau găina? Psihologia acestei nedumeriri cu aparență ori intenție glumeață, e tipică pentru neajunsurile de gândire ale epocii, de îndată ce atacă probleme mai puțin științifice. Căci e evident că la început n'au fost nici oul, nici găina, ci o stare complexă, din care a rezultat o altă stare complexă, până s'a ajuns la starea complexă și toate diferențierile actuale. Dar raționalismul e analitic și mecanic, vrea să privească lucrurile demontate și înclină să ceară întâi existența părților, pentru ca apoi să existe întregul. Realitatea vie nu procedează însă decât prin întreguri. Drumul vieții este dela întreg la întreg, dela ansamblu la alt ansamblu. Același caracter analitic al inteligenței raționale a denaturat mult timp și problema începuturilor societății. Omul n'a existat înaintea societății, ci au evoluat împreună. Fie că se admite soluția teologică, fie că se admite soluția naturalistilor, nu se poate imagina existența omului înaintea societății. S'ar putea merge mai departe și să se afirme că viața n'a avut niciodată un început caracterizat și acest adevăr se aplică și la societate. Când s'a născut societatea, nu era propriu zis societate și când era societate, nu se mai putea pune problema începutului ei. Raționalismul a trebuit să înțeleagă, în cele din urmă, aceste lucruri, dar nu fiindcă le are în structura lui, ci de nevoie. Nicăieri însă caracterul său analitic n'a deformat mai mult și n'a făcut mai mari ravagii, ca în educație. Generații întregi de copii s'au chinuit învățând întâi elementele și apoi totul, descompunând obiectele înainte de a le intui în ansamblu, făcând eforturi să cunoască literele și apoi să formeze cuvintele... Pedagogul modern voia să treacă totul prin simțuri și prin conștiința clară, de aceea trebuia să descompună totul. Realitatea lucrează cu totaluri și cu mistere. A demonta totul și a traduce orice în termeni de claritate aritmetică, înseamnă a înțelege foarte logic, dar întrebarea e dacă ceeace se înțelege în acest caz și realitatea, sunt întotdeauna același lucru.

Faptul că în epoca modernă științele matematice au făcut descoperiri însemnate, nu dovedește că epoca însăși e înclinată spre metafizică. Spiritul matematic este, în adevăr, înrudit cu filosofia. Matematica implică detașare de concretul epidermic, de forme imperfecte, presupune cosmos de valori ideale și deducție. Aproape toți marii filosofi au fost și mari matematicieni: Pitagora, Platon, Descartes, Pascal, Leibniz, Kant, Bergson... (Matematica s'ar putea concepe și ca o geometrie a misterului.) Dela matematică până la

metafizică, nu este decât un pas și ea nu este îndepărtată nici de religie. Acest lucru e de ajuns pentru a arăta că epoca noastră nu se poate caracteriza prin matematică, ci prin sensualism, prin geografie, științe naturale și experimentale. Matematica dacă a făcut progrese, e datorită, pe de o parte, îmboldului primit dela aplicațiile tehnice, pe de altă parte, faptului că nici o altă gândire nu e mai autonomă decât gândirea matematică: o mare inteligență matematică se manifestă ca atare, în orice epocă s'ar găsi. Epoca noastră are mai degrabă un spirit de aritmetică filistină. De aceea ea s'a îndepărtat dela marile trăiri metafizice.

Rezultatul ultim, la care a ajuns funcția metafizică în timpurile moderne, a fost, cele mai adesea, ori renunțarea conștiință și pentru totdeauna la metafizică, ori amânarea acesteia până când știința va fi făcut mai multe descoperiri, ori afundarea inconștiință în concretul înțelegerii empirice și al biologicului practic, ori, mai rar, încercarea de a constitui metafizici alambicate, fără acel mare suflu de epică abstractă, metafizici fără saș, menite să adauge noi decepții, metafizici cu pretenții de stil științific și de mare aparat critic, în fond aglomerări diplomatice, simplu modus vivendi și recorduri livrești. Dar nu e adevărată cultură fără metafizică viabilă. Nici cultură și nici omenie adevărată. Omul e realizat ca om, în măsura în care are metafizică. Pozitivismul integral e sau o platitudine sau o tragedie. De aceea omul modern a căutat să-și creieze un fel de metafizici colaterale, surogate cari să-și mențină potențialul spiritual, cum ar fi absolutul artei, imperialismul social așa de variat și de intens, cultul persoanei, afișarea capriciului. Insași ironia ucigătoare, cu care, în câteva decade din secolul al 19-lea, se întâmpina aproape orice gând metafizic, era, cel puțin uneori, frica omului de el însuși, de nevoile lui metafizice, și încercarea de a le înăbuși sub verva exercițiului ironic. Căci omul, oricât ar fi de nemetafizic, poate avea momente de mare spaimă, când se descoperă lui însuși. Atunci îi umblă prin minte un anafor de întrebări, în cari s'a topit o picătură de demență pură. Omul fără mit metafizic, nu are nici o apărare în astfel de momente. În fiecare om mai evoluat e o cantitate de nitroglicerină spirituală și supremul sens al culturii e de a organiza marea și sfânta uitare, de a organiza defensivă în fața întrebărilor sacrilege. Dacă oamenii ar uita complet de metafizică, ar putea fi fericiți. Dar se vede că, oricât s'ar îndepărta de ideea și trăirea metafizică, oricât ar fi de secătuiți în acest sens, rămâne măcar o vagă amintire, indetulătoare pentru a-și face nefericiți. Idealismul platonice retrospectiv e o trăsătură eternă a oamenilor, chiar dacă este eclipsat în unele momente ale istoriei. Inseși atâtea din viciile moderne n'au putut apare decât în suflete metafizice nesatisfăcute. Omenirea nu poate trăi fără mit și, de fapt, ea are întotdeauna un mit, numai că sunt mituri valabile și mituri incomplet realizate ori chiar morbide, mituri ori prea absurde, ori prea abstracte și neputincioase ca o dragoste sterilă. Iar omul fără mit valabil are sentimentul că se desface din existență, sentimentul neincadrării în realitate, cel mai dureros sentiment, pe care l-a creiat viața. Există o forță a gravitației universale, care ține lucrurile în centrele lor dinamice, transformând haosul în cosmos. Corespondentul în conștiința omenească al acestei forțe, e sentimentul încadrării ontologice printr'un mit suprem și eficace. Omul modern riscând să rămână fără un asemenea mit, a încercat nu odată sentimentul că e orfan în existență. Fără o gravitație morală, care să-l lege de pământ, fără stele polare în cerul său spiritual, fără intuiția direcției și fără o hartă metafizică, el are clipe numeroase când se vede ca pe un mobil fără sens într'un ocean de absurditate. Nu e de mirare dacă modernii suferă fără să-și dea seama de o boală, care e un fel de isterie metafizică, produsă de dorința ascunsă după un sens suprem și neputința de a-l avea.

Așa dar, odată cu știința, funcția metafizică a omului a fost pusă la grea încercare.

Totuși, de toată această suferință a spiritualității moderne, în raport cu realitățile metafizice, nu poate fi acuzată știința considerată strict în ea însăși și, de fapt, noi aici n'am făcut procesul științei, ci procesul epocii moderne în legătură cu știința. Mai întâi, dezvoltarea științei nu poate fi oprită, oricari ar fi consecințele. Pe urmă, unele din neajunsurile produse în legătură cu această dezvoltare, își au pateticul lor dramatic și, prin urmare, și un fel de frumusețe eventuală. Apoi, după cum am văzut, știința oferă și puțința de sugestii și material pentru elaborările metafizice, deși metafizica e cu totul altceva decât știința și deși puțința de a utiliza în sens metafizic ceea ce oferă știința, a fost, în vremea noastră, aproape întotdeauna ținută în frâu de spiritul științific. Dar faptul cel mai însemnat e altul. E întrebarea întrucât știința și spiritul științific în general au o măsură comună de responsabilitate. E deosebirea, pe care trebuie s'o facem între știință și întrebuintarea ei. Poate știința să fie oprită numai la fenomen și la tehnică, acolo unde e suverană și fără neputințe interioare? Sau spiritul omenesc e înclinat spre confuzii de domenii? În fond, s'ar mai putea spune că, într'un suflet integral și ierarhizat, știința nu se opune metafiziciei. Numai că această ierarhizare presupune o oarecare metafizică prealabilă. Teoretic, știința nu se opune metafiziciei, dar practica vieții sufletești are legile și imperialismele ei. Și, mai ales, e neasemănat mai greu să se creieze metafizică atunci când există o știință foarte dezvoltată, decât atunci când știința e puțin evoluată. În fața acestei greutăți și condusă și de imperialismul spiritului științific, care nu e al științei în ea însăși, ci al omului concret, conștiința modernă a dat înapoi și a preferat, în cele mai multe cazuri, să renunțe la metafizica în sine. Va putea omenirea, în secolele ce vin, să se întoarcă la plenitudinea metafizică, să-și reia în primire sufletul credincios și să creieze din nou zona metafizică a vieții, nu prescurtând știința, ci transfigurând-o? Structura culturii pare să se schimbe în sensul unor desiderate din ce în ce mai încărcate de nevoi spirituale. Aceste deziderate adânci vor fi însoțite de posibilitățile corespunzătoare pentru a fi servite? Iată atâtea chestiuni, cari cer tot atâtea răspunsuri. Acum nu facem decât să le momim.

POESIA LUI VASILE VOICULESCU

DE

TOMA VLĂDESCU

Cât am așteptat până să începem rândurile de aici? Despre poezie trebuie să scriem cu frică! Oricât am fi de grăbiți, este profanator — e imprudent! — să încercăm a pătrunde în altarul poetului până când nu suntem pregătiți. Este ca o împărtașanie la care nu putem să pretindem fără o prealabilă purificare... Dar acum mi se pare că am dreptul s'o fac — fiindcă de mai mult timp trăesc în poezia d-rului Voiculescu, într'o anumită poezie a lui mai ales, ca în aerul pe care-l respir. Când Valéry a fost solicitat să colaboreze cu un articol omagial în onoarea unui egal al lui în ale poeziei, el s'a scuzat cu câteva rânduri — care au fost tot omagiul — pretinzând că despre acel poet nu s'ar putea vorbi decât „à la manière d'un sonnet”. Ambiția noastră ar trebui să nu fie mai mică acum! Dar un eseu despre poezia d-rului Voiculescu mă tentează destul — și e drept că mă tentează de mult... Să privim astfel, întreg un poet, să încercăm a merge după el dacă se poate, să vedem de ce este frumos și de ce este reconfortant să trăim în lumea lui și să facem mai vizibile, poate, luminile pe care el le-a aprins — iată o încercare temerară când e vorba de d-rul Voiculescu: ea va fi greu pricepută mai ales de aceia cari nu vor fi sorbit, ei mai întâi, lumina, la izvoarele inspirate.

Dar poezia lui Vasile Voiculescu simplifică munca aceasta, considerabil, acolo unde ea se situează, în cea mai mare parte, pe un plan egal dacă eliminăm mai ales primele bucăți ale unui început incert. Artist mai întâi, artist mai ales, de o severă și de o supremă exigență cu sine bănuiesc, d-rul Voiculescu ar fi fost greu să se înfățișeze altfel. Toate poemele și toate versurile lui poartă pecetea acelorași cizelări laborioase, de o matematică puritate aproape, care amplifică în poezie clipa inițială și glorioasă a primei mișcări, același echilibru în sfârșit, adesea ori același dezechilibru chiar, al ritmului, al frazei, — totul voit însă, cu gândul artist, ca muzica însăși a poeziei să răspundă acordului profund și destinului mai înalt prin care ea s'a născut. Această corespondență într'adevăr strânsă, atât de mult vizibilă, te va urmări constant în poezia lui Vasile Voiculescu, și în ea nu știu dacă trebuie să vedem un orgoliu de virtuozitate al artistului sau o secretă ambiție de total, de sfârșit, de perfecțiune — pe care de altfel, diversitatea de inspirație a poetului

ca și contrastele din el, o vor face cu atât mai înaltă dar și cu atât mai dificilă. Este în orice caz unul din locurile unde arta se poate stăpâni mai greu, fiindcă aici, în acest desechilibru la suprafață, care riscă să lovească o anumită muzică esențială și necesară a poemului, stridențe aparente sau dezacorduri care rănesc urechea vulgară, trebuie să profite dimpotrivă unei mai înalte și mai interioare armonii a poeziei. Este o muzică secretă aceasta, pe care poezia lui Vasile Voiculescu, fără să abuzeze, n'o disprețuește deloc și pe care, artistul mai ales știe să ne-o facă sensibilă. Stăpân pe un ritm foarte personal și unde inspirația lui dansează totdeauna cu un prodigios echilibru, atent la o rimă de surprinzătoare armonii, pe care mulți poeți o uită, dar care, lui Vasile Voiculescu îi „încunună” versul „făt-frumos biruitor” și îl sărută „ca pe un mire”, luându-și astfel licențe mai mult măsurate față de un Lucian Blaga sau Adrian Maniu, nu știu dacă mă înșel când cred că aici cel puțin, în muzica poeziei lui, Vasile Voiculescu a biruit atât, încât puținii izbutesc să evoace ca el aceste liniști torențiale din versurile dispartate ale lui Claudel sau ciocotele care se rostogolesc aprins și lent în poemele lui Peguy, în cântecelul lui pentru Sainte Jeanne mai ales. Și fiindcă versurile lui Vasile Voiculescu, deschise, se găsesc pe masa mea, cum ochii-imi cad la întâmplare pe unul din primele lui volume, *Pârgă*, ar fi greu să nu amintesc acum, chiar în treacăt, că de multe ori inspirația lui nu rămâne mai jos, izbutind să-și anexeze chiar, cu toate legile și cu toate măsurile ei, forma clasică a poeziei

*De-aș fi fost de față, Doamne, când pe rană
I-ai chemat să-și puie degetul de-a rândul
Și-ai lăsat ca mâna lor cea grosolană
Să-ți atingă semnul, iarăși sângerându-l*

*Tremurând de milă că sporesc nainte
Chinul unor biete plăgi nevindecate,
Înălțam spre Tine buzele 'nsetate
Și-aș fi pus pe rană, gura mea fierbinte.*

Dacă nu e Claudel, aici, dacă e mai puțin Péguy, — aceste versuri evocatoare de o întreagă familie de poeți, au fermecat destul, presupun, pe fanaticii lui Francis James de pildă, căci foarte greu un poet ar putea să fie atât de fervent și atât de savant naiv, comunicând în același timp cu cele mai tainice esențe ale lumii. Inspirația toată a lui Vasile Voiculescu aici se va căuta de altfel, aproape totdeauna, în aceste regiuni de mari contraste, de sugestie, de lumini revelatoare adeseaori, care dețin suveran secretul realizărilor înalte și durabile ale poeziei. Este o lume halucinantă aproape, și metafizică, — aceea a poetului.

Am spus că sub acest raport cel puțin, opera lui V. Voiculescu mi se pare din cele mai egale, ca și aceea a lui Nichifor Crăinic de altfel. Nu socotesc aceasta o calitate excepțională, deși este foarte puțin frecventă. Poate nu interesează atât de mult cât este de inegal sau cât este de egal cu sine un poet. Acest termen de comparație chiar ascunde în el, poate, însăși concluzia care ni se pare justă. Interesează așa dar punctul maxim numai, locul cel mai înalt unde poetul a atins. Va trebui să-l judecăm în raport cu aceste supreme posibilități, — vom ști, într'un cuvânt, că el a putut să fie stăpân pe anumite cuceriri ale artei lui. Restul nu mai importă. Citim, ca atâtea naivități, destule versuri din Mihail Eminescu, — dar ce umbre ar putea să cadă vreodată peste *Scrisorile* genialului poet, peste fantastica transfigurare a *Luceafărului*! Iar când Jules Tellier cerea pentru Victor Hugo o antologie — *vite, vite!, une anthologie*, spunea el — era aceasta probabil nu numai pasiunea estetei de a se face dintr'un volum, un snop de mari străfulgerări care au ars aproape un veac, dar poate grija, mai mult, ca miracolul să nu

se piardă într'o operă atât de vastă, excesiv de inegală, și unde admiratorii de mai târziu ai poetului ar fi riscat să nu-l mai poată găsi. Cât de adevărat era acest punct de vedere, abia acum se poate vedea mai mult, când Hugo este atât de viu discutat.

Dar egal cu sine înseamnă pentru poetul de care vorbim o supremă preocupare de artă. V. Voiculescu niciodată, sau foarte rar, a consimțit să coboare mai jos decât el. Atât de artist, cum am spus și cum vom avea să vedem, poetul — și acesta este un omagiu — nu oferă totuși în literatura noastră prilejul unor dezbateri care au format, nu este mult de atunci, marele proces al „poeziei pure“. Iar dacă-l privim atent și ne liberăm de aparența înșelătoare, el poate să ofere criticei, dimpotrivă, argumente definitive împotriva unor teorii, care n'au fost decât o „metafizică deghizată“ și care n'au fecundat nimic în literatura poetică din ultimul timp. Nimic mai substanțial într'adevăr și nimic mai eteric totodată, până la abstracție și până la divin de cele mai multe ori, decât materialul poetic al d-rului Voiculescu! Iată răspunsul care ne salvează de atâtea goale purități și de atâtea sonorități exasperate... Puritatea poetului trebuie căutată în inspirația lui, atât de profundă, care se confundă și care face corp cu expresia însăși a poetului — expresia aceasta chinuită par'că, totdeauna frământată, amară și dureroasă, cuvântul el însuși care se înfățișează descărnat aproape, *care se depășește pe sine* și ne face să uităm de el, ca să nu ne mai lase decât sentimentul sigur că poetul a spus tot ce a vrut și ar fi spus *tot*, dacă s'ar fi putut rosti... Poate există aici ceva din aceea ce Valéry numea, în ale sale *Questions de poésie*, — „*le non-usage*“, „*le non-dire*“. Este „discursul“ și proza care dispăre aproape total din poezie. Dar Valéry mai întrevede, ca un ideal, un întreg „*univers de langage qui n'est point le système commun des échanges des signes contre actes ou idées*“. Și mai este vorba la el de cuvinte cărora poetul le dă altă valoare decât aceea pe care o cer de obicei „uzagiul și nevoia“: „*ce sont les mêmes mots sans doute, mais point du tout les mêmes valeurs*“¹).

Poezia d-rului Voiculescu, dimpotrivă, mi se pare că stabilește mai mult un *juste milieu* între aceste extreme prin care a navigat, adeseori fără folos, poetul *Cimitirului marin*. Și dacă el a fost păzit de atâtea erori, este fără indoială, pentru că structura poeziei lui, ea însăși, fondul lui primordial este mult diferit de acela pe care ni-l prezintă de obicei poezii din familia inspirației lui Paul Valéry. Toate elementele poeziei lui Vasile Voiculescu sau foarte multe din ele, sunt lumești, ne sunt familiare adeseori — dar le întâlnim totdeauna transfigurate de poet, ridicate la înălțimi infinite mult dincolo de simțul comun, până acolo aproape unde, ca să le recunoaștem, ca să ne regăsim, e nevoie par'că să luăm o nouă conștiință de propriile noastre realități, acelea pe care le-am știut sau am crezut că le știm. Astfel se mobilează universul — alt univers, mai *sigur* decât de limbajul numai, oricât de sugestiv și oricât de evocator — al lui Vasile Voiculescu și în acest fel poezia lui, ea însăși, este de viață, de o viață însă nebănuită și de intensități necunoscute. Maeterlinck a vrut în toată opera lui aproape și în cartea lui din urmă mai ales, *Avant le grand silence*, să confunde cu un prodigios adevăr spiritul și materia, ca să priceapă în ele un **tot unic**, cu cât mai multe din secretele lui... În poezia lui, Vasile Voiculescu nu cred că a încercat mai puțin. Dar o astfel de poezie era natural să-și caute o expresie de înaltă perfecțiune. De aceea *valoarea* cuvântului nu va fi bunul cel mai puțin de preț pe care va trebui să-l căutăm și care ne va surprinde, în această poezie rebelă și înțeleaptă totodată, făcută din abdicări care nu renunță totuși, din resemnate răzvrătiri adeseori — cașicând miș de contacturi invizibile, pe care le întrevedem și pe care nu le știm, vizitează pe poet, deodată, în favoarea unică a aceluiaș

1) *Nouvelle revue française*. — 1-er Janvier. 1935.

minut generos. Ar fi imposibil să spunem aici în cuvinte numai, destule miracole și prodigii de acest fel pe care le realizează poezia lui Vasile Voiculescu — și cu atât mai greu să arătăm cât de mult inspirația de spirit și de carne, *charnelle*, a poetului se continuă triumfală în imaterialitatea aproape, a expresiei lui... Dar câteva strofe, ne vor lămurii mai mult. Și ne vor interesa acele teme mai ales care s'ar părea că au mai puțin contact cu acea ce ne-am obișnuit să credem că este „spiritul pur”. Iată, de pildă această poezie de dragoste, dacă vreți, care nu are poate nimic din grația suverană și limpede a lui Catul, dar care înfățișează, într'o simplitate ideală a contemplării, un schimb permanent până la absența de sine, o totală confuzie, par'că, mai adâncă și mai sfâșietoare decât cele mai adevărate iubiri.

*Știu de ce ești albă și nepăsătoare...;
Carnea ta e suflet înghețat...; de ger
Aburii stau încă țurțuri și ninsoare
Toată dimineața zilei lui Prier.
Gerul dimineții și — al copilăriei
Dăinuește în tine, desmorțit pușin...
Sânii duri, doi țurțuri, spun din crețuliei
Prourul vieții rece și senin
Carnea ți-e de suflet, sufletul de carne,
Unul și același sloi, de ce să-l rup ?
N'a nceput în aburi ghiața să se ntoarne
Albă, numai suflet, suflet încă trup !..
Dar, încet, sub ochiul soarelui de vară
Moleșită 'n zâmbet sau în lacrimi noi,
Toată amintirea strânsă 'n carnea clară
Aburind, sui-va suflet înapoi...
Izvorăsc din carne sufletele oare ?
Știu atât că dacă astăzi ești de stei,
Carnea 'nduioșată și-atotștiutoare
Îți va face-un suflet din topirea ei.*

Mister pururea nou al lucrului banal pe care artistul totdeauna l-a îndumnezeit! Nimeni mai mult decât Goethe n'ar fi putut să simtă atâta adevăr... Dar ce clarități misterioase scîlpesc în aceste strofe de atâta limpede frenezie interioară, ce transparențe și ce lumini? Poeți cari muriți atât de facil pe rimele voastre sonore, n'o să vă adorați vreodată amantele mai ideal și mai frumos!

Dar aceste strofe, care sunt de azur, de flacări, de marmură și de lumină, mai au un interes deosebit fiindcă ele cred că înfățișează întreg stilul d-rului Voiculescu, *stilul* poeziei lui. Aceste căutări de perpetuă neliniște, care încep prin a scruta pasionat umbrele din noi, tâlmăcind, ca o sfâșiere fără sfârșit, realitățile noastre incerte, realitățile noastre posibile, mutându-le, absolut, totdeauna pe un plan ideal, în ample viziuni care parcă desființează materia pentru lumi de alt orizont — iată care mi se pare a fi lotul privilegiat al lui Vasile Voiculescu în poezia noastră de până azi. La granița aceasta însă între real și ideal, — „realul” el însuși totdeauna, platonician, idealizat, poetul are totuși certitudinile lui, o *feerie* mai mult, o *feerie* creștină care adeseaori se pare că îl stăpânește deplin. În aceste lumi exaltate aproape, de care am vorbit și unde V. Voiculescu se pare că trăește singur, secret, cu un calm patetism, pe aceste orizonturi unde se oglîndesc parcă subtile acorduri interioare — totuși, câte aristocrate tristeți, câte neliniști, câte îndoeli! Aici imi apare a fi beatitudinea însăși a poetului — un chin atât de frumos! — aici *il se pavanne*, cum ar spune Baudelaire, și în punctul acesta, cel mai înalt, va trebui într'adevăr să vedem cum se încheagă poezia gravă și mare a d-rului Voiculescu. Arta

poetului își dă acum toată măsura ei. Un torent de tăceri prin care fulgere de gând aprind muzici necunoscute... Este o furtună adeseori — apăsată, innăbușită de câte regrete, de câte speranțe de câte dureri! — o furtună de resemnare și devoțiune care se înecă la suprafața apelor calme... Ce să vedem mai întâi? Stranie compoziție, din care nu vom sesiza mai nimic dacă ne lăsăm surprinși de primele miragii. Atitudinea devotă a poetului, ca și materialul verbal adeseori al poeziei lui, a raliat critica mi se pare într'un acord pe care nu îl socotesc just, exclusiv. Un poet creștin, s'a zis cam grăbit — un poet spiritualist, s'ar fi spus cu mai mult adevăr. Dar încă nu știu dacă e numai atât. Căci în acest poet creștin și chiar în poetul spiritualist pe care l-am vrut noi mai mult, câte accente păgâne adeseori — câte strigăte profane și care totuși pătrund în altar! N'am putut oare să vedem mai sus câteva, în aceste strofe care sunt „*pentru o fată*” și care amintesc, în prima lor mișcare cel puțin, vechile adorări de carne, de pietre și de statul — dar căror poetul nostru, e drept, le dă un suflet prodigios, desprins din carnea lor chiar, și care le ridică până în cerul spiritualității unui veac creștin? Această dualitate însă a poeziei lui V. Voiculescu, e proprie să dea de gândit. Poetul se sbate cu o ferventă luciditate — „gândul” nu revine de atâtea ori? nu este una din marile lui pasiuni? nu l-a consumat atât! — se zbate într'adevăr, chinându-se prodigios între extreme care, se pare că l-au atins, deopotrivă de tari, iar dacă mai târziu inspirația lui, aplecată dela început spre mister, ia vastele contururi ale unui orizont creștin, e tot atât de adevărat să spunem, după un cuvânt al lui Jacques Rivière mi se pare, că V. Voiculescu nu va fi fost cu siguranță o pradă prea ușoară lui Dumnezeu...

Cât drum — și cât vertiginos timp poate a trecut! — dela acele grele oprămiri din *Părgă*, unde un *Prometeu* de alte ambiții, disprețuind focul furat, voia să-și trimită el, în cer o flacără care să fie a lui.

*Ci, ne 'ncetat ciocnindu-mă cu mine
M'am străduit să scapăr singur eu*

și până la luminoasele melancolii ale *poemelor* lui *cu îngeri* și până la marile iluminări din *Destin*!

Dar acest misterios „destin” d-rul Voiculescu l-a înțeles dela început: el a rămas astfel totdeauna egal, la fel... Nimeni, nimic n'ar fi putut să-l abată!

*Urează-mi luptă, nu-mi ura izbândă,
Hotarul vieții nu râvnesc să-l mut...
Dar cum mă simt o flacără flămândă
Mă zbucium tot și singur mă asmut*

Greu ar fi izbutit poetul să se definească mai sigur și mai adevărat. O flacără flămândă, așa a rămas el într'adevăr până azi — chiar dacă și alte focuri s'au mai aprins, târziu, în visurile lui... Iar dacă această poezie reprezintă un efort extraordinar de puritate mai ales, o tensiune permanentă, inumană aproape, dincolo de lume și de viață, va trebui să pricepem că flacăra aceasta, flămândă mereu, a ars cu o halucinantă fosforescență, s'a consumat frenetic, fără odihnă, pentru ca, deslipită de toată sgura lucrului pieritor, să-și înalțe sus în sfârșit, fumul alb al marilor ei nădejdi...

Punctul final al poeziei lui V. Voiculescu sau poate, mai bine, punctul constant al evoluției lui, este rezultatul acestor operațiuni insesizabile, al acestui proces de lentă transfigurare. Poet creștin acum, într'adevăr — creștinul acesta totuși n'a renunțat la nimic din tot ce este, din tot ce a fost al lui. Accentele lui cele mai clare și mai sigure, nu se aud niciodată fără să amintească laborioasele frământări din care s'au născut. Amă-nunt esențial pentru cunoașterea lui V. Voiculescu, el ne ajută mai ales să pricepem în

poezia lui acest lucru atât de caracteristic, atât de frumos, atât de subtil — un amestec de duritate, aproape ostilă, cu un rafinament de simplitate, rareori întâlnit. Poetul răscolit din acel *Prometeu* pe care l-am văzut și care s'ar fi vrut Dumnezeu, el însuși, s'a întâlnit cu sine, dar transfigurat acum, ca să se explice mai bine în acest *Horeb lăuntric* care înseamnă o linie patetică pe culmea cea mai înaltă a frumosului său „destin“.

*Urc muntele de gând cu aspre galbe
Cătând frunzarul rugului aprins :
Doar mugetele tunetelor albe
Mă vor vesti că, Doamne, te-am atins*

.....
*Atunci scofând sandala minții, moale,
Cu sufletul desculț prin jarul dur,
Pășind în vârful gândurilor goale,
Voiu cuteza să calc pe spirit pur.*

Dăruindu-se cu atâta fervoare, „ciocnindu-se cu sine“ mai ales, refuzându-se adesea ori, ca să se dea apoi din nou, mereu, mai aprins — marele secret sau misterul mai înalt al grației, ca în acel *Inger amânat*, când se va cobori peste sufletul chinuit !.. Nicăeri nu cred să fi găsit în poezia lui V. Voiculescu acest minut de extaz. Dar după învățătura sfântului Augustin parcă, sau după gravele porunci pascalene, poetul știe să-și disciplineze sever acea „conversație interioară“ de care vorbea Pascal, și e pasionat să-și construiască pentru sine o lume de mistere și de magii în care, chiar nevăzută, minunea e mai aproape de el. Poezia lui V. Voiculescu este astfel a unei ambianțe mai mult, de sugestii și de magii, cum am spus, decât a unei realități dogmatice — iar adevărul creștin poetul îl presimte mai mult decât îl mărturisește sau decât ar putea să-și spună. Aici se desparte drumul paralel al lui V. Voiculescu de al unui alt mare poet creștin, cu care se simte, pe drept, atât de legat — căci certitudinile lui definitive dacă-î refuză poate lui Nichifor Crainic câteva din frumusețile dezolării — dar câte nostalgii au turburat și apele acestea clare! — îi dau în schimb poetului *Țării de peste veac*, cu oricâtă umilitate creștină, un accent olimpien rupt par'că din glasurile de sus.

V. Voiculescu nu va fi totdeauna poetul acestor calme splendori. A, el le-a regăsit ades — și de câte ori l-am surprins, om sfărâmat de fantasmale pe care le-a văzut, țărână sub ploaia de soare, de câte ori l-am văzut ingenunchiat în acea atitudine devotă, îngerească, pe care nu s'ar fi putut s'o uităm aici! Dar chiar atunci, sub ghiața aparentă a marilor tăceri, liniștile lui sunt tropicale, gândurile-i sunt colțuroase și dure — altele în sfârșit, sunt armoniile în care ne-a legănat întotdeauna cântecul lui dureros. Căutările poetului, oricât s'ar fi ridicat de sus, nu s'au deslășit totuși niciodată de ființa lui. Dar atâta sfășiere de sine, această compoziție care nu poate să renunțe la ea, deține poate ea însăși un secret mai adânc. Și este poate această risipire totală a ființei lui, ca în acel *Grâu comun*, în care ar fi vrut atât de mult să se dea, pentru ca din această fărâmare a lui, până la sfârșit, să se ridice, de carne și de sânge, peste atâta ofrandă și peste un sacrificiu atât de bogat, misterul viu al unui Dumnezeu într'adevăr trăit.

Orgoliu și umilitate — cine să priceapă ușor acest complicat destin! Poetul se va plimba neîncetat prin aceste meandre din el, o dără de foc și de umbră — unde luminile totuși i-au fost generoase... Nimic n'ar fi putut să păteze strălucirea lui interioară, intacta lui puritate.

Dar împărțit de atâtea contraste, atât de mult risipit, e firesc să nu căutăm decât foarte rar în poezia lui V. Voiculescu acel metal fierbinte și clar din cântecul lui Peguy. Ca și Nichifor Crainic, mai înrudit cu Francis James, V. Voiculescu totuși foarte greu

s'ar fi oprit aici. Există în poezia lui Voiculescu într'adevăr această savantă naivitate de care am vorbit, o simplitate cosmică aproape, cum nu știu nimic mai frumos în poezia universală de azi. V. Voiculescu trăește aici un minut nemuritor al artei lui... În fața misterului, poetul apare luminos și gol. Sunt frumuseți care nu se pot reda!

Și dacă nu e bine să uităm acum *Patriarhalele* lui Crainic, magii sau acel *Isus prin grâu* „cu ciucuri la manta“, pribegind printre copii, V. Voiculescu ne invită în domeniul lui deopotrivă, în sera cu alte minuni din aceleași parfumate grădini...

Când a fost să moară Neculuț, Duminica Tomii, dar Simplitate sau Pregătiri de cină mai ales, sunt printre momentele cele mai emoționante ale poeziei românești.

.....
*Târziu, când cei trei magi sosiră
Cu ochii sus, la steaua lor,
Nedumeriți se sfătuiră...
Și întrebară pe-un păstor
De nu le vrea păstorul bine
Și 'n staul nu-i călăuzia,
N'ar fi știut cui să se 'nchine
Căci copilașu 'n fân dormia*

Același accent în *Pregătiri de cină*, același fior :

.....
*Era un miel molatic, cu lafele plăvițe,
Mirositor a lapte — și-l toropise somnul.
Cu fruntea cucuiată de două mici cornițe
Și presimțind scăparea, a behăit spre Domnul.
Atunci duios și pacinic, ca un păstor din munte
Isus îl luă în brațe cu — adâncă sfășiere,
Il sărută cu sete pe bot, pe ochi și frunte,
Apoi întoarse capul și-l dete spre junghiere.
Cu măneci suflecate, voioși îl apucară,
Ii scoaseră cordeaua, smulgându-i clopoșelul.
Doar luda 'nțepenise, holbat, năuc pe scară,
Privind sărutul tainic ce osândise mielul.*

Locuri favorabile, într'adevăr, într'un climat, atât de capricios, poezia lui V. Voiculescu părăsește totuși aceste peisagii, ușor. Il vor tenta mereu aceleași chemări pe care le știm. Și această simplitate, în ea însăși chiar, de esență atât de profund creștină, îmbrățișează la poetul nostru imagini apocaliptice aproape, de inepuisabilă catastrofă adeseaori, viziuni halucinante....

*Cetățile îndrăgostirii mele
Cu foc bătute ard pe rug.
Se crapă sufletul, cad stele
Cu mâinile pe ochi eu fug...*

În această cursă înfrigurată poetul se va opri mai greu. *Haitele mării*, alte imagini atâtea pe care le uit, — blesteme sau dezastre, toate strivite de groaza aceluiaș gând! Senin, atâta de senin cât l-am văzut, poetul se apleacă totuși deasupra lumii cu ochii halucinați, de atâtea ori. Nu este totuși nici spaimă și nici delir, căci totul se petrece la un calm, la o luciditate surprinzătoare, care îngheață...

*Țevi plesnite cu rugini și pete
Pleava zilelor abia mai străbat...*

Oricât s'ar părea de risipit poetul, o unitate a acestei poezii totuși, ar fi poate imposibil să nu găsim. O vom vedea în pasiunea aproape crâncenă a poetului de a scruta substanța cea mai adâncă a lucrurilor, misterul clar al *esențelor*. Aparențele îl irită, l-au

lovit atâta de mult! Ȃxa întregii lui poezii, gândul lui personal, de atâtea ori chemat în ajutor, trece totdeauna dincolo de aspectul care minte și nu se va obosi până nu-i va fi dat să găsească ultima scântee a celor din urmă lumini. Poetul pricepe astfel că poezia este *autologie* mai mult și că ea trebuie să meargă într'adevăr „*Ver les racines de la connaissance de l'être*“. Pe acest drum, V. Voiculescu nu se va mai opri.. Va fi toată pasiunea, toată sfâșierea lui!

De aceea această poezie înfățișează deopotrivă un imposibil efort de vaste alcătuirii, o sete imensă de mister — o liberare tot atâta de mult: o spun poate mai bine acele versuri chiar, care se rostogolesc cu straniu ecou, bolizi de lumină în întuneric, versurile acelea parcă descătușate, cu rimă greoaie, dar cu secretă armonie — sunt atât de multe! — și care poate nouă nu ni plac cel mai mult, dar care nu definesc mai puțin pe poet.

Poezia lui V. Voiculescu aici va trebui s'o găsim — *ea este făcută din esențial*.

În felul acesta toate elementele vor irumpe, vor da năvală în poezia lui de largă îmbrățișare — cu un acru miros adeseori, cu un parfum de cruditate într'adevăr elementară — ca și când în această totală risipire și în această căutare fără sfârșit, poetul ar fi vrut deopotrivă să ia cât mai mult, ca să-și sature astfel o foame care niciodată nu s'a potolit.

Cât a adus viziunea creștină în poezia lui V. Voiculescu, iar nu mi se pare greu de spus. Ea l-a făcut mai bogat. Și a adus atât de mult fiindcă ar fi fost greu să aducă puțin... Toată opera claudeliană, unde găsim piscurile uriașe care se cheamă *Tête d'or* sau *Partage du midi* stau mărturie de generozitatea unor ofrande care niciodată nu s'au desmințit.

Inspirația metafizică a lui Ion Barbu de pildă, destul de înaltă, se definește și se limitează, oricum. Dar ca o dovadă parcă de universalitate a creștinismului, V. Voiculescu apare mai răspândit, mai etern actual, se definește atât de puțin — și la el rămân deschise toate posibilitățile marilor minuni... Această inspirație creștină însă, pe V. Voiculescu cred deopotrivă că l-a făcut mai uman. L-a situat, cu un echilibru deplin, într'o lume din care n'ar fi ieșit fără să piardă și fără să fie mai mic.

De câte ori într'adevăr îl vedem cântând durerile războiului sau frumusețile triste ale lumii — și câte accente necunoscute știe el să găsească atunci! Le vom regăsi totuși mereu așa cum le-am cunoscut. Este de data aceasta însă atâta unire între pământ și gândul lui transcendent, încât câmpiile lui înverzite adeseori cresc sau par că se oglindesc pe cer și rare ori un poet a știut să picteze o imagine mai emoționantă, dar totodată atât de amplă și de totală a jării.

Un poet ermetic, ar putea să se creadă — V. Voiculescu îmi apare totuși mai mult aristocrat, secret. Ființa însăși a poetului, în care un nobil orgoliu se ascunde cu decentă ironie omului de rând, ar fi greu să mă desmintă acum.

Poezia lui poate să obosească adeseori cu imagini savante sau cu prea tari lumini dar când am isbutit să pătrundem odată în gândul acesta închis, suportăm o voluptoasă obsesie de care nu vom scăpa.. Ea ne dă ca acel „*vin al lumii*“ la care mă gândesc acum, pe care poetul l-a stors din „boabele durerii,“ ca tot ce este esențial în poezia lui, și din cuvintele pe care le uit, — o sacră beție de spații, un chin consolator. Este o muzică profundă și gravă, ale cărei acorduri se ridică atât de sus, odată cu ele și noi, ca să nu simțim decât abia mai târziu, misterul ei inflăcărat..

Importanța operei lui V. Voiculescu în poezia noastră, nu cred că s'ar exagera în niciun fel. Nu voiu spune nici dacă e mare, poetul! Sunt locuri unde adjectivele nu au sens — și nu sunt poeți decât aceia cari sunt mari... Dar adevăratul poet este acela care a știut să ne dea un fior nou, acel „mesagiu autentic“ de care vorbea Mallarmé. Nu va fi decât câștigul nostru dacă vom ști să găsim acest fior pe care ni l-a dat D-rul Voiculescu — cu cât calm!, cu cât lucid patetism! — ca să subțieze, el, atâtea tenebre și să ne conducă astfel la marginile vieții, unde tot ce este efemer dispăre în fața orizontului etern și unde pentru foarte mulți dintre noi începe un vast imperiu, singurul cer posibil în largul poeziei..

† EDWIN ARLINGTON ROBINSON

DE

DRAGOȘ PROTOPODESCU

Cu Edwin Arlington Robinson poezia americană a intrat în literatura universală. Cu dânsul în orice caz începe aceia ce s'ar putea numi — în termen școlăresc — perioada eroică a poeziei americane moderne, a poeziei aceleia care, dela sfârșitul veacului trecut, adică de pe când poetul debuta cu *The torrent and the night before* (Torrentul și noaptea dinainte) (scris în 1897) și până azi, e în continuă căutare de sine.

E un cer de nesiguranță, care apasă asupra poeziei americane. Un aer de dibuire ce o face incongruă, dispartă, haotică până la proză.

Dela poezia „pentru comunitate“ a lui Vachel Nichols Lindsay (un fel de menestrel cult care, ca skôp-ul de odinioară scandinav sau trubadurul medieval, își cântă poemele în fața asistenței, ca aceasta să-i răspundă în refren) cine poate trage linia de unire la, de pildă, Miss Amy Lowell (un fel de jurnalistă-falenă, ce se lovește cu aripile de toate becurile electrice ale civilizației americane, dar care nu poate spune ca faimoasa femeie dela curtea lui Ahmed al 3-lea: „les phalènes n'existaient pas encore que mon coeur se consumait à la flamme de l'amour“, fiindcă Miss Amy Lowell nu iubește, iar gândurile acestei „poete a lumii flotante“, cum se numește singură, sânt un frou-frou artificios ce se vrea foșnet de frunze, o trenă de mătase care se crede, de lumină.

Sau dela aceasta, la Robert Frost, o leacă mai adânc, e drept, și mai artist, făuritor de imagini de viață nord-americană, de un prozaism vroit dar nevroite locuri-comune și monotonie? Dacă Edgar Lee Masters frecventează ca și Robert Frost muza socială, înlocuind Bostonul acestuia cu Chicago sau Saint-Louis, cât de dispart față de amândoi apare Carl Sandburg, descendent dintr'un insurgent suedez și din Whitman, fost lăptar, marmiton, mașinist la teatru, cărămidar, jurnalist, student, ceferist, fermier, soldat spano-american și pușcăriaș, când pune în brutală confruntare lumea de *Smoke and Steel* — fum și oțel — a Americii cu libertatea traiului în natură!

Si cu cât mai dispartăi vor apărea acei „dificili“ ai poeziei americane, europenii Ezra

Pound și Conrad Aiken, exili gratuit, care de cu vreme, pe o coastă italiană, sau fie numai și la Brighton sau Dieppe, în soarele generos al unei lumi mai patriarhale, și-au clătit sufletul de funinginea și oroarea mașinismului american.

De acolo au trimis monstrului pe care Lee Masters îl numise

*Uriș hermafrodit, cu ochii împânziți
Orbiți pe jumătate de idealuri, jumătate de lăcomie,*

adică Americii, diverse sfidări în *-es, -ae* și *-i*, ca acele *Ripostes* pe care Pound le-a scris după o desnădăjduită vizită în 1912 acordată patriei sale. Lucrul însă nu l-a făcut pe dânsul mai european, nici Europa mai americană.

Personae, Quia proper amavi, cu, la răstimpuri, vreun omagiu adus lui Propertius — de ce chiar lui Propertius? — sânt lucruri ce miros a fitil și gaz lampant. Doar în *Exultations* librismul — probabil din pricina titlului! — se mai astâmpără; dar întreaga operă rămâne aceia a unui pionier și nu poet.

E și una și alta, plus critic, Conrad Aiken, în aceeași dorință de a altoi cu ner american cerebelul european. Și-a schimbat până acum de câteva ori solzii, dar până nu va intra din nou în americanul care a fost e puțină nădejde să se vorbească de dânsul altfel decât ca de elevul bun al lui Masefield și De la Mare.

Cu toți aceștia, și încă alți câțiva, poezia americană modernă rămâne o eflorescență intactă, de simplism trecut prin etuva unui prozaism care-l sterilizează de poezie în măsura numai în care îl scoate aproape din literatură, îl deliteraturizează. Deliteraturizarea aceasta n'ar fi rea, dacă n'ar fi numai atâta, și dacă simplismul acesta aliterar n'ar cocheta cu jazzul, cinematograful, music-hallul, în căutarea unor legături pe care poezia adevărată le numește mezalianțe.

Nu e vorba însă de nicio mezalianță americană la Edwin Arlington Robinson. Dânsul e poate singurul dintre poeții americani de azi care s'a găsit cu adevărat pe sine. Poezia sa profund contemplativă dezice cuvântul care, dela Tocqueville încoace, timp adică de vreo sută de ani, refuză „oamenilor care trăesc în comunități democratice să se complacă în meditație sau să acorde acesteia oricât de puțină stimă“.

Nu s'a știut prea mult de dânsul, deși în opinia generală trecea fără discuție drept cel mai mare poet al Americii de azi. Cele mai categorice afirmări critice le-au făcut despre dânsul brăele editoriale cu care veneau încinse până la noi volumele sale, și care nu scăpau niciunul să-l numească la superlativ. Articole, chiar lungi, despre dânsul, câte vreți. Mai ales cu prilejul apariției colecției de poeme dela 1922; dar nu cunosc, și cred că pe drept, fiindcă nu există, nicio *carte* despre dânsul.

În fruntea colecției citate — din care lipsesc poemele de debut din 1894-9 — John Drinkwater a scris zece pagini de idee condensată, care-l introduc și consacră în Anglia. Acolo poetul englez se plânge cât de puțin s'a scris despre poetul său favorit.

Din cele 44 de pagini scrise de John Gould Fletcher despre *Some Contemporary American Poets* (1920) autorul îi acordă patru, în frunte, dar deajuns de vagi. Mai vag e studiul, de un verbiaj uneori supărător, dedicat de Profesor Cestre în fruntea revistei „Anglo-Americană“, pe april 1924.

Din toate acestea se pare că poetul s'a născut în 1869 în ținutul Maine, al celui ungher de apus și miază-noapte al Americii care mai poartă numele de New England. Un neo-englez, deci, și aceasta nu e fără oarecare înțeles. S'a deplâns mult că civilizația americană e prea nouă, prea sclipitoare, prea duminicală. I s'a dorit puțină tradiție. Se întâmplă însă că, atât cât există, această tradiție s'a aciuat în numitul colț de țară. Cu excepția lui Samuel Langhorne Clemens (*alias* Mark Twain) care vine din Florida, aproape

toți marii poeți și prozatori americani descind din ținutul primilor coloniști englezi. Herman Melville, marele autor al lui Moby Dick, Bret Harte, Henry James, Whitman sânt din New-York. Bryant, Longfellow, Whittier, Hawthorne, Emerson, Poe, Thoreau, James Russell Lowell și alții, sânt chiar din Massachussets, adică din ținutul unde acosta la 11 decembrie 1620 Mayflower cu cele 180 de tone ale ei, plus 102 „părinți rătăcitori“ (pilgrim fathers) rupți de biserica și solul Angliei ca să-și clădească altar și casă peste ocean.

Patrie a viitorilor scriitori de mai sus, stătulețul devine, dintr'o biată colonie, cu un nou port Plymouth, chiar centrul acelor „Plantații“ ce trebuiau cu vremea să dea Statele-Unite. Cele dintâi sânt, în jurul lui Massachussets, statele Maine, New Hampshire, Vermont, Connecticut și Rhode Island; și acestea șase formează așa numita Anglie Nouă, sau, cu alte stătulețe vecine, Vestul Americii, Vestul de Nord, având drept centre de cultură New-York și tradiționalul Boston. Vestul de mijloc (Middle West) pivotând în jurul lui Chicago și Saint Louis, de lumină mai recentă, a intrat mai târziu în viața sufletească a Americii, cu importanta școală a pragmatismului în filosofie și, în literatură, cu mișcarea dela *Poetry* și *Reader's Mirror* (v. Edgar Lee Masters, Sandburg, Vachel Lindsay); în vreme ce așa numitul Vest Depărtat (Far West) e încă... departe.

Cât privește Maine, de unde porcede Robinson, face parte din acel nord, al Neo-Angliei care a găzduit tot puritanismul celor 102 „părinți“ certați cu biserica și patria-mumă.

Acestei tradiții religioase, găsite, mai mult decât tradiția intelectuală, în casa și locul său natal, se datorează, desigur acea sobrietate și rectitudine de conduită, acel cult al liniei ce caracterizează deopotrivă viața și opera puritanului-poet.

E, de altfel, tot ce se știe mai precis despre dânsul. Fiindcă după doi ani la cea mai veche universitate americană, Harvard, din Noul Cambridge al Massachussetsului, Robinson o ia spre îndeletniciri obscure. În New-York se pierde deabinelea, spre a fi regăsit oarecum de mâna norocoasă a nu altuia decât Theodore Roosevelt, căruia îi va dedica un poem și care îi dă un post cu observația „ca autoritățile să ia seama că funcția primă a lui Robinson e poezia“.

Un debut în 1897, refăcut cu câteva poeme în plus anul următor, și viața poetului nu mai are alte date însemnate decât acelea ale apariției diferitelor sale plachete sau volume: *Captain Craig* (1902); *The town and the River* (1910); *The man against the sky* (1916); *Merlin* (1917); *Lancelot* (1920); *The three taverns* (1920); *Avon's Harvest* (1921); *Collected poems* (1922); *Roman Bartholow* (1923) etc.

Biografiile sânt de acord în a-i recunoaște dragostea de anonim și groaza de contact public, derivate mai puțin din falsă modestie decât dintr'un americanesc spirit de economie vitală.

Sobrietatea, reticența, absconsul, aparțin și operei sale. Multele volume de mai sus dacă dau la un loc 700 de pagini. Totuși ele exprimă întreg pe cel mai întreg poet al informului continent.

Titlurile poemelor nu sânt fără să indice ceva din preocupările autorului: Omul împotriva cerului, Flammond, John Graham, Bătrânul rege Cole, Bewick Finzer, John Everedown, Luke Havergal, Richard Corey, Lisette și Eileen, Llewellyn, Bokardo, Amaryllis, Aaron Stark, Charles Carville, Fleming Helphenstine, Reuben Bright, Căpitan Craig, Isaac și Archibald, Tanti Imogen, Annandale, Sainte-Nitouche, Înțeleptul, Morgan și Fingal, Theophilus Klondike, — ce sânt aceste nume rebarbative ce constitue titlul celor mai multe din poeziile a două plachete?

Când nu privesc persoane din viața de toate zilele, ele sânt: Fecioara Maria. O nouă față brună a sonetelor (lui Shakespeare), Zola, Crabbe, Hood, Verlaine; sau, din trecutul istoric: Merlin, Lancelot. Acelaș lucru cu celelalte colecții.

Pretutindeni, experiența directă a poetului cu lumea felurită și comună, experiența canalizată de poet însă nu în narațiuni sau descripții statice, ci spre o idee dramatică.

Drama ideei e într'adevăr nucleul poeziei lui Robinson. Dar cum ideea aici e a unui american—lucru foarte rar!—ea nu va fi abstractă; cum aparține de asemenea unui puritan ea va fi morală; și cum drama ideei morale nu trăește decât în exemplare umane, iată pe poet în căutarea exemplarului—om: omul care a sfârșit și e singur, omul care fascinează și e un netrebnic, omul care făurește destinele altora și trece pe lângă al lui propriu, boemul incorigibil dar înalt la suflet, mătușa nenorocită dar iubitoare, bătrânul rege Cole cu doi fii despre care trebuie să spună:

*Deși ai mei nu sânt
Fii pe care mi i-aș fi ales
Ca unul ce nu-s așa de vitreg înzestrat
Voiu fi de ghiață cu infirmitatea lor.*

*Or să sfârșească rău, e drept,
Dar n'am fost eu făcut să gem.
Eu pot să văd ce pot să văd
Și să rămân, așa dar, singur.*

(Old King Cole)

Ben Jonson, care vorbește despre Shakespeare cu un om din Stratford-on-Avon, ca de un flăcău năzdrăvan și cam fără obraz...:

*Pe cât văd eu atunci ești prieten
Cu Shakespeare al nostru, cel ce singur
În stare e să pună cap de măgar în țara zânelor
Cum și să pună șiling lângă șiling,
Toate'n perfectă armonie!—care
Din minunatul lui belșug de nepătruns
Umple Ilionul, Roma, orice orașe vrea,
Din vremi apuse, cu Englezi sarea,*

(Ben Jonson entertains a man from Stratford)

bătrînul ale cărui vise s'au realizat în alții:

*L-am întâlnit precum ai da de un strigoi
Între Arcul Cenușiu și Hotelul Vechi
— „Regele Solomon avea dreptate, nu-i nimica nou“
Exclamă el, „iată ruina celui care vrea ceva“.*

*M'a luat cu el pe neștiute scări,
Rugător, m'a așezat în jilț:
— „Visele mele se adevăriră bune pentru alții,
Oftă, — dar Dumnezeu trădește, ce ne pasă!“*

(Old Trails)

unchiul Ananias, cu „profunzimea lui de credință în orice“:

*Cuvintele lui erau magie, inima: adevăr.
Oriunde umbla binecuvântat era.
Dintre bătrânii pe care mi-i știe copilăria
E cel ce mi-a rămas mai cum-se-cade.
Din mincinoșii cu autoritate
— Lui mai din inimă îi dau coroana!*

(Uncle Ananias)

Iată o galerie de panouri ce plimbă prin fața noastră pe om în diferitele-i ipostase morale. Și cum în această poveste a omului întors pe dos apare uneori acea „țicneală

diabolică“ ce, ca un șurub, face dintr’odată din noi altceva, cronicarul acesta al vieților individuale se oprește asupra acestei țicneli ca asupra evenimentului capital al dramei noastre; și atunci omul mergând alături cu destinul lui, ratatul care are orice în viață afară de izbânda acestei vieți, devine părintele întregii acestei familii de obscuri, prototipul eposului omenesc, protagonistul tragediei umane, și, cu aceasta, Omul Fatal devine eroul favorit al lui Robinson.

Ne întâmpină din pragul volumului: Flamond.

Puține poezii, credem, care să fi pus mai înalt și mai aproape de noi, totuși, problema morală a vieții. Remarcați (în original!) încordarea elementară a cuvântului, nefățărnicia metaforei — totdeauna o prostituată, după Plato și criticii englezi—prestigiul sentențios al antitezei, și mai ales cultul simplist al faptului divers. Prozaică, ea ne convinge poetic; naivă ca un pasaj biblic, ea purcede din aceleași, par’că, izvoare de uimire.

Omiletică, goală, nefrumoasă, dar severă și întreagă în însăși ironia ei mustrătoare, și tot atât de elementară față de verbiajul amorf al poetului european, pe cât de puternică în musculatura ei ascuțită, poema aduce aminte de întrebarea seacă pe care o urcă la cer o turlă calvină.

Inspirația calvină a poetului, fiindcă Robinson (dacă nu e Evreu!) e cert un calvin! se plimbă astfel pe contururile sufletești ale aproapei și extrage din ele biografia lui morală. Fiindcă biografii morale sânt poeziile lui Robinson, și e tocmai ceiace-l pune în conflict cu înțelegerea estetică generală.

Această înțelegere admite poezii lirice, epice, ode, satire, fabule, dar n’a auzit niciodată de biografii poetice. Se întâmplă însă că e tocmai ceiace face poetul american cu mai multă plăcere. Omul în faza socială, ca simplu fapt curent sau ca adâncă semnificație, e parcă tema sa favorită, de scriitor pe care-l lasă rece speculațiile, nu și stările de idei sau sentimente. La noi parecă a scris puțin în genul acesta Ion Barbu, și mai puțin Tudor Arghezi. La americani și englezi poezia devine adesea roman în versuri. Conrad Aiken, oricât de europeanizat, își numește cea mai bună poemă, *Senlin*, a biography. Alta e *Forslin*, Cazul se agravaază dela poet la poet; poezia americană se poate numi poezia numelui propriu.

La Robinson biografia devine multiplă, se adâncește cu idee și potențează cu dramă.

Captain Craig una din cele mai cunoscute poezii ale sale, e în câteva mari tablouri zilnice drama finală a unui boem sardonice, tipul favorit al poetului, neluat în seamă decât:

*Hai să zicem, cinci sau șase dintre noi, (care) au găsit
Ceva scânteie’n ele și au suflat din foale peste ea,
Inăbușită, cum din prudență omenească, era
Ca o glumă în Sfânta Scriptură.*

Cu aceasta, interesul dramatic s’a născut, și întrebarea: cine e eroul? nu poate avea decât răspunsul:

*.sânt Căpitan Craig
Și trebuie să mănânc!*

fiindcă tovarășul vechi al tavernelelor din porturi trăește dintr’o poreclă, dar mai ales din frig, foame și bătrânețe, cu drept „refugiu meschin“ patul de scânduri în care când se sgribulește, îi vine în minte:

*O veche familiară idee
Că n’a izbutit (în viață).*

Căpitan Craig poartă însă această ratare ca un blazon. Ca orice blazon îl costă, dar cu el poate agita, în fața celor cinci sau șase, purpura ficțiunei, mantia sau scufia acela

uneori de clown, din basmul trăit, sub care nevăzut, ca eroul năzdrăvan, el poate lovi cu un spirit, monștrii adversității.

Această mantie salvatoare e filosofia lui Craig. Și poetul nu ne-o relatează sub formă de tratat.. În tavernă sau în pat, sau în epistole, din depărtare, cuvântul lui ne ajunge. Un fel de mormăire subterană, din familia valului, șipotului, foșnetului de frunze. Bolnav, e găsit odată sub un teanc cu jurnale, cu pipa stinsă, lângă vasul cu ceai:

*N'o mai aprind pe vremi ca astea.
O țin pentru harul ei vechi
Cu care mă înrăurește, o aura ce-o răpândește'n juru-i
Ca un cântec vechi sau ca Provansa. Sântem tineri
Și prieteni cu vremea. Vremea care a făcut fumul
Va mâna fumul și-om cunoaște
Atunci ce am făcut. Om clădi
Cu tăciunii tuturor lacrelor o piramidă
Și om avea cea mai aprinsă flacără
Dela pământ la cer, cum spun bătrânii...*

— De ce râzi?

Cuvinte ca acestea sânt în text de acea melancolie sfâșietoare din care numai Shakespeare a turnat pe regele Lear.

Dar moartea se apropie și parazitul trebuie să-și facă testamentul:

*Eu Căpitan Craig, iconoclast temut,
Cavaler rătăcitor al ideei, favorit al misterelor,
Humorist trâmbițat în lume (de el însuși!)
Mărturisesc acum idolatria mea lumească,
Cearta cu timpul, teama de soare, inima-mi sărmană.
Aprob și împart fără rezervă
Ție și a lor tăi deapururi
Universul lui Dumnezeu și-al vostru.*

Un tip îngrijitor pentru puritanismul lui Robinson, dacă puritanism ar însemna la dânsul formalism și ascetism moral și nu simplă tărie sufletească. Cu acest dement drama vieții crește în poemele sale. Ea îl urmărește acasă, pe drum. În *Isaac și Archibald* poetul intră în scenă și e copilul în tovărășia a doi bătrâni care, ca doi benedictini, îi vorbesc unul de altul, de sfârșitul care se apropie. Copilul a trăit din mana înțelepciunii lor. Plecați, dânsul se gândește cu evlavie de neofit la:

*Isaac și Archibald (care) și-au urmat drumul
Către tăcerea celor iubiți și uitați cu bine.*

E un început de biografie? Fragmente aparent biografice mai țâșnesc și în *John Evereldown, Luke Havergal* etc., mici balade ale amintirii:

*Unde mergi tu în noapte, în noapte
Unde mergi tu, John Evereldown?
Nu e urmă de stea în față
Nici lampă mai aproape ca Tilburry.*

Dar uneori personajul moral se proiectează gigantic pe un cer de apocalips și atunci iată pe om împotriva cerului. E una din cele mai mari poeme ale sale și, în ciuda pasagiilor uneori confuze, una din cele mai frumoase solilocări în singurătate din câte cunoaște poate literatura modernă.

*Intre mine și apus, ca și un dom
Pe fondul unei slăvi de lumi de foc
Iată că un deal ardea,
Sierp, nalt, rotund, mai nalt de flacări nalte,
Cu nimic pe el văpaia să i-o stingă
Decât unul care se mișca și sta acolo sus
Depănându-se în fața haosului și a parei
Ca cel din urmă zeu mergând acasă.*

(The man against the sky)

Cine e acest om? E epicureul ghiftuit de viață, cinicul înăcrit, dezamăgitul ajuns la negarea de sine, apostatul cerând socoteală lui Dumnezeu, — toți ajunși una în acest suprem rămas bun cu lumea? Poetul meditează toate aceste posibilități ale noastre, și ne dă un crepuscul al omului, de grandoare și gravitate dantescă.

Această gravitate a făcut pe unii să-l apropie de Thomas Hardy. Nimic însă din morbiditatea la care ajunge pesimismul poetului din Wessex. Cel mult o atitudine intelectuală de acută analiză în fața vieții, care-l apropie tot așa de bine de Browning, plus acel patos ironic ce coboară direct din Shakespeare. Ca aceștia doi, dânsul gândește fără să filozofeze. Cu greu s'ar găsi poeziei sale vreun postulat altul decât moral. Caracteristic pentru aceasta e felul în care tratează femeia. Toată deosebirea dintre lirica engleză și cea franceză stă în faptul că poetul englez concepe femeia ca ființă conjugală — prietenă cel mult — pe când poetul francez, animal erotic, metresă în cazul ideal.

La Robinson, și pare-se la Americani în general, ea nu-i nici una nici alta.

Ea pur și simplu nu există. Robinson are mame și mătuși, nu femei. O singură dată pare că porumbeii gurue în versul său, dar dacă plecăm urechea nu auzim decât — ce decepție! — o soție care-și mustră consortul în preajma divorțului. Căci nu-i decât o astfel de soție ceea ce dânsul numește puțin eufemistic:

Planta acățătoare

*Să tac? Oare nu-s bună?
Curând oi râde chiar,
Că apele de clar,
Calm ca un clar de lună.
Poate — am vorbit mai mult
Decât în vremi mai bune
Căci nu mai am s'ascult
— Și — acum să tac îmi spune!*

Poezia continuă pe acest ton de dojană, în fața căreia soțul nu spune un cuvânt, — răspunsurile lui le ghicim cel mult din replicile femeii. Nu știm de ce însă în românește poezia pare puțin ridiculă. Vina trebuie să fie tot a femeii, care la poezii noastre n'are dreptul să fie soție, ci demon, panteră, în cazul cel mai bun pisică...

Cum să abordăm în cazul acesta pe tanti Imogen, fericită că are nepoței, dar tristă să-și vadă viața ca o jucărie în mâna lor?

Iată însă o mătușe evoluată, mama, care e în același timp una din cele mai originale și puternice tratări ale fecioarei Maria în literatură și poate cea mai frumoasă poezie a lui Robinson.

Morala iubirii transfigurează chiar poemele de dragoste legendară. *Merlin și Lancelot* au lăsat parfumuri tari în versurile tuturor poezilor, căzuți de veacuri sub vraja Guineverei. Pe Robinson nu-l preocupă însă farmecul ispitei, ci tragicul ei. Dezastrul moral dela curtea albitului rege, otrava turnată de două mâni albe în cupa care odată unea pe toți

cavalerii Mesei Rotunde, iar acum îi dezbină în trădători ca Mordred și păcătuitori ca Lancelot, tot marasmul, în sfârșit, din suflute ce nu se mai pot regăsi nici iubi, iată tema frumoaselor poeme din ciclul arturian.

Imaginea regelui care, biruit, călărește:

...sub stele
Dincolo de lume, unde însuși nu știe
Până ce o vedenie îl înghiață, și el vede
Ca odinioară în Camelot, în grădină,
Fata lui Galahad ce murise
Și trăia acum în brumi de aur,

e încă odată imaginea omului lui Robinson. Biografia lui o face, romanul lui îl povestește dându-l în acele fragmente ce fac dintr'insul un poet al forței morale.

Cuvântul poate nu e din cele mai favorite poezilor noștri. Dar spune John Drinkwater în prefața citată: „Niciun poet nu cere avizul criticului în materie morală, nici nu e ținta lui să-și impună asupra cuiva convingerea. Convingerea morală a lui Wordsworth poate fi sau nu de vreo importanță pentru mine; dar e de o imensă importanță pentru dînsul“.

E importanța faptului moral pentru Robinson în persoană ceea ce face poezia sa convingătoare. Simțim că fără ea nu numai omul n'ar fi existat, dar nici poezia lui, nici arta aceasta a lui nefăcută, nemetaforică, nerimată — versul lui Robinson e în genere versul alb al lui Shakespeare — de o putere pur sintactică, și de acea frumusețe protestantă pe care o recomandă tensiunea frazei, severitate liniei, amplexarea reticenței, și mai presus de orice: pietatea cuvântului.

E senzația unei existențe deplin justificată, și ca atare ajunsă până la emoția estetică (estetica fiind o supremă dreptate) ceea ce face din moraja lui Robinson poezie și din poezia sa un lucru consonant cu noi și plăcut ca un viciu: un lucru frumos.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

DESVOLTAREA FEMEII NOASTRE ȘI ȘTIINȚA

Ca să nu ne pierdem în cercetarea atât de vastă cât și evoluția omului, cufundându-ne în păreri, destrămand nelămurit orice viziune sintetică, mă voi mărgini să fac legătura între știință și femeie, cercetând ținuturile românești. Las astfel un spațiu de umbră în care să se contureze mai viu realitățile temeinice care, fără altă proecțiune a cercetării, totuși rămân, cu înlănțuirea lor neapărată. Vremea prea scurtă cuprinsă de perceperea noastră nu poate deosebi tendințele veșnice ale ființei, care sunt aceleași. Absolutul se înfățișează uniform și este de ajuns pentru omenească dezvoltării a lua progresia oricărui punct istoric ca să avem rezultatele aproape identice. Ce vedem acum, nu s'a clintit din clipa când rodul cunoștinții a fost întins de femeie bărbatului și primit de el. Înțelesul nu s'a schimbat. Ce schimbă este cuprinderea puterii omenești, care ne tulbură până a crede în schimbare. Pe calea pedepsei și a mântuirii, femeia și bărbatul deopotrivă osândiți, îndeplinesc viața, după pornirea lor anumită. Cătarea noastră, ca să poată prinde în trecere raza hotărtoare a unei armonii, trebuie să fie cât mai adunată ca ceea ce se cuvine faptului omenească într'un loc și într'un moment să se lămurească din nemărginirea care scoate la iveală un fapt.

A fost o eră de investigație a fenomenelor, când omul ca să trăiască trebuia să le ia în seamă și să se adapteze lor. Femeia, care era legată de copil, rămânea sub adăpostul întâmplător aflat, unde bărbatul îi aducea hrana, după ce el învățase că sânul ei crește copilul și la ea găsește mulțumirea sexualității. Au răzbit acele seminții, la care însușirea memoriei a fost mai puternică, amintindu-și încercările pustietății și a pierderii copiilor. Înmulțindu-se oamenii, adăposturile întâmplător propice erau cuprinse. Femeia ca și bărbatul au fost aduși în fața unei lipse neapărate, să facă adăpostul, în care ea, supusă legii mai tari decât schimbarea locurilor, avea să rămâie, în vreme ce bărbatul se adapta fenomenelor schimbării. Așa dar așezarea omenească era să fie în grija femeii, care păstra și propășea viața, și la femeie era să se ivească noțiunile prinse de această meni-

re, deosebind însușirile ei psihice de ale bărbatului.

Epoca matrifarcatului iese deadreptul din preistorie, însemnând primul pas în cunoștința fenomenelor naturale, când omul s'a organizat după rânduirea ființei lui, riscând viața celui care îndeplinea funcțiunea procreațiunii cu mai multă ușurință, deci era mai lesne de înlocuit. Toate stațiunile preistorice arată, iar regiunea Bucureștilor pare a fi una din cele mai importante prin bogăția elementelor pe care le dă, că opera de fixare a fost desăvârșită firesc prin femeie și în stăpânirea ei. Nu se poate presupune că mintea omenească să fi ajuns a se exprima, ca să împărtășească cele dintâi cunoștințe impuse de adaptare, de la individ la individ. Este o deprindere în urma altor hotăriri ale intelectului, deoarece știm că graful s'a învățat. Expresia intelectuală în toată manifestarea ființei rămâne mai târzie; intuiția femeii era să fie de sine stătătoare ca și așlările ei.

Prefacerea materiilor vâdate sau pescuite sau culese, păstrarea lor, îmbunătățirea adăpostului, năzuința a ține cât mai mult bărbatul, după care fatalmente erau să plece și copiii crescuți, au dat femeii însușiri subtile, deosebind noțiuni neapărate faptului ei, realizându-le practic cu împărțirea hranei la anumite vreme și în anumite chipuri, câștigând un culcuș mai bun, dându-se ea cât mai socotit, în ține rânduirea funcțiunile vieții, cuprinzând însușirea darul ființei ei, pentru bărbatul care părăsește. Alimentarea, sexualitatea, adăpostul și îmbrăcămintea dezvoltate cu toată învățătura căpătată dealungul anevoioaselor și pierdutelor încercări a șiruri de generații, au fost ale feminității în dezvoltarea științe omenești. Să nu ne mirăm când adâncirea cunoștințelor preistorice va lămuri cele date vieții istorice și vor arăta că femeia a aflat mai întâi disocierea și asocierea elementelor, gradul căldurii, însemnătatea densității, diversitatea calității pământurilor și a materiilor lichide, cum foarte logic se poate deduce din specificul conformației ei. Fibrele plantelor textile, sărurile, extragerea sucurilor, colorantele, lenitivele acidele, etc. etc. Tot ce ține de cele trebuincioase tratului. Chipurile în care se cuprind mai potrivit

toate acestea. Meșteșugul lutului ca și al țesăturilor și mai ales cunoștința fizicului omenesc, care prin ea își arată ființa, cerând în anumite prilejuri împreunarea bărbatului și urmărind creșterea copilului în toate momentele sale, dându-i vederi științifice rudimentare și date precizate.

Cea mai elementară funcțiune a intelectului omenesc este memoria și cu puțințele începătoare ale conștiinței, mai întâi simbolică precumpănește. Este de crezut că femeia, prin chipuri zămislite „pro memoria“, a dat acum cultul care se va desvolta deodată cu știința păzită la altar. Chipul cel mai cunoscut mai la îndemână nu era bărbatul, ci femeia. Zelfitatea închipuită era femeia. Un chip frământat din lut, care păstra și hrana. De aci forme feminine de vas a unor chipuri rămase întregi în anume epoci preistorice, enorm de multe în regiunea Bucureștiului, alături de cenușa căminului. Aci nu e locul, fiind obiect de studiu special, a vorbi de idolul primitiv primind concepția virilă a celui care se «întorcea» la adăpost. Ca să se desăvârșească viața preistorică, dovedită mai mult staționară, noțiunile indicate, în stăpânirea femeii, întregeau cucerirea fenomenelor întinse ca proporții și influențe, care aveau să lărgească speculația și întrepăditatea bărbatului.

Studind stațiunile preistorice de la noi, adâncind unele legende și datini populare, mai ales ceremoniile păgâne rămase în amintire pe aceste meleaguri, găsim era matriarhatului, care nu înseamnă deloc puterea covârșitoare a femeii, ci statornicirea omului prin însușirile specifice femeii, mai întâi aplecată să fie seamă de caracterul prefacerilor în ființa lucrurilor. Cunoștințe care au dat bărbatului liniște relativă, ca să la el în stăpânire alte fenomene și să ajungă la noțiuni precise de astronomie, de topografie, de calcul pentru cultură, pentru viața turmelor, strecurându-se în lumea gândirii care deosebește, cum-pănește, hotărește abstract. Fîndcă eu cred că nu a pășit omul în spiritualitate, înainte să știe că două și cu două fac patru. Pe porțița întredeschisă de firea intuitivă a femeii, care a rânduit năvala instinctelor brutale cu drămuirea folosirilor, bărbatul a trecut în istorie, ca să cuprindă locuri mai bune și mai potrivite dezvoltării seminției lui și a putut să deosebească legile firii, de nevoile lui imediate, aîlând calea spiritualității cu începuturile vieții patriarhale.

Ca să ajungem la dominația bărbatului, când a luat femeia și copilul, și cortul și idolii păstrători să-i ducă unde a judecat el că poate fi mai bine, a trebuit o înțelegere, împărtășirea impresiilor, a cunoștințelor căpătate din trecutul întunecat și nedeosebit. S'a ivit cu nevoia expresiei aceeași însușire în ființa bărbatului și femeii: graiul. Înțelegerea vorbită arată manifestarea conștiinței, mărturisirea „celuilalt“. Bărbatul și femeia, fiindcă nu aveau de luptat ca duș-

mani, nu se temeau unul de altul, și-au tălmăcit prin grai cele aflate, ca viața lor să poată avea urmă. Instrumentul de înțelegere, vorbirea, era o apărare a lor. Deci în legătura cea mai dintr'un început, făcută de conștiința abia răsărită, stăruie incredințarea bărbatului și a femeii pentru a desăvârși faptele, și deloc puterea brutală, care însemna spaimă, dușmănie, nimicire a faptelor. Cum este scris în Biblie, la început a fost cuvântul. Convingerea prin înțelegerea femeii și a bărbatului, participând deopotrivă la mersul înainte, a desăvârșit omul istoric. La această treaptă a dezvoltării se găsește noțiunea de drept, aducând și căsătoria. Iată elementele fizice, chimice, filologiei și dreptului inițiate prin femeie, din pricina ființei ei deosebită a fi, maternă, împlinind statornicirea societății adusă de stăpânirea firească a bărbatului la patriarhat.

În ținuturile noastre viața patriarhală a dănuit la o populație care nu a avut nevoie să schimbe locurile prielnice dominate de Balcani și de Carpați, alcătuind trunchiul poporului nostru de azi. Cu înmulțirea oamenilor și a ponderabililor ființând prin cuceriri de tot felul, omul ajunge la noțiunea socială, se caracterizează după aptitudini, ca ideologie, ca înfăptuirii, purtând pe tărâm abstract fenomenalitatea cu care altădată lupta bărbatul și care au rămas în stăpânirea lui, femeia mărginindu-se în rostul de mamă, de păzitoare a urmașilor și a bunurilor, până a ajunge în poporul nostru la ideala formulă:

„Doamnă bună curțiilor,
Stăpâna argațiilor,
Chelăreasa banilor,
Stăpâna averilor.

Economicul, disciplina producției omenescii, se întregăz în concepția vieții. Femeia cu zestrea strânsă ajunge cel mai practic element de schimb, înlocuind în timp și în spațiu străduințe seculare pentru realizarea concentrării bunurilor, expresie a puterii agonizante. Cu zestrea adusă de femeie era și știința ei, repet: disocierea și asocierea elementelor cu toate industriile realizate și darul firesc făcut prin ea urmat în copil. Sociologia are mult de observat la târgurile de fete din munții noștri și rolul femeii în târgurile străvechi de pe văile râurilor. Cuvântul de încheere a foaiei de zestre boarești concretizează totul spunând: „De la noi puțin iar de la Dumnezeu mult“. Acest mult de la Dumnezeu, trecut în inconștientul nostru, poate că era pătrunderea firească, nezdruncinată pe aceste meleaguri, dând un simț al realizărilor împărtășite cu o supusă și egală țarie, de bărbat și de femeie, care au știut să rămăie fiecare în rosturile lor, ca să aștepte rodul pământului și dela Dumnezeu mult. Acest mult de la Dumnezeu a făcut poate, ca femeia noastră în majoritate, să nu fie atinsă de sfâșierea crudă a proletariatului, prin trecerea exclusivă a științei cu întreaga stăpânire a industriilor, pe seama bărbatului, cum se dovedește

în apus, unde au dănuit alte fenomene sociale decât la noi.

Viața populației noastre pastoral și patriarhal petrecută, între munți și pe văile râurilor, găsește expresie neaoșe în horă și doină, în zeitățile binefăcătoare și răufăcătoare, cu zâne și vârcolaci și vâltorile și sărbătorile unui trai cunoscut și străvechi, puțin influențat în epoci mai noi de alte peregrinații primitive pe aceste plaiuri rodnice, unde nu s'au mai putut statornici cei veniți fiindcă au găsit așezări înrădăcinate de o lungă experiență ancestrală. Pot să spun că ritmul întregii activități a acestei populații este topografic, pricinuind fenomene economice și istorice cunoscute. Am fost în momentul destrămării imperiului bizantin la comanda luptelor, pe picior de egalitate cu alții, organizații de asemenea pe baza unei evoluții străvechi dovedind neîntreruptă progresie a societății noastre, pentru care foarte puțin atarnă în cumpăna istoriei, veacurile întunecate a principatelor și provinciilor, care alcătuiesc România actuală scoasă azi în aceeași lumină, alături de statele cu așezări puternice și caracteristice.

«De ce așa? Iacă așa! Că prea vrei să știi mult și cine știe multe moare. Leac și noroc să dea Dumnezeu..» spune baba Neața și Hârca și toate, când alții vor să știe. Inițierea, cea mai de seamă disciplină a științei, este în stăpânirea femeii. Babele noastre au păstrat întreg tezaurul începutului cunoștințelor. Ierburile de leac și argintul viu sunt pomenite dealungul vremurilor. Casa noastră patriarhală era dispensarul deloc strein de știință și întunecat, potrivit datelor căpătate în ultima vreme de savanți. Viața neamului acesta atât de caracteristică, crescută din vremurile cele mai vechi în aceleași regiuni, ridicată la o formă evoluată istorică numai de organizații imperiale, a lăsat femeii un rol activ și firesc cu tot tempo grăbit care-l ia societatea precipitată de cerințele politice ale actualității. Cumularea de experiențe nerisipită de femei, fără încetare încercată de evenimente, i-a dat un simț al realităților cu mult mai ascuțit decât bărbatului, care azi este zdruncinat de întreaga problematică a contingențelor streine dezvoltării noastre structurale. De aceea ea trebuie să fie ținută, folosindu-se activitatea ei ca factor ponderator în progresul neamului.

Avem studii folkloristice și tradiții păstrate și datele controlate de cea mai mare valoare în privința aceasta. Se cer a fi întrebuițate de sociologii noștri pentru întocmirea armonioasă a vieții de stat viitoare. Se vede că femeia noastră a fost la datorie altădată, îndeplinind menirea ei veșnică, privind viața țărăncii în regiunile pure de iobăgie, sau complet izolate etnografice prin dominație streină, ca Transilvania sau Macedonia, la care datinele au făcut un fel de scut ideal.

Azi femeia la noi se aruncă cu o putere întrecând feminitatea, dar intuitiv răspunzând chemării, ca

neamul ei să se realizeze. Laboratoriile, spitalele, aplicările tehnice o găsesc slujitoare vie și sănătoasă, arătând însușirile de adaptare ale rasei noastre. Tocmai din pricina acelor străvechi contingențe ne-schimbate nu trebuie uitat că la noi femeia este stăpână pe întreaga dezvoltare a populației rurale 80% din neamul românesc, și nu are drepturi grozave de cucerit, maimușărind revendicări ale altor întocmiri omenești. Ar fi să scoborim nivelul conștiinței ei, la un gest de primitiv, tocmai atunci când credem că o ridicăm. Trebuie întărite drepturile cucerite de femeia noastră în viața întemeietoare care a trăit. Aci știința modernă, adoptată de universitate și viața urbană, are de adus rod. Acestor femei trebuie dată puțința unei activități delimitate de conștiința ființei lor. Cunoștința și experiența căpătată cu întreaga libertate adusă de tehnica cucerită azi pot fi împropățate temeinică, îndreptându-se în viața tradițională și bine întocmită a populației noastre feminine rurale care este pregătită de veacuri să primească sugestiile noilor săvârșiri ale științei omenești. Menirea femeii noastre culte care s'a specializat în știință, are un câmp enorm de cucerat, demn să mulțumească orice avânt. Suntem într-o vreme eroică de întoarcere la pătrunderea tainelor strămoșești, potrivindu-le celui mai înălțat progres, ca să dăm formă desăvârșită societății noastre. Pornirea fiind atât de pură, sunt sorși să se realizeze un amestec prețios și alcătuitor al caracterului statului românesc. Se cere însă o mare tărie. Să privim la noi și să vedem sincer nevoile noastre. Femeia noastră, până acum ținută la adăpost de istorie, să nu fie tulburată de probleme care nu au aface cu viața neamului acesta. Întreaga tehnică modernă și cunoștința universalității fenomenelor, să fie folosită de femeia modernă ca să rezolve problemele ei feminine și a feminității de la ea de acasă.

Supun azi ca o temă a speculațiilor viitoare această vedere a însușirilor și acțiunii femeii în știința omenească și în special la noi. Sunt pilde de adus, păreri pro și contra, nume și teorii, și mai cu seamă, sunt de eliminat toate acestea, pentru a vedea judecata care a rămas formulată în conștiința celor cu bunăvoință să aducă prinos unui adevăr. Nu este de tăgăduit că opera femeii are în stăpânirea sa și azi, ca întotdeauna, realitățile imediate, deci o parte importantă a științei cu aplicațiile ei rămâne în domeniul femeesc. Am judecat că este zădarnic să arunc discuția pe terenul revendicărilor și a statisticilor, când toate ajung să se compenseze într'un joc fără început și fără de sfârșit, dovedind naivitatea sau trufia care ne face să ne pierdem în cele ce întrec stăpânirea omenească. Nu pot nici măcar aduce în cumpănă specificul creator bărbătesc, atât de fluturat, fiindcă aci e vorba de știință și cu precizie științifică, nu cu păreri, ajungem să dovedim că nu ar fi creat bărbații dacă nu ar fi fost femei.

Dau aceasta ca pildă a unui exercițiu lăsat de o parte, fiindcă numai scântează spiritual.

«Bărbatul trebuie să fie crescut pentru luptă, femeia pentru întremarea bărbatului, toate celelalte înseamnă nebunie» a spus Nietzsche. Vocea ne ajunge de pe culmile geniului ca să arate precizarea științei. Prin știință, cea care întovărășește îndeplinirea ei, femeia, are ce aduce societății omenești dacă pă-

trunde legile ființei ei. Intorcându-mă la pornirea clădirii noastre românești, vedem azi că la noi femeia, prin știință, poate găsi mult mai dreaptă calea legăturii adevărate cu activitatea bărbatului, în rostul înfăptuirilor, fiind păstrătoarea darurilor civilizației, create numai pe temeiul înțelegerii ființei omenești.

MARIELA SEULESCU

C R O N I C A L I T E R A R Ă

MATEI ALEXANDRESCU: *Leagăn de îngeri* — IULIAN VESPER: *Constelații* — OCTAV ȘULUȚIU: *Ambigen* — N. D. COCEA: *Nea Nae* — DAN PETRAȘINCU: *Sângele* — M. D. IOANID: *Desmeticire*.

S'a zis de mult că poetul este un încorjăbil întârziat care privește cu ochi mari de copil, lumea. În fiecare visător al versului, stărue vie și adesea dureroasă imaginea unui paradis pierdut, în care amintirea copilăriei se confundă cu mitul universal al unei lumi ferice, scufundate în începutul timpurilor.

Volumul de versuri al d-lui *Matei Alexandrescu* își înflorește grădina pe acest tărâm între poezie și amintire. De aceea i se cade să fie simplu și naiv. De aceea e adesea grăitor, cu toată sărăcia sa de imagini, și de expresie:

*Floare dintre florile cerești,
Tu în sufletul meu crești
Cine ești? (Indoială)*

Vorbeam de o durere a amintirii. N'aș putea spune că fiorul ei se simte și în acest „Leagăn de îngeri”. Raiul pierdut și regăsit al autorului e sumar și pitoresc, miniatural și găngurit în diminutive, ca desenul poznaș al unui copilăș cuminte (și e minunat felul cum dl. Mac Constantinescu a înțeles să lumineze textul cu desenele d-sale ingenue, deși pe alocuri se joacă mai mult decât ar trebui. E un rai cuvințios, ca în cărțile de cetire pentru copii săraci, ca să nu râvnească prea strălucitoare minuni:

*Fetițe cu rochița ca spuma de lapte
Culegeau în poală portocale coapte.
De-o tufă de măslin
Se scărpină un pul de asin.*

Fără rădăcini în lumea stufoasă a folclorului, fără lumina de vrajă care să o străbată arătând topirea materialului într'un sbucium sufietesc, viziunea liniștită și pitorească pe care încearcă s'o aducă poezia d-lui *Matei Alexandrescu* înseamnă o nuanță nouă în peisagiul divers al liricii noastre mai tinere.

Dacă în versul d-lui *Matei Alexandrescu* imaginile își stingeau jocul de lumini până la a dispărea cu totul, lăsând poezia să pornească pe linia dreaptă a descrierii, în schimb a doua plachetă de versuri a d-lui *Julian Vesper* e încărcată de aceste boabe de

jăratec ale închipuirii, până la un belșug ce devine obositor, ca și în poezia lui *Voronica*.

Poezia d-lui *Julian Vesper*, cu sonoritatea ei gravă, adâncă, cu lucirile de preț ale imaginii alese și șlefuite cu grijă, cu facultatea ei de a se încheaga rotundă și armonică, — și-ar putea însemna un loc hotărât în jirica noastră, dacă și-ar adânci izvoarele într'un mai puternic filon sufietesc. Simți adesea în versul excesiv rotunjit o deficiență caracteristică de vitalitate, care cred că se datorește unei prea eterate înălțări, departe de lumea afectivă.

E de altfel o exagerare generală a tinerei noastre lirice, această plutire inumană aproape, în zone rarefiate ce vor să indice mari altitudini.

Când se coboară, rare ori, mai aproape de suflet, poezia d-lui *Vesper* aduce frumoase accente în muzicalitatea ei liniștită și adâncă. Iată, acel atât de discret „*Sempiternum*” în care tonalitatea melancolică a amintirii fuzionează vagile infiorări lirice cari îi aduc materialul. Iată, acel „*Poem pentru iubirea ogoarelor*”, cu accentul lui de pietate simplă, aducându-ne aminte de poezia umilită a lui *Francis Jammes* însă fără micul lui cabotinaj de simulată ingenuitate.

Și mai ales acea „*Laudă a secerișului*”, în care se coboară parcă ceva din lumina biblică, din pacea mângâitoare de altădată, a înțelegerii dintre omul sfios și pământul bun, pace pe care n'o mai putem astăzi simți adevărată decât prin miracolul nespus de rar al poeziei:

*Grâul e singur în fața Domnului și așteaptă
[secerătorii.
Rugătoare se apleacă spicele: Doamne, cuvântul Tău
[a fost soare.
Și pământul mănos a fost inima Ta. Ți-am simțit
[adierea vestmintelor
In serile prelungi ale vieții.
Măhnirile și îndoelile Tale le-am ghicit în singură-
[tățile noastre.*

Când Te-au isgonit oamenii din cetăți, ogoarele

[Ți-au deschis cărări de mireseme.,

Și fruntea Ți-ai odihnit pe fruntea tuturor zărilor.

Doamne, secerătorii ne vor răpi soarele și aurul.

Și cântecul nostru nu va mai fi rugă pentru slăvile

[Tale.

Zise Isus: Spicelor înțelepte și bune. Darul vieții

Mai luminos e ca aurul și soarele. Moartea răs.

[cumpără învierea

Și viața de-apururi. Veți răsări în ogoarele cerurilor

[iniștite și veșnice.

Mulțumite spicile așteptau secerătorii,

Iată-i. Cântec de slavă leagăndă colinele albe.

Grăul murea liniștit în fulgerul coușelor.

Vântul adia. O dumnezeiască mireasmă învălmășia

[ogoarele.

Colinele străluceau și o mare fericire se rispea

[în aer.

Prin aceasta, d-l Vesper se răscumpără de ajuns pe sine, cel de toată ziua.

! * *

Dacă de pe aceste tărâmurî luminate ne îndreptăm spre cartea care a stârnit atâtea mari indignări înainte de a apare, a d-lui Octav Șuluțiu, depărtarea nu e atât de grozavă pe cât ar părea dela primul gând. Romanul cu atâtea asprimi al d-lui Șuluțiu se depărtează totuși tot atât de mult de epic, pe cât se apropie de lirism, prin accentul lui patetic de confesiune, pe care nu-l poate atenua voința de rece analiză psihologică, în care vezi cum se încordează prozatorul. Tonul de mărturisire dă cărții acea lumină interioară, și, mai mult, acel sunet de adevăr care îi-o apropie atât de ușor de suflet. În adevăr priviți lucid, cartea e o poveste de lucruri mici, foarte de toate zilele, cari nu sânt nici măcar semnificative. Doar sfârșitul pune un accent deosebit, prea greu chiar, pe această povestire atât de omenească. Ceea ce transfigurează și înalță materialul, e acel tremur sufletesc cu care romancierul își urmărește personajele în viață.

Căci autorul își privește eroul cu o imensă milă și înțelegere. O înțelegere care nu exprimă niciun alt raport între creator și creatură decât acel pornit din dorința de a înțui. Sânt autori cari își contemplă eroii ce suferă, dela o înălțime de semi-zei. Sânt alții, dimpotrivă, cari se simt înălțați privind sbuciumul demonic al personajului întruchipat prin condelul lor, față de lumea mediocră, cotidiană. Doar în literatura rusă întâlnești câteodată acest raport de egalitate între autor și omul cărții sale, raport întemeiat numai pe înțelegere adânc omenească, ce constituie prețul singular al acestui roman de debut. Și acel sfârșit în care își înjosește neașteptat de aspru eroul cărții, este tocmai pumnul greu care trebuie să dărâme brutal această ficțiune care încorporase prea multă viață din viața autorului. El își umple deodată cu noroi personajul fiindcă își dă seama că numai

astfel se poate despărți de el, ca să-i poată da drumul în lume. L-a adus atât de aproape de sine, încât doar astfel îl putea individualiza.

Și chiar cruditățile erotice închise în atâtea din paginile volumului cresc tot din voința instinctivă de a contura eroul mai apăsător decât este. Multe din scenele acestea date ca reale, vor fi fost doar visuri ale timidului. Di. De aceea n'au nimic din brutalitatea caracteristică a paginilor din autorii la cari erotismul e un accent obicinuit al vieții.

În realitate, eroul își trăiește adevărata sa viață lângă secțiile intelectualizate ca Ata, Iudith și Eveline. Timiditatea sa, care se simte atât de bine și totuși atât de rău în preajma femeii, care îl mângâie dar îi și înțelege slăbiciunea, luciditatea sa. Îl apropie de familia marilor romantici cari și-au sugrumat visul fiindcă nu îndrăzneau să-l pogoare pe pământ. S'a vorbit la noi, în legătură cu romanul d-lui Șuluțiu de „Dominique“ al lui Fromentin; s'a vorbit, pe bună dreptate, de turburătorul roman al d-lui Ibrăileanu, de care atâtea minunate pagini închină în „Ambigen“ liialei apariții a Evelinei, ne-au adus aminte. Alături, apare figura aburită a lui Salavin din cartea lui Duhamel. Pentru a-l diferenția de această mare comunitate europeană de visători ucși de viață — di. Șuluțiu a accentuat erotismul specific al personajului. Acesta, în adevăr, îl individualizează dar îi și slăbește mult justificările psihologice, cărora materialul freudist presărat inutil încearcă să le aducă tâlc. Impingerea aceasta voită a eroului în patologic, înjosirea lui, e tocmai accentul greșit pe care l-a pus autorul. De aceea nu ne împăcăm nici cu desenele d-lui Anestiu, care mai pun și ele un accent acolo unde sânt prea destule.

Acesta e romanul: o poveste mică omenească, însemnată cu o mare înțelegere, până la un punct însă. Dacă autorul ei va isbuti și în viitor aceiași comunione între sufletul său și viața altora dintre personajele sale, ne va da cărți care să cântărească greu în sufletul vremii.

Până atunci, să însemnăm cu bucurie în această carte de debut darurile de simplitate și firesc în povestire, simțul de organizare a compoziției într'un nesilit echilibru, stilul transparent care îmbracă adecvat materialul dens de observație, daruri atât de rare astăzi, când proza noastră, sub pretextul analizei a la Proust, ajunge atât de frecvent un conglomerat de mărunte inutilități.

* * *

Dacă eroul din „Ambigen“ își purifică oarecum păcatele prin nesfârșita milă cu care îl privește autorul, „Nea Nae“ al d-lui Cocea și-ar putea și el găsi o justificare literară, — cu toate ororile lui de limbaj și de faptă — în acel sentiment vizibil de indignare, de dispreț și scârbă, cu care îl privește romancierul său în tot timpul acțiunii. Ceeace lipsea în „Fecior de slugă“, carte constituită pe ambii reci, mai mari

decât puterile autorului, și în „Pentru un petec de negreață“, carte închinată doar diavolului din noi, — acest sentiment de odiu al autorului față de crea-tura sa — există aici și pe el, ca pe un fundal uriaș și sumbru, se proiectează figura grotescă, halucinantă în puterea ei de viață, a lui Nea Nae. Căci nu se poate contesta că în această carte dl. N. D. Cocea a prins în linii de aqua-forte un personaj caracte-ristic până la simbol pentru haosul social din țara noastră de azi. Nea Nae umple cu statura-i groasă și diformă de bestie dornică de viață tot romanul — el singur, fără să fie analizat, fără să se analizeze, trăind doar, sub privirea întunecată și grea a autorului.

Am fost dintre acei cari am găsit cuvinte aspre pentru scrisul d-lui Cocea. Și le putem iscăli și acum. Nici în această carte nu putem înțelege coborîrea meschină în șarjă politică, precum și multe violențe inutile de limbaj. Dar de astădată multe din păcatele acestea se răscumpără prin acel ecran de groază și scârbă pe care se proiectează lumea romanului. Căci arta e în primul rând atitudine. Iar — ca să coborim la clasic, unde se obișnuiește a se căuta sprijin în problemele de etică — Tacit rămâne cel mai mare scriitor al antichității, cu toate grozăviile pe cari le înseamnă pana sa, tocmai prin durerea și oroarea cari îi ascut vârful.

* * *

În schimb în „Sângele“, nicio mișcare sufletească. Dl. Dan Petrașincu vrea să însemne impasibil, ca un adevărat clinician, mersul unei boli fatale, care ni-micește o întreagă familie. Un caz patologic prin urmare, pe care romancierul vrea să-l studieze rece, plasându-l într'un mediu de care s'a cam abuzat de câțva timp în epica noastră: *mahalaua*, văzută grotesc și tragic.

Dublă îndrăzneală și dificultate pentru experiența tânără a autorului.

Să urmărești documentat, analitic — așa cum pare că vrea aici romancierul — un caz clinic atât de dificil ca acela al înnebunirii lente în urma unei infecții luetice, îți e necesară o prodigioasă bogăție de informație — și de sursa cea mai sigură.

Iar ca să animi un deosebit tablou al mahalalei, după viziunea atât de patetică adusă de G. M. Zam-firescu — îți trebuiesc într'adevăr, iarăși, neobișnuite resurse.

În lupta aceasta inegală cu o povară peste puterile sale, tânărul romancier a isbutit doar să demonstreze virtualități cari își așteaptă pe altădată deplina rea-lizare. Să însemnăm mai întâi puțința de a se organiza pe un plan epic. Ceea ce e esențial. Apoi știința, încă imperfectă dar vizibilă, a adunării și folosirii

acelui mărunț material documentar care e atât de necesar umplerii schelăriei unui roman. În sfârșit o remarcabilă putere de analiză psihologică.

Dar ceea ce te îngrozește la acest scriitor e lipsa de mișcare interioară. E, adevărat, în acest roman, o certă voință de impasibilitate a autorului. Dar parcă e și mai mult decât atât.

În romanul acesta poposește realitatea uriașă a morții. În cursul lui migălit analitic, se întâmplă o crimă. Se întâmplă însă ca spargerea unui geam, fără pregătire, fără tragism în faptul ei, fără urmări. E mai mult decât liniște, e aproape lipsă de înțelegere,

Știu, mi se pot aduce zece argumente că *așa trebuia* pentru organizarea romanului... Și totuși... Să te gân-dești să utilizezi un ciocan uriaș ca să bați ținte într'o scândură... Să plimbi moartea prin scrisul tău ca pe un simplu pion la șah... Nu e oare semnul unor atroferii interioare ?

* * *

În timpul acesta de goană absurdă după roman editura „Alcalay“ a avut curajul cel dintâi să arunce în viața noastră literară un volum de nuvele. E, semnat de dl. *M. D. Ioanid*, care a debutat recent prin vers : „Poteci înlăuntrul meu“.

Și e frumos gestul editurii Alcalay. Fiindcă „Des-meticire“ mai e și o carte cinstit scrisă, așa cum nu prea se mai scrie azi. Spun „cinstit scrisă“ nu numai ca să înțeleg o accentuată probitate a meșteșugului literar ci mai mult, fiindcă această carte aduce o lume curată, așa cum n'am mai întâlnit demult în proza noastră. Mai toți eroii acestui mănunchi de nuvele — cu excepția a lui Iancu Polycarp și a Sicăi din „Portărelul posedat“ — sânt oameni înalți sufletește, cari chiar în greșală își păstrează acele resorturi cari îi ridică spre purificare sau îi determină să dispară patetic de pe scena vieții. Oameni cari se analizează lucid, cari se recunosc în eroare, se pocăiesc și se iartă — o lume cam demodată, în această bună-cuvîință și înțelepciune a ei, în această puțință de a se auto-judeca. Sânt nuvele clădite pe buna tradiție de analiză psihologică franceză și de aceea se cam aseamănă între ele, până aproape de monotonie. Dragostea la oraș e motivul lor central, cercetat pe diferite laturi apropiate — și aceasta face ca vo-lumul să fie mai cuminte și mai ordonat decât se cuvine. E într'adevăr o lipsă de viață în scrisul pro-zatorului. Personagiile se mișcă just, însă cu rigiditate. Le prevezi adesea evoluțiile ca la șah.

O carte îngrijită ca un parc municipal — parcă te face să dorești pădurea...

OVIDIU PAPADIMA

GIB. I. MIHĂESCU: ZILELE ȘI NOPTILE UNUI STUDENT ÎNTĂRZIAT—ROMAN

Ispita primei întoarceri de pagină a cărților d-lui *Gib. I. Mihăescu*, este — desigur — puterea meșteșugului său, care ne-a dovedit de atâtea ori că din năzărirea unei idei, izbutește să ridice o metropolă. O pornește mai întâi simplu, așa precum se înfățișează și oamenii în aparența lor până nu li se cunoaște vuetul lăuntric și fără niciun fel de intervenție, deschide galerii și sensuri prin care lasă să curgă suroafe de viață adâncă.

Eroul se prezintă nedefinit, cu actele stării civile și carnetul de identitate pierdute pe unde l-au purtat pașii până acî. Ca oricare anonim ivit întâmplător în fața noastră, nu spune nimic despre sine, dar începe să ne preocupe văzându-și de treaba lui, și-l simțim prieten tot ca pe anonimul care și-ar însoți mersul cu al nostru.

E adevărata artă a romanului realist.

Procesul de creație al d-lui *Gib. I. Mihăescu* îl prestimțim altfel decât la alți confrăți ai d-sale. De bunăseamă că autorul nostru nu-și consumă opera *a priori*, meditănd îndelung la planul și eșalonarea momentelor. Că e atât de absentă preocuparea aceasta inițială la d. G. I. M., o spun dimensiunile de fond ale cărților sale și ramificațiile subterane pe care numai gândul spontan le-a putut isca. Nu-și caută eroii prin calcule aritmetice și nici nu-i introduce și-i scoate din acțiune cu vădită premeditare. D-sa are, probabil, un moment de puternică inspirație, când i se năzare năluca unei figuri obsedante; concepe în goana câtorva clipe liniile generale pe care le va urma și se așterne la lucru. De-acum eroii se vor încurca și descurca singuri; tot între ei se va aranja și finalul, dar nu în conformitate cu logica noastră, nici cu voința lor, ci după cum îl vor determina împrejurările.

Avertismentul din coperta cărții ce ne preocupă «*Zilele și nopțile unui student întărziat*», presupune o succesiune de fapte reale, un crâmpel de viață trăită. Cartea s'ar fi putut cunoaște pe de rost fiindcă Mihnea Băiatu este o figură des întâlnită pe culoarele universității. Mulți dintre noi au avut plăcerea să-l strângă mâna, ba chiar să-l asculte istorisirile cu isprăvi brave, care l-au făcut să întărzie în pragul unui drum fără sfârșit. Tipurile sânt etichetate și ele formează edecurile prăfuite ale învățământului cel mai de sus, dar și legătura continuă dintre leaturile ce se succed prin fața catedrei.

Cu această considerație ne dăm seama că subiectul d-lui *Gib.* dela început se anunță dificil. I se pune în primejdie tocmai îneditul, element de care nu se poate lipsi o operă literară, dar și prestigiul autorului, pentru ușurința discernământului său.

Și totuși, «*Zilele și nopțile unui student întărziat*» au biruit dificilul și au isbutit să se desfășoare înfiorate de frământarea adâncă a omenescului din cuprinsul lor.

Mihnea Băiatu, eroul, confundă zece ani și mai bine de petreceri și scandaluri, cu profesiunea de student. Lui i se pare că prin titlul ce-l deține se află la căpătâiul țelului și că a scăpat de povara obligațiilor cărturărești, prin simpla lor ignorare. Face răsboiul ca student și, după restabilirea lucrurilor, precum cel mai conștiincios dintre colegii săi, își reia reședința studiilor și, cu excepția vacanțelor, își petrece tot timpul în București. Dar nu la Univerșitate. Acestei clădiri impresionante, îi consacră numai vizite întâmplătoare. Viața se urzește frenetic dincolo de zidurile ei. Acolo sânt locurile în ale căror străfunduri pătrunde eroul nostru. Și, înstrăinându-se de adevăratul rost al tinereții înzestrate cu bacalaureat și număr matricol la facultatea juridică, Mihnea Băiatu caută experiența degradatoare în care se rutinează. Trece dela o gazdă la alta, lăsând fiecăreia amintiri greu de uitat, păcălește cheinerii și nu evită nimic din ceea ce întâmplarea îi scoate în cale.

Pașii de aventurier îl duc în casa grefierului Bănică Nisiparu, căruia i se recomandă doctorand în drept, — deși el n'a trecut nici examenele primului an — câștigă simpatia omului acesta rigid și izbutește să scoată din minți pe coana Polixeni. Și peripețiile se leagă una de alta, până ce Mihnea Băiatu se trezește urcând pe scara de mătasă a unui vis ivit odată cu apariția ideală a celei mai frumoase fete: Arina. De-acum începe ispășirea și acțiunea își caută vad în lumea sufletească, o lume de încordări și dorințe fantastice.

Să încercăm să pătrundem analitic motivele și cauzele pe suportul cărora se construiește viața lui Băiatu cu transformările ei.

Nimic caricaturizat în firea acestui erou, (din potrivă plămădit din elementele cele mai realiste), el desvăluie o psihologie omenească de o structură foarte complicată. Din urmărirea scopului inițial, a căruia conștiință se vede că nu l-a părăsit niciodată, îl fură pe nesimțite parada momentelor ispășitoare pentru o tinerețe ce nu se dă învinsă. În Mihnea Băiatu trăiește elanul vieții și tocmai excedentul lui îl întărzie. Ingeniozitatea rară de care dă dovadă în atâtea strămtori, ar putea să o folosească în treburile cărturărești. Uneori își reproșează că nu face astfel, dar atunci își dă seama că mediuul căruia i s'a dăruit, nu vrea să-l elibereze. Face sforțări îndușoșătoare să se readapteze scopului adevărat, se hotărește în chip impresionant, dar nu izbutește decât să constate cu fiecare dată că avântului său îi lipsește voința permanentă care înfăptuiește. Mihnea Băiatu trăiește în baia caldă a satisfacțiilor trecătoare și-l vine greu să suporte dușul rece, dar înviorător. Orice s'ar spune, studentul acesta întărziat, nu atât dintr'o concepție greșită pe care o are asupra libertății sale,

cât din lipsa unei busole de orientare care să-i fixeze importanța și direcția fiecărei clipe, reprezintă, în eforturile lui efemere, *silința tragică de a renaște*. Nu izbutește deocamdată, căci s'a familiarizat prea mult cu viața fără orizonturi dar tocmai dorința de a renaște îl face să pună preț pe succesul omonimului său. Din biruința acestuia, simte că-l luminează și pe el un dram de onoare și înainte de a-și păcăli părinții se păcălește pe sine. Este un început de devenire în fața altora și chiar în propriul săi ochi. Eroul vrea să se reclădească. Și urmarea se vede odată cu apariția Arinei, care brodează, deodată, pe fondul său sufletesc, un ideal, mai întâi incert, apoi din ce în ce mai stăruitor.

Fata aceasta coboară din înălțimi amețitoare. Vine din sferele eterate ale gândirii filozofice unde a oficiat ca cea mai frumoasă preoteasă. Privirile ei obișnuite să caute infinitul, înmărmuresc chipul ce se crede surprins gol și fără importanță al lui Mihnea Băiatu dar trezesc în el coarde ce n'au vibrat încă. Înțelege și justifică disprețul ce trebuie să-l aibă ea față de lumea lui, străină de pasiuni atât de puțin cmenesiți, dar tocmai gândul acesta determină primenirea lăuntrică a eroului. Zile și nopți fără număr, se scurg chinute de zorul prefacerii, mai pline și poate mai goale ca altădată. Sforțările sânt anevoioase, dar idealul lui Mihnea persistă, cu toate că lângă Arina mai apare un chip de fată, despre care așlă tot lucruri îngrijorătoare în ceace privește rudenia ei cu filozofia. El știe că primele cuvinte ce le vor schimba, atunci când va fi să se cunoască,—fiindcă el crede în certitudinea acestei clipe,—vor fi din domeniile scumpe lor. A auzit dela omonimul său problemele pentru care au predilecție și iată-l hotărât să și le familiarizeze. O minte desvătăată de plăcerea ciutului, se luptă amarnic să priceapă jongleria unor abstracțiuni ce-i refuză prietenia. Pasiunea de împurmut, chemată să-l ajute într'un proces de dragoste, e ridicolă în aparență, dar profund mișcătoare prin ceace o face necesară.

Și lupta i-o îngreuiază mai mult Vevé, — ultima cucerire din Fundătură, — ai cărei părinți i-au legat cu declarații scrise că o va lua în căsătorie. Convulsunile acestei fete și umilința în care se risipește fără măsură ca să și-l păstreze, precum a hotărât în complicitatea celorlalți, nu izbutesc să-l mai rețină Vevé și simte înstrăinarea. O bănuște chiar din faptul că Mihnea citește cu atâta îndârjire opere filozofice, neglijând pe cele juridice. Femeia aceasta este ultima existență care mai simbolizează mediul degradării lui. Il are în puterile ei legat cum nu se poate mai bine. În sufletul lui Mihnea crește, însă, mai avântat, idealismul înăbușit până aci și numai prin forța lui izbutește să se elibereze.

Arina a pus stăpânire pe viața aceasta dezordonată nu ca o femeie ci ca o chemare de dincolo de hotarul fundăturilor, și cu degete de meșter nevăzut,

o transformă și o modelează, fără ca măcar ea să bănuiască în ce taină lucrează.

O clipă neașteptată îi întâlnește, tocmai când Arina evadase din lumea ei în domeniile lui Mihnea, adică pe străzile cu aventurile acestuia, ca să-și găsească locuință. Cunoștința s'a produs simplu și fără protocol, contrariu de cum o gândise Mihnea în lunga lui insomnie. Inițierea în filozofie a fost trudă zadarnică fiindcă Arina caută acum viața. Precum Mihnea luptase eroic să prindă raza ce i se părea că-l chiamă în turn de ivoriu, astfel se sbătuse Arina, pentru a-și recuceri locul din lumea adevărată față de care întârziase. Se întâlneau două dezertări, ieșite din tabere adverse, în cercul acelorași dorinți, dar fără să se înțeleagă. Arina și-a mărturisit simplu, nevoia nebiruită a evadării ei. Mihnea, de teamă să nu fie identificat în studentul fără examene și eroul atâtor aventuri josnice, a lăsat-o să persiste în eroarea unor impresii necontrolate, prin care Arina îl așezase în rândul colegilor ei eminenți. Din pricina aceasta nu a putut să fie cel menit.

Acela se contura altfel în închipuirea fetei, desorientate de adâncimea studiilor. Il vedea neispitit de spațiul marilor idei, liber și natural în cugetele și gesturile sale, țințaș priceput și fără scrupule. Închipuirea ei întocmea a avea portretul lui Mihnea cel adevărat, dar nicio fărămă de gând n'o făcea să-l recunoască în el. Și băiatul nu știa să i se descopere. Altul corespundea întocmai năzuințelor mărturisite. Acesta era Nôel. Pe el i-a preferat Arina și într'un târziu, când s'a întors la presupusul coleg eminent să repare consecința degradatoare a experienței neisbuite, a venit răsunarea trădării și Arina a sfârșit ca toate naivele din neamul ei, sub ochii îndurerați ai celui ce rămăsese neînțeles.

Cu ea a murit cel din urmă vis de tinerețe.

Instrucția, cu refacerea impresiei d-lui Nisipoiu, care-și schimbă dușmănia și intenția de a-l pune sub grele acuzări, când se convinge că Mihnea și-a trecut licența, sânt momente finale de dreaptă reabilitare.

Ceeace s'ar părea nefiresc, e că moartea Arinei nu lasă consecințe răsunătoare în sufletul celui care o iubi, cu preț de mare jertfă. La capătul dezastrelui el se reface și începe viața serioasă de student hotărât să-și treacă examenele. Dar opera nu putea să sfârșească altfel. Fiindcă, precum am arătat mai sus, în viața lui Mihnea se aștepta o zguduire, un eveniment puternic ca să-l introducă în misiunea de care se înstrăinase și cu toate încercările izolate ale celor zece ani și mai bine, nu mai izbutea să facă pasul cel adevărat. E poate o disproporție. Cine tăgăduște însă că nu o justifică resorturile sufletului omenesc ?

Dl. *Gib. I. Mihăescu* își orientează deslășurările, după legile vieții reale și are o dexteritate rară în a-i surprinde capriciile. Ceeace a urmărit cu dese

peripeții ale lui Mihnea Băiatu, au fost tocmai treptele necesare unei ispășiri, refacerea unei voințe. A ales împrejurări potrivite eroului dar și scopului, le-a dozat în forțe bine chibzuite și a ajuns la punctul dela care Mihnea nu mai putea să intereseze. Se va face, probabil, om de treabă, avocat în orașul părinților săi, cu rosturi de burghez, potrivite unor osteneți atât de îndelungate. Dar rămâne epuizat pentru interesul romancierului.

Este ceea ce se petrece și cu eroul din cealaltă mare capodoperă: *Rusoaica*.

Dar acolo semnul de întrebare al celei care nu vine niciodată, persistă.

Arina, până la un punct, îi seamănă Rusoaicei, dar, cu toată idealitatea ei, sorții o înecă în veșnica banalitate, de îndată ce și-a luat poziție omenească.

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

ALEXANDRU PUȘCHIN ȘI „ȚIGANII“. Este cunoscut faptul că poetul Alexandru Pușchin, pentru ideile sale liberale a fost, din ordin înalt, la 5 Mai 1820, trimis în exil în sudul Rusiei, întâi la Ecaternoslav, apoi la Chișinău.

Aici la Chișinău, în casa guvernatorului Inzov, Alexandru Pușchin a făcut cunoștință cu mai mulți boeri moldoveni, printre alții cu scriitorii Constantin Stamatî și C. Negruzzi.

Se spune că Alexandru Pușchin, văzând odată o tabără pitorească de țigani nomazi, ar fi hoinărit și el un oarecare timp cu șatra pentru a cunoaște viața lor, iar apoi a scris vestitul său poem „Țigani“, pe care l-am tradus din rusește.

După unii cercetători, programul poemului ar fi fost conceput chiar în casa poetului C. Stamatî.

Un lucru este sigur, că Alexandru Pușchin, în afara taberelor de țigani pe care le-a văzut, rătăcind cu urșii lor prin Basarabia, adesea a ascultat în casele boerilor moldoveni, pe cari le frecventa, cântecele lăutarilor, din cari s'a inspirat pentru poemul său, cum a făcut, *traducând în întregime cântecul: „Arde-mă, frige-mă“, precum și povestea cu exilul poetului Ovidiu, cu soarta căruia poetul își aseamănă și viața eroului său Alec, adică viața sa.*

La început, Alexandru Pușchin scrisese un fel de prefață pentru „țigani“ săi, dar pe urmă, din motive necunoscute, a renunțat la ea. Prefața era aceasta: „Multă vreme în Europa nu se cunoștea origina țiganilor și erau considerați ca fugari din Egipt. Până în zilele noastre, ei sânt considerați, în unele țări, ca egipteni (faraoni). Călătorii englezi, pasă-mi-te că au deslegat aceste nedumeriri. Este stabilit că țiganii aparțin unei caste inferioare de indieni, denumiți *paria*. Limba lor, și ceea ce se poate numi credința lor, chiar trăsăturile feței și felul de viață sânt mărturie netăgăduită că așa este. Atașamentul

Rusoaica, rămasă necunoscută în ochii lui Ragaiac l-a covârșit tocmai prin aceasta, ca un fel de religie a neantului. Ea a rămas sublimă până la urmă și pentru totdeauna în istoria vieții celui ce-o așteptase.

La autorul acesta extraordinar, drama n'o mai formează faptul divers — vehiculul de umanitate permanentă, cum i-ar zice cu finețe saxonă dl. Dragoș Protopopescu, — nici vr'un oarecare sentiment lăinar, ci faptul sufletesc, multiplicat și transpus, nesimțit, din realitatea comună, în plan metafizic.

Ar fi mult de scris privitor la arta d-lui *Gib. I. Mihăescu*, cu care unește dedesubturile celor două lumi. Ne mulțumim, însă, să-i recunoaștem pentru literatura noastră, rolul unic de a fi salvat prestigiul romanului într'o vreme, când miile de condeie lucrează ca să-l degradeze.

PAN. M. VIZIRESCU

lor la viața nomadă și libertatea sălbatecă, pretutindeni au înfrânt măsurile de restricțiune pentru normalizarea vieții acestor rătăcitori: ei hoinăresc atât în Rusia cât și în Anglia; bărbații se îndeletnicesc, cu fierăritul, negoșul de cai, purtatul urșilor, înșelând și tâlhărind. Femele lor, ștegăncile, se îndeletnicesc cu vrăjitul în ghioc, dansuri și cântece. În Moldavia ei reprezintă o bună parte din populație (fiind foarte sălbatici și săraci) dar ce este mai remarcabile că în Basarabia și în Moldova, robia (dreptul de deplină stăpânire) exista numai pentru țigani: acolo nu sânt robi, decât acești nenorociți... primitivi, îndrăgostiți de libertatea primară.

Aceasta nu îi împiedecă însă ca ei să ducă o viață nomadă, destul de veridic descrisă în acest poem.

Dările pe cari le plătesc ei... sânt venitul soției gospodarului. Ei sânt de-o rară curățenie sufletească și nu se îndeletnicesc (cum se aude) nici cu înșelăciunea, nici cu furtișagul; sânt însă tot așa de sălbatici, tot așa de săraci și tot așa de iubitori de muzică și meșteri primitivi, ca'n vechime“.

(Din Manuscript Muzeul Moscov. 2370, p. 29.)

Iar în alt manuscript (2368, p. 2) se mai găsesc următoarele:

„*Notă*. Basarabia, cunoscută din vremuri vechi, trebuie să ne intereseze în deosebi. (De la Oleg și Sveatoslav până la Suvarov și Cutuzov, ea a fost teatrul veșnicelor noastre războaie)

Până astăzi această *oblastie* ne este cunoscută nouă numai din descrierile greșite ale câtorva călători.

Nu știu dacă va apare vreodată descrierea ei istorică și statistică, scrisă de I. P. Liprandi, care întrunește calitățile omului de știință cu ale omului militar. Dacă“...

Cu acest „dacă“ s'a isprăvit și prefața ce trebuia să însoțească poemul, dar care n'a mai însoțit „Ți-

gani" la apariția lor de sub teacurile tiparului, în anul 1824.

Alexandru Pușchin a stat în Basarabia din anul 1821 până la sfârșitul anului 1823,

Aici, în Chișinău, poetul Pușchin, tânăr și plin de viață, deși în exil, își petrecea timpul liber vizitând casele boerilor, petrecând în familiile acestora laolaltă cu tineretul de-atunci, (C. Negruzzi, C-tin Stamati, etc.) când în discuții serioase, când în aventuri galante, în felul aceleia din vestitul său: *Șalul negru*, scris de Pușchin pe vremea aceia, ca și „*Cântecelul slavilor din Occident*“ și epistola poetului intitulată „*Lui Bava-tinschi din Basarabia*“, „*Prizonierul din Caucaz*“ și „*Țigani*“, schițată dar terminată abia în anul 1824.

În Basarabia geniul lui Pușchin a crescut, s'a maturizat, lucru pe care-l mărturisește însuși poetul în scrisorile trimise prietenului său Ceadaev :

— În singurătate geniul meu capricios
A gustat din truda și taina'nțelepciunii,
Stăpân pe ziua mea pun disciplină minții :
Invăț a priponi chimerele gândirii
Și anii trosiți pe căi de tinerețe,
Ca să pătrund cultura, egal să fiu cu veacul !.

Dar oricât de bine s'ar fi simțit Pușchin în Basarabia, pentru el *pământul și cerul acestei țări erau streine*, și cu drept cuvânt spunea prietenului său Ceadaev :

. eu întristat privesc
Azur de *cer strein*, în țara unde sunt :
Nimic nu-mi va ținea loc de prieten
Nici Muzele, nici truda, nici bucuria păcii..

Iar altui prieten și poet, Boratävschi, îi scria la fel de trist din Basarabia :

Această pustie țară
E sfântă sufletului de poet :
Ea de Derjavin e cântată
Și preaslăvită e de ruși
Și acuma *umbra* lui Nasone
Pe malul Dunării aleargă.
Ea vine la chemarea dulce
De ucenici a lui Apollo :
Ades cu *dânsa'n nopți* cu lună
Eu rătăcesc pe *țarm strein*..

I. B.

REVISTA SCRITOARELOR ȘI SCRITORILOR ROMĂNI care apare sub direcția d-nei Aida Vrioni, scriitoare ea însăși de bogată expresie și subtile resurse interioase, pe care poate nu o cunoaștem destul, se găsește în al IX-lea an de existență pe un drum pe care îl bănuim eroic. Este într'adevăr reconfortant să întâlnim, în atâta inutilă concurență literară, un efort desinteresat de literatură și artă care, nu mai puțin activ, trăește totuși departe de sgomotul cafenelei și de reclama publicitară. Fără să aparțină unui singur grup literar și fără să promoveze o literatură de

cenacul numai, *Revista scriitoarelor și scriitorilor români* își găsește deplină justificare în însăși paginile de bună literatură pe care le dă, iar coperta sa întrunește într'un aproape deconcertant buchet numele cele mai proeminente dar și cele mai puțin înrudite ale literelor noastre, între care și pe acela chiar al directorului *Gândirii*.

Avem în față unul din ultimele numere ale revistei, în care, alături de pagini mai puțin fericite semnate de d-na Bengescu, d-na Aida Vrioni evocă *Sinaia* izbutind să arunce o magică lumină, de o stranie melancolice adeseaori, peste multe din frumusețile peisagiului nostru.

Restul numărului, de asemenea foarte bogat.

Tot din grupul acestei reviste ni se recomandă un tânăr poet : Teodor Scarlat. Volumul lui se cheamă *Claviaturi*. Versuri puțin egale, care trebuie sever censurate, dar care nu exclud posibilitatea unui poet.

T. V.

MUSSOLINI ȘI LATINITATEA. Articolul meu „Roma universală“, apărut la 1 Aprilie în această revistă, a fost difuzat în forma unui lung rezumat de către agenția telegrafică internațională *Oriente* și reprodus în câteva zeci de ziare italiene. Tot astfel cum au fost reproduse, la vremea lor, din *Calendarul*, impresiile din contactul cu Italia mussoliniană.

Încercând să glorific eternitatea Romei, am căutat să arăt care ar fi vehiculele vechi și noi în slujba universalizării concepției fasciste, de care sunt convins că e formula modernă cea mai fericită pentru a salva fiecare stat în parte de haos și de prăbușire. Între aceste vehicule, ce se pot folosi într'o operă de expansiune ideologică, e în chip firesc și latinitatea. Cunoșcând însă rezerva de până ieri în această privință a Duceului, scriam : „Ceeace ni se pare însă o lacună e că această politică de expansiune ideologică nu utilizează suficient ideea de latinitate. Mussolini îți lasă impresia că e gelos de ea și o acordă cu sgarcenie celorlalte popoare, ce se mândresc cu rudenția sângelui italic. Fiindcă, în același timp, n'a existat un alt om în care gloria rasei latine să fi ajuns la o conștiință atât de înaltă, în toată istoria culturii omenești, Ducele nu-i găsește pereche lui Iuliu Cezar, lui Dante, lui Leonardo, lui Michelangelo sau lui Napoleon, uriașe trupuri ale geniului latin.“

La o lună și ceva după aceasta, presa mondială dă la ivială articolul d-lui Benito Mussolini despre *Latinitate*, reprodus la noi de ziarul „Universul“ din 11 Mai, 1935. Nu sânt atât de naiv să văd în acest articol al Duceului altceva decât o manifestare consecventă a tacticei sale înțelepte, care dozează esențele cât trebuie și lansează ideile atunci când e necesar. Atât timp cât între Italia și Franța a existat o răceală pe care singur o recunoaște, Ducele n'a vorbit public

despre latinitate, deși era convins de realitatea și de utilitatea acestei idei în universalizarea fascismului. Acordul dintre Roma și Paris, dela 7 Ianuarie, surprimând această răceală, a creat o atmosferă prielnică actualizării ideii de latinitate.

Faptul, considerat în complexul internațional, poate fi socotit ca un mare eveniment.

Benito Mussolini afirmă existența latinității de caracter particular în rasă, în limbă, în religie, în obiceiuri, în tipul mintal și în relațiile istorice. Pentru cei care au interpretat rezerva sa de până ieri ca o negație a ideii de rasă e o decepție. Pentru popoarele latine, între care el însuși pe italieni, pe francezi, pe spanioli, pe portughezi, pe români, pe cei din Elveția și Belgia și pe cei din America de sud, — un stimulent în plus.

Pentru noi, românii, în special, această recunoaștere din partea unui bărbat de o influență atât de covârșitoare în politica internațională are o însemnătate capitală mai ales în momentul de față. Mai ales în legătură cu mult vânturata chestiune a revizionismului. Informat cum sânt de obicei asupra multor lucruri internaționale, n'am crezut niciodată că Benito Mussolini e dușmanul granițelor noastre, cum l-a înfățișat îndelung presa cu pistrui din România. Știam că nu este, și am scris-o în numeroase rânduri. Ducele l-a manevrat pe unghiuri câțiva ani din motive cu totul altele decât vreo presupusă dușmănie față de noi. Motivele acestea s'au văzut în rezultatele acordului dintre Roma și Paris. Dar unghiurii, creduli cum sânt, bizuindu-se pe protecția Ducelui, organizaseră în lumea italiană o imensă propagandă împotriva noastră. Ei isbutiseră să insinuieze în presa italiană nu numai tăgăduirea drepturilor noastre de autohtoni pe pământul românesc, dar însăși tăgăduirea latinității noastre. În vara trecută am citit între altele, în revista d-lui Farinacci, *Vita italiana*, un lung studiu pseudo-istoric, în care, utilizându-se elementele cunoscutele teze maghiare, ni se contestă nouă, românilor, orice strop de sânge latin. Prietenii mei din Roma și din România își aduc aminte bine că le-am spus atunci, aflându-ne împreună în capitala Italiei.

„Acest hiperzel maghiarofil, ce merge până la tăgăduirea latinității poporului românesc, va rămâne ridicul în ziua când Ducele va afirma în auzul lumii latinitatea noastră“.

E aproape un an de-atunci. Ziua a venit. Fie binecuvântată! Iluzoriul stimulent italian al revizionismului maghiar s'a dus ca fumul. Articolul Ducelui, de apologie a latinității noastre, înghițită înima inflamată a unghiurilor și clarifică definitiv orizontul! E de mirare că presele noastre antirevizioniste i-a scăpat necomentat acest fapt de o însemnătate capitală în ce ne privește pe noi.

Articolul d-lui Benito Mussolini are însă o semnificație mult mai largă decât aceasta. Afirmarea rasei și a civilizației latine într-o vreme când se dogmatizează la Berlin cu atâta spirit exclusivist ideea rasei

nordic-ariene, nu e oare susceptibilă de consecința unei politici în stil mare pentru viitor? Fiindcă un lucru e incontestabil: deși Ducele nu pomenește în articolul său de rasismul german, îi opune totuși ideea de latinitate. Cu acest prilej, el pune problema posibilității unui bloc politic al popoarelor latine, eventual opus grupului germanic și grupului slav. Căci ce alt înțeles ar avea un bloc latin? Dozat cum e de obicei când pipăie terenul cu antenele unei idei nou lansate, Mussolini nu răspunde categoric la marea problemă pe care singur o ridică. Pentru un spirit atât de realist și de mlădios, e foarte firesc. Soluția nu atarnă numai de dânsul. E vorba de o propunere la care popoarele latine vor adera sau nu, după necesitate și după înțelegerea unei eventuale primejdii ce s'ar ridica în fața rasei și civilizației latine. Blocul acesta integral e o posibilitate sau o utopie. O utopie inutilă în cazul când în fața civilizației latine nu s'ar ridica nicio primejdie organizată în stil mare; o posibilitate necesară dacă acest moment s'ar ivi. Dar de vreme ce o țară de proporțiile Germaniei a ridicat rasismul la rangul unei dogme de stat, declarând inferioară rasa latină (vezi studiul meu *Rasă și Religie*), această perspectivă apare ca posibilă. Se poate ca viitorul echilibru european să constea din contrabalansul celor trei mari forțe organizate rasial: latinitatea, germanismul și slavismul. Ideea lansată de Mussolini trebuie înțeleasă în lumina acestei eventualități.

Ducele însă nu răspunde afirmativ decât pe temeiul faptului sau pe temeiul a ceea ce e calculat realizabil. Fapt e înțelegerea franco-italiană. Realizabilă e înțelegerea în ce privește Mediterana occidentală între Franța, Italia și Spania. Blocul latin se desemnează astfel pe baze de interese „regionale“. El se poate desăvârși când un eventual interes general latin ar cere-o.

Articolul său se încheie cu constatarea că acordul dintre Franța și Italia — fapt pozitiv — alcătuiește un bloc latin de 80 de milioane de suflete.

„Această „latinitate“, concretă și inarmată, zice Ducele, înfățișează o sumă de valori istorice, spirituale și politice, pentru apărarea nu numai a existenței ei, ci și a viitorului ei și tot astfel pentru apărarea existenței și viitorului civilizației occidentale, această civilizație glorioasă, care nu poate pieri“.

E — spusă răspicat — o asigurare dată celorlalte popoare latine și un avertisment politicii rasiste.

În câmpul internațional, Benito Mussolini crește din an în an ca exemplar reprezentativ al genului latin. Nu este exclusă din taina zilei ce vine posibilitatea de a-l vedea totdeauna exponentul politic al întregii noastre rase.

RÂNDUIALA e o nouă „arhivă de gând și faptă românească“, pe care un grup de publiciști tineri, dar serios formați, își propune s'o scoată trimestrial. Întâiul număr, pe Ianuarie—Martie, a fost o surpriză și o bucurie. Fiindcă tinerii aceștia, Dumitru Cristian

Amzăr, Ernest Bernea, Ion I. Ionică și ceilalți, unii mi se pare, cu studii îndelungi în străinătate, fac dintr'odată act de autonomie intelectuală, căutând să judece prin puterile lor realitatea românească și să-i lămurească sensul permanent. Întreprinderea lor, cu cât e mai cutezătoare cu atât merită să fie mai puternic încurajată.

Întâi, pentru această autonomie intelectuală prin care vreau să înțeleg spiritul de răsturnare sau de eliberare în raport cu influențele streine. Fenomenul e nou și noi, aceștia dela *Gândirea*, cari luptăm de un deceniu și jumătate împotriva papagalismului intelectual, nu putem să-l subliniem îndeajuns. Gândul și fapta românească n'au încă prestigiu în ochii cărturarilor noștri. Sumar și fără cercetare, ei le compară cu ceea ce știu sau își inchipuie că știu din străinătate și rămân cu un dispreț superficial sau cu o neîncredere pustitoare. Pentru a ne înțelege pe noi înșine în ceea ce sântem și vom, trebuie o iubire adâncă și pătrunzătoare a realităților noastre românești. O iubire care să meargă, la nevoie, până la aceea a fiului pentru părintele cocoșat sau a părintelui pentru fiul cocoșat, deși gândul și fapta românească n'au tocmai aspectul cocoșășilor. Intelectualii noștri, cei mai mulți dintre ei, au fost slabi de înger și s'au dovedit desrădăcinași și anexe fluturate în vânt ale marilor culturi streine. Aceasta e cauza principală a sterilității și a nulității scrisului intelectual dela noi, ce se reduce la un simplu reportaj de idei, chiar atunci când îmbracă aparențe savante.

Tinerii dela *Rânduiala* apar eliberați de această pastose. E o condiție esențială pentru ceea ce vor se face ei.

Al doilea, ceea ce vor să facă ei e căutarea sensului românesc și formularea lui ca normă de orientare în viitor. Lucru admirabil și necesar. Oricine a fost muncit în anii de după războiu de marea problemă, de problema capitală a orientării noastre, s'a izbîit de lipsa unei filosofii a sensului românesc. *Gândirea* e plină de semnalarea acestui neajuns, căruia i-a dat expresie deosebită Vasile Băncilă. E adevărat că noi am fost în trecut mai mult obiect decât subiect de istorie, dar toate strădanțiile noastre de a ieși dintr'o pasivitate forțată pentru a intra în faza creatoare de istorie au un sens adânc în care stă încă nelămurită de cugetarea filosofică linia destinului nostru specific.

Pentru căutarea ei e necesară acea autonomie intelectuală de care am vorbit. Pentru găsirea ei e necesară o iubire pătimășă până la înțelegerea definitivă a realității românești.

LIRICA LATINA a găsit în profesorul Petre Stati un interpret cu simț pătrunzător al poeziei și frumoase însușiri literare. Cărticica, pe care mi-o trimite dela Băiți, cuprinde texte alese din Lucrețiu, Catul, Virgiliu, Horațiu, Tibul, Propertiu și Ovidiu. E o antologie de rară valoare informativă și artistică.

Traducerile d-lui Petru Stati sânt făcute în ritmuri și rime moderne, asemenea cu acelea, pline de muzică și de savoare, pe care d. N. I. Herescu, eminentul latinist, le-a risipit în paginile *Revistei Clasice*.

Socotim acest fel de a tălmăci pe cei vechi în modul nostru poetic de exprimare un progres. O traducere din clasici nu are numai un scop informativ și documentar; ea trebuie să fie totdeauna un proces de asimilare în siraștea noastră. Traducerea poeziilor în proză, după felul francez, e tot ce poate fi mai detestabil. Autorii vechi, citiți astfel, nu ne mai spun nimic, apar ca niște strigoi față de originalul viu. Traducerile care simulează prozodia antică sânt greu de realizat și chiar când izbutesc, cum sânt acelea ale lui George Coșbuc, G. Murnu, Cezar Papacostea sau Ștefan Bezdechi, sună totuș strein pentru auzul nostru. Nu vreau să fac nicio nedreptate acestor mari tălmăcitori, cari ne-au îmbogățit literatura cu poemele celebre ale antichității; vreau să spun că între ele și noi rămâne mai totdeauna o zonă rece prin care fluidul cald al poeziei nu se poate comunica întreg. Traducerile d-lor Stati sau Herescu în modul nostru modern izbutesc să ne familiarizeze fără nicio greutate cu sufletul liric de acum două mii de ani. În bucuria unor asemenea lecturi e un fermecător amestec de antic și de modern, — de antichitate actualizată.

Dar, în legătură cu ele, literatura noastră posedă azi o considerabilă cantitate de opere grecești și latinești traduse, — epice, lirice, filosofice și istorice. Au fost tipărite însă la întâmplare, pe unde s'a putut. Dacă le-am aduna pe toate într'un sistem editorial, am pune în circulație aproape tot ceea ce a supraviețuit din creația literară veche. Și ar fi o imensă bogăție. Opera aceasta de retipărire sistematică ar putea-o face Fundațiile Regale. Mi se pare că aceasta ar fi una dintre cele mai frumoase și mai utile meniri ale lor.

AVRAM IANCU. Pentru cine se îmbată de recunoștință față de editorii noștri, cari „se sacrifică“ în interesul culturii, e semnificativ faptul că Lucian Blaga e nevoit și acum, după recunoașterea unanimă a proteicelor sale puteri, să-și tipărească singur cărțile. Unele din ele, apărute în număr restrâns de exemplare, nu se mai găsesc. Cele neepuisate nu se găsesc nici ele, fiindcă n'are nimeni interes să le răspândească.

Drama eroului Moșilor, după ce a fost jucată în triumf repetat la Cluj, apare cu textul integral, adică neclumpăvit de necesitățile tehnicii teatrale, în editură... proprie, la o tipografie din Sibiu. O carte de Lucian Blaga, fie poetică, fie filosofică sau dramatică, e totdeauna cugetare descărcată în fulgere inedite, de stil. Admiratorii marelui scriitor să caute unde pot acest imn eroic, pe care Teatrul Național din București nu l-a reprezentat fiindcă n'are în el nimic boulevardier.

NICHIFOR CRAINIC